

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKA TÜRKLERİNİN FOLKLOR VE
ETNOGRAFYASI**

Rasim MAMMADOV

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan - 2016

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKA TÜRKLERİNİN FOLKLOR VE
ETNOGRAFYASI**

Rasim MAMMADOV

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN

Ardahan - 2016

KABUL VE ONAY

Rasim MAMEDOV, tarafından hazırlanan *Ahıska Türklerinin Folklor ve Etnografyası* adlı bu çalışma 27.06.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında *yüksek lisans tezi* olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN

Jüri Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. 27.06.2016

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- . Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- . Tezim sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- . Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27.06.2016

Rasim MAMMADOV

ÖNSÖZ

Ahıska Türklerinin Folklor ve Etnografyası konulu yüksek lisans tez çalışmamız, dört bölümden oluşarak bir halkın sürgün öncesi ve sonrası yaşam ve hayatta kalma mücadelesini anlatmaktadır. 1944 yılında yük trenine bindirilerek sürgüne gönderilen Ahıska Türklerinin yaşamında karşılaştıkları değişiklikler çalışmamızda kaleme alınmıştır. Yaşadıkları bunca zorluğa karşın Ahıska Türkleri, özlerinden kopmayarak kendi kültürlerine ve dillerine sadık kalmaları karşılaştırma yapılarak örneklerle gösterilmiştir. Çalışmamızda kullanmış olduğumuz kaynakların büyük kısmını saha araştırması kapsamaktadır. Saha araştırmasına öncelik vermemizin en başlı sebeplerinden biri, Ahıska Türkleri hakkında yeterli yazılı kaynak bulunmamasıdır. Bundan dolayı çalışmamızı tamamlamak için sahaya inerek Ahıska Türkleriyle ve sürgünü yaşayan yaşı 75'ten büyük Ahıska Türkleriyle bir araya geldik. Topladığımız kaynakların doğruluğunu anlayabilmek için başka kaynak kişilerin anlattıklarıyla karşılaştırdık.

Sürgün sonrası Orta Asya'nın farklı ülkelerine sürülen ve daha sonrası Fergana olaylarında ikinci sürgünü yaşayan Ahıska Türklerinin hepsine ulaşmak zor olduğu için kaynağımızı birkaç ülkeden topladık. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın bizden sonra bu alanda çalışmak isteyenlere yardımcı olması en büyük temennimizdir. Günümüzde birçok azınlık teşkil eden halk ve topluluk vardır ki haklarında yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Bunlardan biri de Ahıska Türkleridir. Ahıska Türkleri hakkında yazılmış kitapların ve kaynakların çoğu onların tarihi ile ilgilidir. Oysa Ahıska Türkleri oldukça zengin folklor ve etnografyaya sahiptir. Bu sözlü kültür ürünlerinin derlenip yazıya geçirilmesi önemlidir. Aksi takdirde Ahıska Türklerinin özgün kültürel değerleri yok olup gidecektir.

Maddi-manevi her türlü sıkıntıda ve tez çalışmamda yaşadığım güçlüklerde desteklerinden dolayı her zaman yanımda olan ve yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Ahmet Ali Aslan hocama teşekkürlerimi sunarım. Teşekkürümün en büyük sebebi bana kendi kültürümü incelememin yollarını öğretmiş olmasıdır. Onun gibi “kılı kırk yaran” bir danışmanla çalışmış olmam bana parlak bir akademik yol açacağı düşüncesindeyim. Bu çalışmanın ana teması Türk kültürünün özden kopmamış önemli bir ana parçası olan Ahıska Türkleri'nin Folklor ve Etnografyasının incelenmesidir.

Rasim MAMMADOV

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
BİLDİRİM	
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VI
ÖZET.....	XV
KISALTMALAR	XVI
AHISKA AĞZIYLA YAZILAN METİNLERDE KULLANILAN TÜRK DİL KURUMU TRANSKRİPSON ALFABESİ	XVIII
SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKA TÜRKERİNİN FOLKLOR VE ETNOGRAFYASI	
GİRİŞ	1
1. AHISKA’NIN KISA TARİHİ	
1. 1. En Erken Devir.....	3
1. 2. Türklerden Önce	5
1. 3. Türklerin Gelişinden Sonra	6
1. 3. 1. Ahıska Türklerinin Amerika’ya Göçü.....	12
2. AHISKA TÜRKLERİNİN KÜLTÜR YAPISI VE MATERYAL KÜLTÜRÜ	

2. 1. Doğum Adetleri	22
2. 1. 1. Hamilelik Dönemi	23
2. 1. 2. Çocuğun Doğumu.....	23
2. 1. 3. Çocuğa Ad Koyma	24
2. 1. 4. Çocuğun Kırkını Dökme.....	25
2. 1. 5. Çocuğun Giyimi, Beleşi	26
2. 1. 6. Çocuğun Beleşi	27
2. 1. 7. Çocukla İlgili Yaşatılan İnançlar.....	27
2. 2. Düğün Adetleri	28
2. 2. 1. Kız Beğenme	29
2. 2. 2. Kız Görme.....	30
3. 2. 3. Kıza Elçi Düşme	30
2. 2. 4. Kızın Şerbetini İçme	31
2. 2. 5. Nişan (Kızın Başını Bağlama)	31
2. 2. 6. Kına Koyma.....	32
2. 2. 7. Kız Evinde Düğün	32
2. 2. 8. Kızın Baba Evinden Çıkarılması	32
2. 2. 9. Kızın Oğlan Evine Gelmesi	33

2. 3. 11. Ahıska Türklerinde Söylenen Ağıtlar	44
2. 3. 11. 1. Benim Anam	45
2. 3. 11. 2. Bir Kuş Çıktı Deryadan.....	45
2. 4. Ahıska Türklerinde İnançlar	45
2. 4. 1. Yağmur Duası.....	46
2. 4. 2. Cennet Duası.....	46
2. 4. 3. Nazar Duası	47
2. 4. 4. Şekik (Baş Ağrısı) Duası.....	47
2. 4. 5. Göz Ağrısı Duası.....	47
2. 4. 6. Kurt Ağızı Bağlama Duası.....	47
2. 4. 7. Yılan Duası.....	48
2. 5. Düğün Ve Günlük Giyim Kültürü.....	48
2. 5. 1. Kadın Elbiseleri.....	48
2. 5. 2. Erkek Elbiseleri.....	49
2. 6. Kuzeydoğu–Anadolu Ve Ahıska Türklerinde Ay Adlarındaki, Kültürel Benzerlikler.....	50
2. 6. 1. Yıl Adları	51
2. 6. 2. Ay Adları.....	52

2. 7. Ahıska Türklerinde Ve Sioux(Su) Kızılderili Kabilesinde Benzer Ay Adları...	54
2. 8. Ahıska Türklerinde Ve Gagavuz Türklerinde Benzer Ay Adları	55
3. AHISKA TÜRKLERİNİN MİLLİ MUTFAK KÜLTÜRÜ	
3. 1. Sofra Kuruluşu	57
3. 2. Çorbalar	59
3. 2. 1. Fasulye Çorbası	59
3. 2. 2. Tutmaç Çorbası	59
3. 2. 3. Erişte Çorbası	60
3. 2. 4. Umac Çorbası	60
3. 2. 5. Isırgan Otu Çorbası	61
3. 3. Sebzeli Ve Etli Yemekler	61
3. 3. 1. Fasulye Kavurması	62
3. 3. 2. Isırgan Otu Kavurması.....	62
3. 3. 3. Et Kavurma	62
3. 3. 4. Hınkal.....	63
3. 4. Tatlılar.....	63
3. 4. Fırın Kabağı Tatlısı.....	64
3. 4. 2.Ğuymağ Tatlısı	64

3. 4. 3. Küme Tatlısı	65
3. 4. 4. Un Helvası	65
3. 4. 5. Şekerleme	65
3. 5. Çay Ve Kahve	66
3. 6. Sofra Kaldırma	66
3. 6. 1. Sofra Duası	67
4. AHISKA TÜRKLERİNİN FOLKLOR ÜRÜNLERİ	
4. 1. Masallar	69
4. 1. 1. Yetim Oğlan	70
4. 1. 2. Tilki Ve Karga Masalı	74
4. 1. 3. Deve Masalı	75
4. 1. 4. Ğari Şeri	77
4. 1. 5. Zalim Padişah	78
4. 1. 6. Bir Masal	81
4. 1. 7. Hesoyinen Muto	82
4. 1. 8. Bir Masal	84
4. 1. 9. Küle Siçen Ehmed	87
4. 1. 10. Üç Şahit	90

4. 1. 11. Bir Masal.....	92
4. 1. 12. Hz. Ali.....	94
4. 1. 13. Ėlçi Taşı.....	97
4. 1. 14. Bir Masal.....	100
4. 1. 15. Őengölüm, Őüngölüm, Mengölüm	104
4. 2. Tapmacalar (Bilmeceler)	106
4. 3. Ninniler (Nenniler).....	107
4. 4. Ohşatmalar	108
4. 5. Maniler	108
4. 6. Ata Sözlere Ve Deyimler	110
4. 7. Destanlar	111
4. 7. 1. Gurbetten İniltiler Destanı.....	113
4. 7. 3. Ahıska Destanı.....	116
4. 8. Hikâyeler	118
4. 8. 1. İki ĖardaŐ	119
4. 8. 2. Gözüdoymaz Pay Vërmez.....	120
4. 8. 3. Molla Ve ĖŐekler	121
4. 8. 4. Papaĥ Kardeş	121

4. 9. Âşıklar	124
4. 9. 1. Âşık Hasta Hasan	124
4. 9. 1. 1. Bali Ğizlarin.....	126
4. 9. 1. 2. Kimde Var	126
4. 9. 2. Aşıĝ Ğerib	126
4. 9. 2. 1. Helep Şehri.....	128
4. 9. 3. Sülli Aĝa	128
4. 9. 4. Âşık Şenlik	130
4. 9. 4. 1. İnsana Galmadi	130
4. 9. 4. 2. Dedim	130
4. 9. 5. Üzeyir Usta Fakiri	131
4. 9. 5. 1. Ahıska Aĝtı	131
SONUÇ.....	135
METİNDE GEÇEN AHISKA AĝZI KELİMELERİN LÜGATÇESİ.....	133
KAYNAKLAR	139
ÖZGEÇMİŞ.....	141

ÖZET

MAMMADOV, Rasim. SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKA TÜRKLERİNİN FOLKLOR VE ETNOGRAFYASI, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2016.

Ahıska bölgesi Osmanlı döneminde Kuzeydoğu Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıydı. Senelerce Osmanlı devletiyle sınırlar içinde yaşayan Ahıska Türkleri, Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra Sovyetler birliğine katıldı. Gürcistan sınırları içerisinde kalan Ahıska Türkleri, Ruslar tarafından işkence ve siyasi baskılara maruz kaldılar. Stalin rejimi Ahıska Türklerini, Türk sınırına yakın yaşadıkları için kendilerine tehlike olarak gördü. Ahıska Türkleri dinine ve kültürüne düşkün olduğu için bir savaş durumunda içeriden Türkiye'ye yardım eder kaygısıyla kısa sürede bölgeden uzaklaştırıldılar. Stalin'in emriyle kısa bir süre içerisinde bölgeden sürülmeleri emredildi. 1944 yılının 14 Kasım günü Ahıska Türkleri yük vagonlarına bindirilerek, Orta Asya'nın Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan bölgelerine sürüldüler. 70 yıl içinde 3 defa sürgün yaşayan Ahıska Türkleri kültüründen, inançlarından hiç vaz geçmedi. Büyük ve anlamlı bir kültür direnci gösterdi. Sovyet rejimi ne kadar Ahıskalıların üzerine gittiyse, Ahıskalılar da o kadar inancına ve kültürüne sahip çıktı ona sıkıca sarıldı. Çalışmamızın ana noktası Ahıskalıların sürgünler boyunca yaşayıp ve yaşattığı Folklor ve Etnografyası olacaktır. Dört ana başlık altında yapılmış olan tez çalışmamızda Ahıskalıların kısa tarihi, kültür çatışış, milli mutfağı ve Folklor ürünleri incelenmiştir. 70 sene bundan önce Gürcistan toprakları içerisinde bulunan Ahıska bölgesinden sürülerek vatanlarını terk etmeğe mecbur bırakılan Ahıska Türklerinin inançlarına ve kültürüne sarılarak baskı ve işkencelere direnerek, kültüründe değışiklik olmadığını ve sahip olduğu değerlerini unutmadığını bu akademik çalışmamızda gördük ve tespit ettik.

Anahtar Sözcükler: Ahıska, Ahıska Tarihi, Ahıska Folkloru, Sürgün

ABSTRACT**MAMMADOV, Rasim. THE FOLKLORE AND ETHNOGRAPHY OF AHISKA
TURKS LIVING IN EXİLE**

Master's Thesis, Ardahan, 2016.

Ahıska region was an integral part of Northeast Anatolia during the Ottoman period. Ahıska Turks (Meskhetian Turks) living in the borders of the Ottoman Empire for centuries joined the Soviet Union after the Ottoman Empire disintegrated. Ahıska Turks, who are within the borders of Georgia, were subjected to torture and political oppression by the Russians. The Stalin regime saw Ahıska Turks as a danger to Soviet Union because they had lived close to the Turkish border. Ahıska Turks were removed from the region in a short period of time since they were virtually devoted their religion and culture, and in case of a war with Turkey, they might have supported Turkey in Soviet territories. Under Stalin's order, they were ordered to be expelled from the area shortly. On November 14, 1944, Ahıska Turks were put on freight wagons and were moved to Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan regions of Central Asia. Ahıska Turks who lived in exile three times in 70 years never gave up their beliefs because of their cultural devotion. They showed an admiring and meaningful cultural resistance. Ahıska Turks tightly embraced their faith and culture while the oppressions of the Soviet regime increased. The main point of our work is the folklore and ethnography of Meskhetian people living through the exiles. In our thesis study, which was categorized under four main headings, the short history of Meskhetians, their cultural rituals, national cuisine and folkloric products were examined. We have identified and concluded in our academic work that Ahıska Turks who had been forced to leave their homeland by being driven from the Ahıska region in the territory of Georgia 70 years ago have not forgotten their general values and values of their culture by embracing their faith, culture and resisting all the tortures, sufferings and oppressions.

Key Words: Ahıska Turks (Meskhetian Turks), History of Ahıska, Ahıska Folklore, Exile

KISALTMALAR

- a. g. e: adı geçen eser
- d. . a. g. e: daha önce adı geçen eser
- a. k. : aynı kaynak şahıs
- s: sayfa numarası
- yy:yüz yıl

- M. : Milattan nce
- DTB: Dünya Ahıska Türkleri Birliği
- SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

AHISKA AĞZIYLA YAZILAN METİNLERDE KULLANILAN TÜRK DİLKURUMU TRANSKRİPSON ALFABESİ

Ġ – ġ Örnek: Ġırġi (Ahıska Türkçesi) - Kırkı(Anadolu Türkçesi)

Ĥ/ĥ Örnek: Ĥëtirden – Hatırdan(Anadolu Türkçesi)

E/e Örnek: Ėtmək(Ahıska Türkçesi) – Ekmek (Anadolu Türkçesi)

Ě/ě Örnek: Yěddisi (Ahıska Türkçesi)– Yedisi (Anadolu Türkçesi)

Ŋ/ŋ Örnek:Ŋëymetin (Ahıska Türkçesi) – Nimetin(Anadolu Türkçesi)

SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKA TÜRKERİNİN FOLKLOR VE ETNOGRAFYASI

GİRİŞ

Ahıska Bölgesi'nde M.Ö. ye tarihlenen zamanlardan bu yana var olan bir Türk bakiyesinden haberdar durumdayız. Bahsi geçen bu topraklarda Bun Türkeri, Kıpçaklar ve ardı sıra pek çok topluluk varlıklarını devam ettirmişlerdir. Makedonyalı İskender'in Kafkas ülkelerine olan seferi esnasında varlıklarından bahsettikleri Bun Türkleri'nin başlı başına bir Türk boyu olduğu düşünölmekle beraber Hun Türkleri'nin bakiyesi oldukları hakkında görüşler de mevcuttur.¹ Gürcü tarihçilerinin de çalışmalarında belirttikleri gibi Ahıska'yı içerisine alan Kür vadisinde ve Çoruh havzasında yaşamış olan Türk varlığından söz etmişlerdir.²

Dede Korkut'ta "Akça Kale"³ olarak geçmekte olan Ahıska yurdu, Anadolu ve Orta Asya'nın kültürel öğelerini bünyesinde canlı tutmayı başarabilmiştir.

1578 yılında Ahıska Osmanlı Devleti'ne bağlı bir sancak olmuştur.⁴ Zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve hatta toprak kayıpları yaşanmaya başlamıştır. Bu arada çıkarları olan uluslarda güç kazanmaya başlamışlardır. 1828 – 1829 yıllarında gelindiğinde Balkanlarda ve Kafkasya'da Ruslar ile mücadele etmek durumunda kalan Osmanlı Devleti düştüğü güç durumdan kurtulmak için anlaşma yoluna gitmeye karar vermiştir.⁵ Maalesef anlaşma sonrası Osmanlı Devleti Ahıska topraklarını Ruslara bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Yaklaşık 250 yıl boyunca Osmanlı Devletinin himayesinde bulunan topraklar Rus işgaline geçmiştir. Ahıska bölgesi ve halkı Rus işgali ve baskısı altında yaşamak durumunda kalmış ancak sonrasında yaşatılan sürgün ile sıkıntılar had safhaya ulaşmıştır. Orta Asya'nın pek çok ülkesine bir gece iki saatlik bir hazırlanma süresi verilerek hayvan vagonlarına istiflenmiş bir vaziyette Ahıska Türklerini öz yurtlarından ayırmışlar ve onlar sıkıntılara

¹ Seyfeddin Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s: 2-36

² Buntürk, a, g, e, s: 3

³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 2012, s:111

⁴ Buntürk, a, g, e, s: 21

⁵ Buntürk, a, g, e, s: 30

göğüs germek mecburiyetinde kalmışlardır. Anadolu Türklüğünün ve doğu Anadolu Türk kültürünün Gürcistan sınırları içinde kalan bir parçasını meydana getiren Ahıska Türkleri, Kafkas ötesindeki Türk kültürünün de önemli bir temsilcisidir. Anadolu Türklüğünün bir parçası olarak kabul edilmeleri sebebiyle Sovyet hâkimiyeti döneminde Türk kökenli halklar içinde yalnızca Ahıskalılar “Türk” olarak resmi belgelerde yer almışlardır. Ahıskalıların taşıdıkları pasaport ve nüfus kâğıtlarına sadece “Türk” tür damgası vurulmuştur. Ahıska Türkleri Türk olarak adlandırıldıkları, “vatan haini” olarak kabul edildikleri için büyük bir tehlike kabul edilerek 1944’ te vatanlarından sürülmüşlerdir. Bugün hala yurtlarında özgürce dil, din ve kültürel hayatlarını yaşayamamalarına karşın mücadele etmekten asla vazgeçmemişlerdir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkiye ve Amerika gibi pek çok ülkeye dağılmış olmalarına rağmen Ahıska Türkleri olarak kendi kültürlerine olan bağlılıklarını koruyup saklamışlardır. Çeşitli politik amaçların kilit noktası olan Ahıska toprakları bu sebepten ötürü tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de stratejik önemini korumaktadır. Ahıska Türkleri hem coğrafya olarak hem de halk olarak dünyada dikkati üzerine çekmeyi başarmıştır. Fergana olaylarından sonra Rusya’nın bazı bölgelerine göç eden Ahıskalılar vatandaşlık alamadıkları için Amerika’ya mülteci olarak sığınmak zorunda bırakılmışlardır. Kabul etmesindeki en büyük sebeplerden biri de Washington’un ülkesindeki düşük ücretle çalışan işçi gücünü artırması gerçeği olmuştur. Ahıska Türkleri üzerine çalışmalar ve araştırmalar yapan Ahmet Ali Aslan Ahıska Türklerinin Amerika’ya Amerikalılar tarafından mülteci olarak kabul edilip yerleştirilmesini, bir “Sosyal Mühendislik Projesi”⁶ olarak görmektedir. Ahıska Türkleri, üzerlerinde oynanan siyasi oyunlara rağmen bu günde vatana dönmek için büyük çabalar göstermektedir.

⁶ Ahmet Ali Aslan, “Ahıska Türklerinin Amerika’ya Göçü: Amerika’nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi”, *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki Ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*, Ankara, 2015, s: 60 (Ayrıca bakınız; Ahmet Ali Aslan, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2015, s: 146-147)

1. AHISKA'NIN KISA TARİHİ

Ahıska Türklerini ve Ahıska bölgesini Anadolu'dan farklı bir toplum ve farklı bir coğrafya olarak görmenin yanlış bir düşünce olduğuna inanıyoruz. Daha M. Ö bu coğrafyada Türklerin yaşadığı ve zaman-zaman dolup boşaldığı görülmektedir. Elde etmiş olduğumuz kaynaklara dayanarak söyleye biliriz ki, bu coğrafyada ilk Türk kavimleri M.Ö 100'cü yıllarda görülmüştür. Araştırmamızın diğer bir ilginç yanıysa bu coğrafyada Türkler genelde yerleşik hayat tarzına geçmemişler ve uzun süre kalmamışlardır. Burada yerleşik hayata geçme ise ortalama M. Ö. II bininci yıllarda başlamıştır. Buranın ilk Türk sakinleri ise Kimer'ler ve Sakalar olmuştur. Coğrafya yönünden zengin ve verimli olan bu topraklar daha sonralar Türklere ev ve yurt haline dönmüştür. Toprakların zenginliğini gören Türkler buraya geldikten sonra göç hayatını bırakarak yerleşik hayata geçmişler. Ahıska ve Kara Deniz coğrafyası Anadolu için çok önem taşımaktadır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişi bu topraklar olmuştur.⁷

1. 1. En Erken Devir

Türklerin buraya ne zaman ve nasıl yerleştiği hakkında tarihi kaynaklara başvurmak mecburiyetindeyiz. İki deniz, Hazar Denizi ve Karadeniz arasındaki Kafkasya, tarih boyunca çeşitli kavimlerin akınlarına maruz kalmıştır. Bazı kavimler bu verimli toprakları işgal ettikten sonra yerleşik hayata geçmiş, uzun bir süre bu topraklarda yurt kurmuşlardır. Anadolu'ya ve Güney Doğu Avrupa'ya göç eden birçok kavim bu iki denizin arasından geçmek zorunda kalmışlardır. Doğal kaynakları bol ve tarım için elverişli olan Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya (Kür, Aras ve Çoruh boyları) çok eski tarihlerden beri yerleşim merkezidir. Birçok halkın ve kavimin tarihi bu topraklara bağlıdır. Ahıska ve çevresi, çok eski devirlerden beri, Türklerin bir topluluk halinde yaşadığı bir bölgedir. Milattan önceki çağlarda Huriler, onları takiben Urartular, Kimmer'ler ve Sakalar buralara hâkim olmuşlardır. Milattan önce İskender'in seferinde buralarda Türk unsurların yaşadığına dair kuvvetli kaynaklar vardır.

Gürcü vakanüvisleri, daha İskender zamanında, yani M. Ö. 4 üncü asırda kür nehri boyunda Buntürki ve Kıpçak isminde iki Türk kavminin gelip yerleştiğine dair bir

⁷ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 3

rivayet nakletmişlerdir; bunlardan Buntürki'nin *İptidai* Türk demek oldukları ileri sürülüyor. İhtimal Sakalarla birlikte yahut onlardan sonra Türk ismini taşıyan bir kavim buraya gelmiştir. Kıpçakların da, o kadar eski zamandan mevcudiyeti, yine imkân dâhilindedir.⁸

Ahıska bölgesinin eski bir Türk yurdu olduğunu Dede Korkut Destanında görmekteyiz. Burada ki bazı yer adlarının Türkçe olması yaşayanların arasında Türk unsurlarının yaşadıklarını kanıtlamaktadır.

Milattan sonra 482 yılından kalma bir kaynaktan ve Dede Korkut Kitabında “Ak-Sıka” biçiminde anılan Ahıska çok eski bir Türk yurdudur.⁹

Ahıska ve Kür- Aras boyu coğrafyası zaman-zaman Türklerin dolup boşaldığı tarihi bir coğrafyadır. Bu topraklar M. Ö. bile Türklerle ev sahipliği yapmıştır. M. Ö. 2. yüzyıldan tahminen MÖ. 8. yüz yıla kadar bu Kür-Aras boyunda aşağıda adı geçen Türk boyları yaşamışlardır. Bu Türklerin bir kısmının ise Orta Asya kökenli oldukları kaydedilmektedir.

M. Ö. 4. Bin yıllarında Sümerlerin Khuri-Kurri dedikleri Huriler Orta Asya'dan Ön Asya'ya geçerek Azerbaycan ile Doğu-Anadolu'ya gelip yerleşmiş, sonradan Sümer yazısını kullanarak Doğu Anadolu'da “tarihi çağ” başlatmışlardır. M. Ö. 3. Yüzyılın sonlarına doğru ise İndo-Avrupa kökenli Hititler Kafkasya geçitlerini aşarak Çıldır, Kars, Erzurum üzerinden Anadolu'ya akın etmiş ve başkenti Hatti (veya Hattuşaş) olan Hitit devletini kurmuşlardır.¹⁰

Kür ve Aras bölgesi asırlar boyu bütün halkların dikkatini çekmekteydi. Bu coğrafyanın kendisine bu kadar dikkat çekmesinin sebebi zengin toprakları, diğer başka sebebi Anadolu'ya geçiş kapısı olmasıydı. Bu nedenle sürekli göç halinde yaşayan Sakaların bir kolu olan Kimmer'ler bu topraklara geldiğinde bölgenin hem kışlak hem de yaylak için uygun olduğunu görünce bu topraklarda yerleşik hayata başlamışlardır.

Hazar denizi ve Tuna nehri arasındaki bu coğrafya M. Ö. 2 binin başları ve M. Ö. 8 Yüzyıllar arasında Orta Asya kökenli Kimer'ler tarafından iskân edilmiş, M. Ö. 8 Yüzyılda Kimmer hâkimiyetine İskitler (Sakalar) son vermiştir. Sakaların kuvvetli bir kolu M.Ö. 665 yılında Kafkasları aşip güneye inmiş ve Kür ve Aras boylarında yerleşmiştir. Böylece buralarda atlı göçebe (yaylak ve kışlakla geçinen) kültürüne mensup Türkler yerleşmiş oldu.¹¹

⁸ Fahrettin M. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür Ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar. İlk Kıpçaklar (M. Ö. VIII.-M:S:VI yy.) ve Son-Kıpçaklar (1118,1195) ile Ortadoks-Kıpçak Atabekler Hükümeti (1267-1578), (Ahıska/Çıldır Eyaleti Tarihi'nden)*, TTK. Basımevi, Ankara, 1992, s,33

⁹http://www.datub.eu/ahiskanin_kisa_tarihi.htm.

05.12.2012.

16.45

¹⁰ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 2-3

¹¹ Buntürk, a, g, e, s: 3

1. 2. Türklerden Önce

Türklerin Ahıska bölgesine yerleşmesi ve büyük bir topluluk oluşturmasından önce de bölgede azınlık halinde olsa yaşadıkları verilmiş kaynaklardan görülmektedir. Gürcü yazarların belirttiği gibi bu bölgeler çok eskiden Türklere yurt olmuştur. Bu yazarların vermiş oldukları bilgilere dayanarak söyleye biliriz ki; Türkler bu bölgelerde yaşadıklarında Gürcülerle iyi geçinmiş ve aralarında sorun yaşanmamıştır.

Gürcü tarihçisi Leonti Mroveli VII. yüzyıl olaylarını anlatmıştır. Leonti Mroveli'ye göre, Hazarların gücü daha azaldığına "Türkler geldi" ve "Kura nehrinin yukarılarına çıktılar ve Mesketya'ya geldiler", Gürcistan'ın başkentine yerleşmek istediler. Gürcüler "Türklerle dost olmanın iyi olacağına karar verdiler". Türklerin bazıları değişik Gürcü şehirlerine fakat çoğunluğu "Mesketya'dan daha doğuda yerlere yerleştiler, etrafına duvar ördüler ve buraya Sarkine adını vermişler. Bu Türkler Gürcüler ile birlik içinde yaşadılar. Bu şehre yerleşenlere "Bun Türkler" dendi. Sarkine kasabasının ismi Türkçe "Sarılının yerleşimi" anlamına gelen Sarıkan ile Saragur boyu veya Sarılar (Türkçe-"sarı, açık") kelimelerinden meydana gelmiştir. Dönemin Gürcü tarihçilerine göre, bu insanlara "Bun Türkler" denmesinin nedeni uzun bir zaman Gürcü nüfusu tarafından bunların "yerli Türkler" olarak görülmesindeydi.¹²

Ahıska Türkleri aşağıdaki kaynakta görüldüğü gibi Milattan Önce Kafkasya da yaşayan eski Türk topluluğudur. Bazı kaynaklarda bugünkü Ahıska Türkleri Kıpçak ve ya Oğuz olarak geçmektedir. Kafkasya yüz yıllardır Türk kavimleriyle dolup boşalan ve zaman zaman nerdeyse bütün Türk kavimlerine ev sahipliği yapan bir coğrafya olduğu için, bu günkü Ahıska Türklerinin Kıpçak ve ya Oğuz olduklarını söylemek zordur. Eğer değerlendirecek olursak bölgenin tarihini dönemlere bölerek değerlendirmeliyiz.

1177 yılında Kıpçakların Gürcü krallığı içerisindeki otoritesi iyice arttı. Uzun zamandır Gürcü orduları başkumandanlığını ellerinde bulduran Orbelyanlar ailesine mensup kişiler bu görevden azledildiler. Bunun üzerine başkumandanlık yetkileri Kıpçaklı Kubasar Bey'e verildi. 1178 yılında III. Georgi'nin ölümüyle de ana tarafından Kıpçak kamı taşıyan kızı Tamara Gürcü Krallığının tahtına geçti.¹³

Selçuklu hâkimiyeti dönemi, Kuzey Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'ya Türk boylarının toplu göç ettiği ve bölgenin Türkleştiği dönemdir.

İlhanlıların ilk devirlerinde Kıpçak asıllı I. Sargis, "Gürcistan Atabeyi" unvanını alarak Çoruh (Artvin) ve Yukarı - Kür (Ardahan, Ahıska, Ahılkelek ve Azgur) bölgesinin

¹² Arif Yunusov, "Ahıska (Mesket) Türkleri. İki Kere Sürgün Edilen Halk", *Türkler Cilt 18*, Ankara, 2002, s: 877- 878

¹³<http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/51-17/477-ahıska.html>,

27.10.2012.

12.20

“İlbey’i” oldu ve Atabekler sülalesini kurdu. Atabek ailesinin siyasi faaliyetlerinden Gürcü kaynakları bahsetmektedir:

Ortodoks–Kıpçaklardan Sargis Bey’in (1268 - 1285) hizmetinden dolayı, oğlu. I. Beka/Baka beye (1285-1306) “Atabey” unvanı ve şu topraklar, malikâne olarak veriliyor: Taşis – Kar boğazından Karnu – Kalaka kadar ki, bütün yerler; Samiçkhe ve Tao’nun büyük bir kısmı, Vaşloban Vigalis – Khev, Ardanuç, 12 zaviye, Kola, Karni – Phola, İki Ardahan, Çavakhet. Buralarda “Atabeyler” devleti kuruldu ve bütün bu yerlere “Sa-Atabago” adı verildi. Bu beylik 1268 – 1578 tarihleri arasında 310 yıl yaşamıştır ve her zaman oğuz grupları buraya ağırlıklarını koymuşlardır.¹⁴

1. 3. Türklerin Gelişinden Sonra

Ahıska bölgesi milattan önce Türklerin yaşadığı geniş bir Türk coğrafyası oluşturmuştur. Bu topraklarda uzun bir zaman hâkimiyet süren Türk kavimleri ve Türk devletleri varlıklarını sürdürmüştür. Bunlar Hazarlar, Kıpçaklar, Selçuklular, Atabekler ve daha sonra Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti bu coğrafyaya III. Sultan Murat döneminde gelmiştir. III. Sultan Murat Atabekler Devletini Osmanlıya katarak Ahıska bölgesine hükümdarlık yapmıştır.

Kanuni’nin torunu III. Sultan Murat (1574-1595) Şah Tahmasp’ın ölümü üzerine Şirvan, Dağıstan ve Azerbaycan ahalisinin dileklerini yerine getirmek üzere 12 yıl süren ve adı geçen Türk ülkeleriyle Gürcistan ve Atabekler Yurdu’nu da Osmanlı’ya bağlayan Doğu Seferleri’ni başlattı. Zaferin ertesi günü (10 Ağustos 1578) Atabey Manuçehr Bey, Serdar’ın otağına gelerek itaatini arz ve Altunkala’nın anahtarlarını teslim etti. Müslümanlığı kabul ederek II. Atabekli Mustafa Paşa adını aldı. Önce Sancakbeyi ardından Çıldır/Ahıska Beylerbeyi oldu. Çevredeki 32 kale de Osmanlı ülkesine katıldı. 24 Ağustos 1578 Pazar günü Tiflis şehri de kan dökülmeden Osmanlı devletine katıldı ve Beylerbeyliğine, Kastamonu Sancakbeyi Solak Ferhat’ın oğlu Mehmet Paşa tayin edildi.¹⁵

Rusya, 1798 ve 1805’te Osmanlı Devleti ile ittifak yapmış. Fakat buna rağmen güneye inme siyasetinden vazgeçmiş değildi. Hatta 1806 yılında, savaş ilan etmeye bile gerek duymadan askerini Tuna boyuna sevk etmiştir. Bu savaşta Rusya, Tiflis’teki kuvvetlerini Kars ve Ahıska Kalelerine sevk etmiştir. Bu savaş 1812 yılında Bükreş Antlaşmasını imzalanmasıyla son bulmuş. Ama 1826’da Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması, Osmanlı Devleti’ni adeta savunmasız bırakmıştır.

¹⁴ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 13

¹⁵ Buntürk, a, g, e, s: 21

Rus Çarı I. Nikola, bu durumdan faydalanarak Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlardaki topraklarını ve boğazları ele geçirmek için savaş hazırlığına başladı.

1 Nisan 1828'de Çar Nikola "Rus adını şerefini, Rus Devleti'nin haysiyetini, haklarını dokunulmazlığını ve milli şerefi " korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.¹⁶ 1828-1829 Osmanlı – Rus savaşından sonra imzalanan Edirne Antlaşmasına göre (1829) Anapa'dan Batum'a kadar Karadeniz'in doğu kıyısı ve Ahıska bölgesi Ruslara verilerek Rusya'nın Gürcistan'daki hâkimiyeti Osmanlılar tarafından tasdik edilmiştir.¹⁷

Ahıska'nın Ruslara bırakılması Ahıska'da kalan Türkler için yeni işkencelerin ve zulümlerin kapısını açtı. Çaresiz kalan halk Osmanlı sonrası Hristiyan yönetimine girdi. Rusya'yla Osmanlı arasında imzalanmış olan Edirne Antlaşmasının şartları şöyleydi:

Edirne Barış Antlaşmasının (14 Eylül 1829)maddeleri şöyledir;

1. Ruslar, Rumeli yakasında Tuna nehrinin ağzındaki adalar müstesna, Osmanlılardan almış oldukları toprakları geri verecekler, Prut nehri, savaş öncesinde olduğu gibi, Osmanlı ile Rusya arasında sınır olacak.
2. Doğu Anadolu'da Poti, Anapa, Ahıska Rusya'ya bırakılacak.
3. Rus ticaret gemilerine boğazlardan geçme hakkı tanınacak, Rus halkından olanlar Osmanlı topraklarında rahatça ticaret yapabilecekler.
4. Eflak ve Buğdan'a yeni haklar tanınacak, buradaki kaleler yıkılacak, Türk askerleri bundan böyle iki eyalette bulunmayacak.
5. Akkerman Antlaşması ile Sırbistan'a verilmiş olan imtiyazlar teyit edilmiştir.
6. Osm. Rusya'ya on bölümde ödemek kaydıyla on bir buçuk milyon duka altını tazminat olarak ödemeyi yüklenmektedir.
7. Osmanlı devleti, 4 Nisan 1826'da Yunanistan probleminin çözülmesi hususunda İngiltere ile Rusya arasında imzalanan Sen- Petersburg protokolünü tanımayı kabul edecektir.¹⁸

Bu topraklarda kalan halk için zorlu günler başlamış olmakla beraber pek çok ezici durum ata toprakları üzerinde yaşayan Türkler için işkence haline gelmiş, doğup büyüdükleri toprakları bırakıp göç etmeye başlayanlar olmuştur. Bir örnek vermek gerekecek olursa; Ahıska'da yaşayan âşıklardan biri olan Hasta Hasan'ı toprakları Ermeniler tarafından zapt edildi. Ermenilerin insanlığa sığmayan bu hareketlerine göre

¹⁶ İbrahim Aykun, " Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile ilişkileri", *Türkler Çilt 12*, Ankara, 2002, s: 722

¹⁷ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 30

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, Ankara, 2007, s: 12

Hasta Hasan Türkiye'ye göç etmeye mecbur kalmıştır. Aşığın dizelerinde ise hüznün ve vatandan ayrılışın kederi işlenmiştir.

Her kəşin bir derdi var, benim derdim bəş bəter,
Birisini sinemde sızlar, birisi yanar tüter.
Her terefdən vedelenmiş, biri min olmuş yatar,
Tebib gelmez, melhem olmaz, bəle yara kimde var?¹⁹

Türkler bu güne kadar savaşmadan, vuruşmadan bir karış toprağını düşmanına vermemiştir. Gerekğinde vatani için milleti köz kırpmadan canını, kanını feda etmiştir. Savaşlarda tek erkekler değil, eşleri, anaları, bacıları, kızları düşman eline geçerek namuslarının kirlenmemesi için kendilerini feda etmiştir. Buna kanıt aşağıda baş vermiş tarihi olaydır:

Ahıska'da şehri ölüncüye kadar savunmaya kararlı bir halk vardı ve kaleden dışarı çıkmamağa ve kala kapılarını kapamağa cümlesi ittifak etmişlerdi. Şehri savunan Rusların eline esir düşmektense, ölümü tercih etmiş ve bir camiye toplanan 400 kişi yanarak şehit olmuş, kalanlar ise Rus katliamından nasiplerini alarak can vermişlerdi.²⁰

Çarlık Rusya'sı ve Sovyetlerin izlediği yayılımcı politika sebebiyle Kafkaslarda yaşayan Müslüman Türk toplulukları dolayısı ile Ahıska Türkleri bu durumdan oldukça etkilenmişlerdir. Özellikle XIX. yy. Rus yayılımına maruz kalan bu bölgelerdeki potansiyel Türk nüfus yapısını değiştirilmek istenmiş yahut Türk varlığı ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Rusya'da Ekim 1917'de gerçekleştirilen devrimle Çarlık rejimi yıkılmış yerine Sosyalist devlet modeli kurulmuştur.²¹

Anlaşmalar üstüne antlaşma yiyen Ahıska Türkleri bir türlü belini düzeltmemiş ve her seferinde ağır kayıplar vermiştir. Edirne Antlaşması sonrası imzalanan Moskova antlaşmasının sonuçları bir öncekinden farklı olmamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) kurulduktan sonra Gürcistan sınırları içerisinde bulunan bazı topluluklara özerklik verilse de Ahıska Türklerine verilmemiştir. Buna sebep onların Türk olmaları olmuştur. Tam tersi Ahıska Türklerinin asimile edilmesi için politik işlemler başlatılmıştır:

¹⁹Sevil Piriyeva, *Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska*, Bakü, 2003, s: 175.

²⁰ Aykun, d, ö, a, g, e, s: 723-724

²¹ Rasim Bayraktar, *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*, Ankara, 2013, s: 38

16 Mart 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması ile Sovyetler Birliğine bağlanan Ahıska için yeni bir dönem başlamış ve bu süreç bu topraklarda yaşayanlar için hiç te kolay geçmemiştir. Sovyet yönetiminin Gürcistan sınırlarına dâhil ettiği Acara, Asetin ve Abhazalılara özerklik tanınırken Ahıskalı Türklere böyle bir hak tanınmamıştır. Bu durum açıkça göstermektedir ki yaşayanlar dâhilinde Ahıska sahası da önem arz etmekte ve burada herhangi bir tehlikenin oluşması ihtimalini dahi ortadan kaldırma çabasına girişmelerine sebep olmuştur. Politikaları dâhilinde Ahıskalı Türkler önce Arap, sonra Latin ve daha sonraları da Kiril alfabesiyle eğitim görmeye başlamışlardır.²²

Asimile politikasına karşı çıkan Ahıskalı öncülerin karşısı alınması için Sovyet Devleti tarafından sürgün işlemleri başlatılmıştır. Ahıskalıların vatan severliğini ve Türklüğünü yok etmek için halka baskı politikasını gerçekleştirerek Sibiryaya sürgün etmeye başlamıştır.

Ahıska Türklerinin ileri gelen aydınları 1937 yılına kadar Sovyet Yönetimi tarafından hapisanelere atılmış, bazıları da Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Özellikle 1930'lu yıllarda "Kemalist" ve "Pan - Türkist" suçlamalarıyla evlerinden alınarak cezaevlerine atılmış, sürgüne gönderilmiş ve bu insanlardan bir daha haber alınmamıştır.²³

Bütün siyasi yolla asimile politikasını yürüten Sovyetler birliği Türklerin kimliğini ve soyadlarını değiştirerek Gürcüleştirme politikası yürütmüştür. Yerli halkın kimliğini elinden almak isteyen Stalin en son çareyi resmi dilin Gürcüce kabul edilmesinde görmüştür. Ahıska'da yaşayan Türkleri ise milliyet olarak Azerbaycan ve ana dillerini Azerbaycan Türkçesi olarak kayıt altına almıştır. Genel olarak Çarlık Rusya'sı ve Sovyetlerin izlediği yayılımcı politika sebebiyle Kafkaslarda yaşayan Müslüman Türk toplulukları dolayısı ile Ahıska Türkleri bu durumdan oldukça olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Özellikle XIX. yy. Rus yayılımına maruz kalan bu bölgelerdeki potansiyel Türk nüfus yapısı değiştirilmek, Türk varlığı ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Takip eden yıllarda Stalin'in desteği ile Türkler' in büyük bir bölümünün soyadı Gürcüceye çevrilmiştir. Türk soyadlarındaki "oğlu", "gil" eklerini Gürcüceye "şivili", "dze" ekleriyle değiştirerek kayıt altına almışlardır. Örneğin; Ali oğlu Alidze, Ahmetgil, Ahmetaşivili şeklinde dönüştürülmüştür. 1938 Sovyet Anayasası'nın kabulü sonrası bu bölgedeki Türkler kayıtlara Azerbaycan, dilleri ise Azeri dili olarak geçmiş, 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olarak kabul edilmiştir.²⁴

II. Dünya savaşı başladığı yıllarda Sovyetler Birliği bütün Türk Cumhuriyetlerinden olduğu gibi Ahıska Türklerinden ve Türkiye sınırlarından Müslüman Türk halklardan

²² Bayraktar, a, g, e, s: 47.

²³ Bayraktar, a, g, e, s: 49.

²⁴ Bayraktar, a, g, e, s: 49

asker toplamıştır. Vermiş oldukları sıkıntılara ve işkencelere rağmen bu bölgeden savaşa büyük katılım olmuştur. Yaptığımız saha araştırmasında Seyfed Dedeye sorduğumuzda şöyle cevap vermişti. “Bizim atalarımız o savaşa Sovyetler Birliği için gitmedi. Aksine halkımızı ve vatanımızı korumaya gitti” demişti.²⁵

Rusların II. Dünya Savaşı'na katılmaları ile 1938 – 1940 yıllarında özellikle Türkiye sınırına yakın bölgelerde oturan Müslüman Türkler “ülke sınırlarının korunması” gerekçesi ile 10.000 kişinin Altay bölgesindeki soğuk steplere sürülmesi kararı alınmıştır. Ardı sıra da Ahıska sınırını korumaları için bölgeye on binlerce asker nakledilmiştir. Savaş döneminde ise 15 ile 55 yaş aralığında olan 40.000'i aşkın Ahıskalı Almanlarla savaşmak üzere askere alınmaya başlanmıştır.²⁶

Sovyetler Birliği'nde, 1937–1949 tarihleri arasında birçok etnik grup kendi yurtlarından koparılarak Sibirya, Kazakistan ve Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ahıska Türkleri de tutulan gruplardandı. II. Dünya Savaşı yıllarına kadar askere alınmayan Ahıska Türkleri, Sürgün sırasında halkın direncini kırmak için, Ahıska bölgesinde yaşayan 15 yaşından 55 yaşına kadar bütün erkeklere askere alınarak Sovyet - Alman cephesine sevk edilmişlerdir. Geride kalanlar kızlar, gelinler, yaşlılar ve çocuklar ise Ahıska-Borjomi demiryolunda çalıştırılmışlardır. Demir yolunu yapan Ahıska Türkleri, bu demir yoluyla da sürülmüştür. Bu hat 1944 Ekim'inde tamamlanmıştır.

1938 yılının ilk aylarından itibaren II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar Türkiye sınırına on binlerce asker yerleştirilmiş. Ahıska halkı için yeni bir facianın temeli atılmaktaydı. Ruslar Türk kökenli Müslümanlara güvenmemekteydiler, bu yüzden 1939 yılına kadar askere bile almıyorlardı. Sovyetler Birliği'ni Türkiye'nin bu savaşa katılıp katılmayacağı konusu rahatsız etmiş. Ülkenin sınırlarının korunması bahane edip 10.000 kişi Altay bölgesine sürüldüler.²⁷

Zorunlu göç toplum veya kişilerin doğrudan kararları dışında gelişim gösterdiğinden bir baskının varlığından da söz etmek mümkündür. Kişi ya da toplumların talebi doğrultusunda gerçekleşmediğinden türlü işkence ve sağlıksız yaşam koşulları da bu paralelde ortaya çıkmış önemli bir sorun olarak kaydedilmiştir. Sürgün istenmeyen grup yahut kişilerin zorunlu iskân, nüfus mübadelesi, sınır dışı gibi kavramlar ortak bir kavramı tanıtmak için kullanılıyor olmasa da gerçek bir dramın ürünü olarak sürgün kavramının ortaya çıktığı aşikârdır. “Sözlük anlamı olarak; toplumda bir kimsenin veya

²⁵ Sefed Hurşunov, Emekli, Doğduğu Yılı, 1925, Doğduğu Yer, Gürcistan Cumhuriyetinin Ahıska İlının, Adigön İlçesi, Yaşadığı Yer, Gürcistan Cumhuriyetinin Ahıska İlının, Vale ilçesi, 12 Mart, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

²⁶ Bayraktar, a, g, e, s: 50.

²⁷ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 196

bir grubun yalnız bırakılması, yerinden uzaklaştırılması ve toplum dışına çıkarılması” olarak tanımlanmaktadır.²⁸

14 Kasım 1944’te 220’ye yakın Ahıska köyünün ahalisi Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’daki sürgün mahallerine gönderildi. Yaklaşık 96.000 kişi sürgün edildi. Sürülen Ahıska Türklerinin 55.000’i Özbekistan, 29.500’ü Kazakistan, 11.000’i Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarına dağıtıldılar. “1944 yılı Kasım ayının 14’ünü 15’ine bağlayan gece saat 12’de önceden sınırları takviye amacıyla bölgeye yerleştirilmiş askerler tarafından bütün evlerin kapıları çalınmış, halk gece yarısı evlerinden dışarı çıkarılmışlardı. Sovyetler Birliği savaşı kazanmak üzereydi. Fakat Stalin kendi emirlerini gerçekleştirmek için ülke dâhilinde geniş çaplı bir sürgün operasyonu düzenlemişti.²⁹ Stalin’in ölümünün ardından 1956 yılında Karaçay-Malkar ve Çeçen İnguşların itibarları iade edilerek ata yurtlarına dönmelerine izin verildiği halde, Kırım Tatarları ile Ahıska Türkleri de vatanlarına geri dönme iznini elde edemediler.³⁰

Yukarıda göstermiş olduğumuz Ahıska Türklerinin sürgün dağıtımındaki nüfus sayısının bir benzeri ise aşağıdaki kaynakta gösterilmektedir. Sürgün sırasında Ahıska Türklerinin sayısı tam bilinmediği için ve o sırada savaşa gidenlerin hepsinin kayıt altına alınmadığı için sürülen nüfusun gerçek sayısı bilinmemektedir. Aşağıda sizlerle paylaşmış olduğumuz kaynak Sovyetler Birliğinin sürgün beyannamesinde gösterilen sürgün sayıdır. Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken koşulların sağlanması için Devlet Savunma Komitesi, aşağıdaki kararları almıştır:

Gürcistan SSC’nin sınır şeridi olan Ahıska, Adigön, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleriyle Acaristan Özerk SSC’den Türk, Kürt, Hemsin olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan, 40.000’i Kazakistan SSC’ye, 30.000’i Özbekistan SSC’ye ve 16.000’i de Kırgızistan SSC’ye tahiyeye edilsin. Tahliye, SSCB Halk Komiserliğince gerçekleştirilsin. SSCB Halk İçişleri Komiserliği (Yoldaş Beriya), tahliye işini 1944 yılı Kasım ayında gerçekleştirsin.³¹

Ahıska Türklerinin II Dünya savaşında ve Sürgünde vermiş oldukları insan kaybı aşağıdaki kaynakta gösterilmiştir:

Bu yolculukta Ural Dağları’nın soğuk havası birçok insanın hayatına son vermiştir. Bir buçuk ay süren yolculuk sonrasında ise Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan çöllerine yerleştirilmişlerdir. Ahıska Türkeri’nin önemli bir kısmı vagonlarda (14.000 – 17.000), Rus-Alman Savaşı’nda (26.000), hastalık ve açlıktan(19.000) olmaz üzere hayatlarını kaybetmişlerdir.³²

²⁸ Bayraktar,d, ö,a, g, e, s: 37

²⁹ Buntürk, d, ö, a, g, e, s: 197-198

³⁰ Ufuk Tavkul, “Kafkasya ve Çevresindeki Türk toplulukları” *Türkler*, Cilt 19, Ankara, 2002, s: 513

³¹ Rasim Bayraktar, d, ö, a, g, e,s:187.

³² Bayraktar, a, g, e, s: 51

Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türklerinin dağıtımı aşağıda ki kaynakta gösterildiği gibi olmuştur. Hayvan vagonlarına bindirilen Ahıska Türkleri kış aylarında bir ay yol giderek çöllere boşaltılmıştır. Acı tarihleriyle barışmak zorunda kalan Türkler sürüldükleri yerlerde zorlu hayat şartlarında yaşamak zorunda kalmışlar, o zorlu hayat şartlarına rağmen Türkler yaşamayı başarmış ve yurt kurmuşlardır.

Ahıska Türklerinin başına gelmiş olan ikinci sürgün ise “Fergana Sürgünü” olmuştur. Bu Sürgün Sovyetler Birliğinin son yıllarında gerçekleştirilmiştir. 1944 yılında sayıca en çok Özbekistan'a sürülen Ahıska Türkleri Fergana vilayetinden ikinci kez sürgün edilmişlerdir. Bu sürgünün sebepleri bütün bu olanlara rağmen yine Ahıska Türklerinde görülmüştür. Suçlanarak ve hor görülerek işkencelere maruz kalan Ahıska Türklerinin vermiş oldukları kayıplar aşağıda gösterildiği gibidir:

1989 Mayısın 23'ünde başlayıp 6 Haziran'a kadar devam eden Fergana 'ya bağlı Margilan, Kuvasay, Kokand, Taşlak ve Ahunbabayev ilçelerindeki saldırılar sonucu remi kayıtlara göre; 112 kişi ölmüş, 1.032 kişi de yaralanmıştır. 1000'e yakın ev yakılıp yıkılmıştır. Ardı sıra KGB tarafından halkın tahliyesi için gerekli araç gereç temin edilmiştir. Böylelikle binlerce Ahıskalı Sovyet askerleri eşliğinde Fergana'dan ayrılmışlardır. İkinci sefer sürgüne maruz kalan Ahıskalılar Rusya'nın Kursk, İvanovsk, Orlov, Belgorod, Smolonsk, Voronij, Nalçik, Krasnador, Rastov, Stavropol reyonlarına yerleştirilmişlerdir. Özbekistan'dan ayrılan halkın büyük bir kısmını (50.000) Azerbaycan kabul etmiştir. Yüzlerce aile de Kazakistan ve Kırgızistan'daki akrabalarının yanlarına gitmişlerdir.³³

Günümüzde kadim Türk coğrafyası Ahıska bölgesinin Türkiye Cumhuriyeti bakımından yerleştiği coğrafya şöyledir: Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Ardahan iline sınır olan, bugün Gürcistan'a bağlı olan Türk yurtlarından birisidir. Abastuban, Adigön, Aspinza, Ahırkelek, Azgur ve Hırtaz gibi önemli yerleşkeleri bulunan Ahıska şehri, Türkiye sınırına on beş kilometrelik bir mesafede bulunmaktadır.

1. 3. 1. Ahıska Türklerinin Amerika'ya Göçü

Ruslar tarafından Osmanlıdan koparılan Ahıska ve Ahıska Türkleri Rus yönetimi altında en zor günlerini yaşamaya başladı. Çar Rusya'sı dağıldıktan sonra kurulan Sovyetler Birliğinde de durumlar değişmedi ve bu işkenceler 1944 senesine kadar devam etti. 1944 senesinde Stalin'in emriyle Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska

³³ Bayraktar, a, g, e, s: 54.

Türkleri Sovyetler Birliğine bağlı olan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a yerleştirildi. 1989 yılında Özbekistan'ın Fergana vilayetinde yaşayan Ahıska Türkleri Rus yandaşlarının ve komünistlerin kışkırtmalarıyla Özbekler tarafından işkencelere maruz kalarak, yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kaldı.

Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra, oynanan "Büyük Oyunun ikinci safhası bugün Kafkaslar ve Orta Asya'da sergilenmektedir. Gürcistan'daki vatanlarına geri dönmek isteyen Ahıska Türkleri, Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarına mani olduğu için, Özbekistan'ın en verimli toprakları olarak bilinen Fergana Vadisinde büyük tarım projelerine imza atmaya hazırlanıyordu. Özbekistan'ın Fergana Vilayetinden zorla çıkarılan Ahıska Türkleri Rusya'nın isteği ile Krasnodar Krai şehrine yerleştirildi. Burada Validen ve ona bağlı resmi dairelerden "propiska" dedikleri "Oturma İzni"ni alamadılar. Rusların istemediği Ahıska Türklerini çıkardığı özel bir yasa "Göçmenlik Yasası" ile Amerika sahiplendi.³⁴

Fergana olaylarında ikinci sürgünü yaşayan Ahıska Türklerinin bir kısmı Azerbaycan'a diğer bir kısmı ise Rusya'nın Krasnodar Krai bölgesine yerleştirdi. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kimlik ve pasaport değişimi yapan Rusya Krasnodar Krai şehrinde yaşayan Ahıska Türklerine vatandaşlık ve çalışma izni vermedi. Yine zor durumda kalan Ahıska Türkleri çözüm aramak için her yolu denedi. Fakat olumlu bir sonuca varamayınca çareyi Amerika'dan yardım istemekte gördü. Bu başvuru üzerine Amerika Ahıska Türkleri üzerinde araştırmalara başladı. Halkla ilgili araştırmalarında olumlu sonuçlar alan Amerika Ahıska Türklerinin Amerika'ya getirilmesinde sorun olmayacağına karar verdi. Azda olsa kurtulduk sevincine kapılan Ahıska Türkleri, yine büyük oyunlara düştüklerinin farkına varmadan Amerika'ya göç ettiler.

Sürgün sonrası Orta Asya'ya dağıtılan Ahıska Türkleri yaşadıkları bölgelerde sürekli haksızlıklara maruz kalmıştır. Bu bölgelerin bazılarında Sovyetler Birliği dağılana kadar vatandaşlık İlk Ahıska ailesi Amerika'nın resmi dairelerine başvurup, "Sürekli Oturma ve İş Bulma" belgesi almak isteklerini beyan edinceye kadar, Amerika'nın Ahıska Türkleri adıyla anılan bir toplumdaki haberi yoktu. Özbekistan'ın Fergana Vadisinde saldırılara uğrayan Ahıska Türklerini Rusya'nın Krasnodar Krai şehrine nakledilmesi ve orada da Ruslar tarafından baskı, takip ve işkencelere maruz kalması, iskân ve vatandaşlık haklarının inkâr edilmesi ve verilmemesinin ardından, Krasnodar Krai şehrindeki Ahıska Türklerini Amerika hükümeti kendi topraklarında iskân etmeye karar vermiştir. Bu kararın arkasından, Ahıska Türkleri Amerika bilim adamları ve araştırmacılarının ilgi odağına çevrilmiş, Ahıska Türkleri hakkında ciddi kitaplar yazılmıştır.³⁵

³⁴ Ahmet Ali Aslan, "Ahıskalı Türklerin Amerika'ya Göçü: Amerika'nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi" *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki Ve Sosyal Sorunları*, I Baskı, Ankara, 2015, s: 68

³⁵ a, g, m, s: 62

Yaşadıkları ülkelerde yaşamış oldukları sürgünlere ve zulümlere karşı çıkmayan ve kanunsuz yola başvurmayan Ahıska Türkleri, nedense Gürcistan için bir tehlike olarak görünmektedir. Bu gün büyük devletler büyük oynayarak Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmemesi için büyük oyunlar oynamaktadır. Ahıska Türkleri Ahıska'dan sürgün edildikten sonra, bölgeye Ermenilerin yerleştirilmesi Sovyetler Birliğinin uygulamış olduğu sınırları güçlendirme ve emniyete alma politikasıdır. Bu gün Güney Gürcistan topraklarında yoğunluk olarak Ermenilerin yaşaması daha çok Rusların işine yaramaktadır. Bölge olarak Güney Gürcistan Batı ve aşağıda ismi geçen ülkeler için büyük gelir kaynağıdır. Bölgenin hasa olarak görünmesindeki en öncü maksat ise her hangi bir iç savaş durumunda bölgenin kaybedilerek Ruslar tarafına geçmesidir. Bu korkuyu yaratan ve yaşatan en büyük sebep ise son yıllarda yaşanan Osetya olaylarıdır.

Amerika ve İngiltere, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ile Azerbaycan petrolünü ve "Fosil" kaynaklı enerji maddelerinin hiçbir kesintiye uğramadan "Batı"ya akmasını istemektedir. Ahıska Türklerinin eski anayurtlarının bulunduğu Güney Gürcistan Toprakları, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı için en güvenilir rotadır. Ahıska Türklerinin "vatanlarına özellikle geri dönmelerinin önündeki en büyük engel Petrol Boru hattının "güvenilir güzergâh" problemidir.³⁶

Son dönemlerde Gürcistan'ın Rusya'dan uzaklaşarak Batıyla dostluk ve ticari ilişkilerini güçlendirmesi, Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır. Batı'ya güvenerek Rusya'ya ters düşen Gürcistan rotasını değiştirerek ticari ilişkilerini Batıya yöneltmiştir. Bundan rahatsızlık duyan Rusya Osetya'yı Gürcistan'dan alarak kendi toprağı olarak ilan etmiştir. Bu olaylardan sonra Gürcistan sınırlarında yaşayan karşı devletin milletlerinden çekinmeye başlamıştır. Bu yüzden ki Gürcistan vereceği kararlarla yanlış adım atmaktan korkmaktadır. Gürcistan'ın en çok korktuğu olaylardan biride Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji boru hatlarının geçtiği Gürcistan topraklarında yaşanacak sıkıntıların baş vermesidir. Bu sebepten de Gürcistan "Bin Ölç, Bir Biç" politikası uygulamaktadır.

Rusya, daha önce Osetya'da ve bu yakınlarda Ukrayna ve Kırım'da baş veren olayların bir benzerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji boru hatlarının geçtiği Gürcistan'da başlatılmasından memnuluk duyacaktır. Bu konuda Türkiye, Amerika'nın bölgenin güvenliği ve politik sakinlik ve bölgesel barışla ilgili tutumuna uygun bir politikadan yanadır. Gürcistan, Amerika'nın garantörlüğünde, Türkiye ile imzalamış olduğu "işbirliği ve güvenlik" anlaşmalarına güveniyor.

³⁶ a, g, m, s: 65

“Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol ve doğalgaz nakil hatlarıyla ilgili devletlerarasında, birbirilerinin ulusal çıkarlarını koruyarak, birbirilerine güvenlik anlaşmalarıyla bağlı bir durum yaratılırsa, bu enerji hattının bölgeye barış ve ekonomik farklılık sağlayacağına inanıyor.”³⁷

Ahıska Türklerine sürgünden sonra 1956 yılına kadar insanlık muamelesi yapılmamıştır. Buna en büyük örnek: 1944 yılından 1956 yılına kadar “Askeri Rejim”de tutularak vatandaşlık verilmemesidir. Ahıska Türklerine azda olsa insanlık muamelesi Stalin’in ölümünden sonra yapılmıştır. Oturma İzni ve Vatandaşlık alan Ahıska Türkleri Sovyet yönetimine, vatanlarına dönmeleri için başvurularında bulunmuş ve vatanlarına dönmek istediklerini dile getirmişler. Bunun üzerine yeni kararlar çıkmış, dönüşe izin verilmiş ama yine oyunlar oynanarak belirsiz sebepler yüzünde kararlar farklı yönlere saptırılmış. Her seferinde olumlu cevaplar bekleyen halk almış oldukları mutlu haber sonunda hayal kırıklığına uğramıştır.

1956 yılında Stalin’in ölümünden sonra başa geçen Sovyet lideri Nikita Khurushchev Ahıska Türklerinin vatana geri dönmesini engelleyen kanunların çoğunu kaldırdı. Ama buna rağmen eski Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi (Supreme Sovyet) 135/142 No. Lu kararıyla vatanlarından Stalin zamanında sürülenlerin geri dönmesini engelleyen bazı yasakları kaldırdı, fakat bu karar sürgün edilen insanların eski vatanlarına geri dönmelerine imkân vermedi. Aynı Yüksek Mahkeme 31 Ekim 1957 tarihinde kabul ettiği başka bir kararla Gürcistan’dan zorla sürgün edilenlerin Azerbaycan’da iskân edeceklerini bildirdi.³⁸

Bu gün dünya Ahıska Türklerinin yaşamış olduğu haksız sürgüne ve sürgün sonrası yaşadıkları işkencelere ve haksızlıklara susmaktadır. Ahıska Türklerinin vatanlarından sürülmesinde eli olan ve geri dönmelerine engel olan ülkeler gerektiğinde kendi çıkarları için Dünya Mahkemesinin kararlarını öne sürseler de, işlerine gelmediğinde rahatlıkla görmemezlikten gelmektedir. Görünürde herkes için var olan, fakat çıkarlar gerektiğinde varlığını sakıyan Dünya Mahkemesi Ahıska Türklerinin yaşamış ve yaşamakta oldukları eziyetleri görmemektedir. İşin ilginç tarafı ise Dünya Mahkemesinin ve İnsan Hakları Mahkemesinin Ahıska Türklerinin davalarında haklı olduklarını bilerek, bu haksızlığa sessiz kalmalarıdır.

Mevcut uluslararası kanun ve Evrensel İnsan Hakları Beyannamesindeki hükümler, Ahıska Türklerinden yanadır. Ahıska Türklerinin dönmesini engelleyen Devlet ve Cumhuriyetler mevcut kanunları ve imza atmış oldukları Dünya Mahkemesi’nin kanunlarını da hiçe sayıyorlar manasını taşımaktadır. Bir şahsın ana vatani: O

³⁷ a, g, m, s: 67

³⁸ a, g, m, s: 70

şahsın kendisinin veya annesinin veya babasının ve ya büyük annesinin ve ya büyük babasının doğduğu topraktır.³⁹

Bu gün Gürcistan ve bazı büyük ülkeler Ahıska Türklerinin Ana Vatanları olan Ahıska'ya dönmelerini istememektedir. Halkın tepkisi ve bazı sorumluluklardan dolayı Vatana Dönüş kararı çıkaran Gürcistan hükümeti kısa bir zaman sonra çıkarmış olduğu kararlardan kolaylıkla vaz geçmiştir. Kurmuş oldukları Komiteler ve Hizmet Daireleri sadece olarak gösteriş amaçlı olmuştur. İşin ilginç tarafı ise Gürcistan bu kararlarından kolaylıkla döndüğü zaman AB tarafından sorgulanmamıştır. Bu sorgulamanın olmaması ise insan beyninde farklı düşünceler uyandırmaktadır.

Viyana görüşmesinde Gürcistan delegeleri vatana geri dönecek olan Ahıska Türklerinin vatandaşlık işlemlerine 1999 yılının sonuna kadar halledeceklerine, Ahıska Türklerinin eski topraklarına geri dönmeleriyle ilgili işlemleri yakından takip edecek bir Devlet Komitesi veya Vatana Dönme Hizmetleri Dairesi kuracaklarına dair söz verdiklerinin açıkladılar. Gerçekten, bir ay sonra Gürcistan hükümeti adı geçen Devlet Komitesi'ni kurdu. Fakat AB ilgili daireleri Gürcistan'ın bu Devlet Komitesi'ni kurma ile ilgili adımını sadece Avrupa Konseyi'ne üye olarak girmek için attığını, bu hareketin Ahıska Türklerinin eski vatan topraklarına geri dönmelerine hizmet etmek maksadı taşımadığını belirttiler. Gürcistan hükümeti Ahıska Türklerinin eski topraklarına geri dönmesi için birçok kanunlar çıkarılması gerektiğini ileri sürerek işlerin devamını erteledi. Gürcistan hükümetinin bu davranışı, vatana geri dönmek isteyen Ahıska Türklerinin Gürcistan vatandaşlığı alma işlemlerinin tamamlanmasına engel oldu.⁴⁰

1828 yılında Osmanlıdan Koparılan Ahıska ve orada yaşayan Kuzey-Doğu Anadolu Türkleri (Ahıska Türkleri) Rus yönetimi altına geçti. 1828 yılında imzalanmış olan "Edirne Antlaşmasından" sonra Ahıska Türklerinin hayatında sürgünler ve zulümler başladı. Bu halk günümüze kadar iki sürgün ve bir mecburi göç yaşadı. En büyük sürgün 1944'cü yılda Ana Vatanları olan Ahıska'dan Orta Asya'ya sürülmeleri idi. Büyük sürgünden sonraki sürgün, sürülmüş oldukları Özbekistan'ın Fargana vilayetinde yaşandı. Bu olay halkın tarihine 1989 yılında yapılmış Fargana Katliamı olarak geçti. Burada yerli halk tarafından zulüm ederek katledilen halk Rusya'nın Krosnadar Kray şehrine götürüldü. Bu iki sürgünün acısını ve kaybını unutamayan halk Ruslar tarafından bir türlü huzura kavuşamadı. Oturma ve Vatandaşlık İzni alamayan halk geçimsizlik yüzünden kendilerine başka yollar aramaya başladı. Rusya'nın huzur vermeyeceğini anlayan halk hiçbir ülke tarafından kabul edilmeyeceğini anlayınca,

³⁹ a, g, m, s: 71

⁴⁰ Ahmet Ali Aslan, "Ahıska Türkleri'nin Vadedilmeyen Amerika Topraklarına Zoraki Sürgünü: Yaşanan Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Zorluklar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 215, İstanbul, 2015, s: 137

Amerika'dan yardım isteyerek göçmenlik yasasına sığınmak mecburiyetinde kaldı. Buda halkın tarihine mecburi göç olarak yazıldı. Ahıska Türklerinin vatanlarından uzaklaştırılması ve geri dönmelerine izin verilmemesi bu halkın özünden uzaklaştırılması istenmektedir. Ana Vatanlarından kopartıldıklarından sonra Ahıska Türkleri yaşadıkları ülke ve topraklarda farklı kültürler ve inançlar arasında yaşamak zorunda kaldı. 70 senelik baskı ve asimile etme dirençlerine dayanarak kendi dininden ve kültüründen kayıp vermedi. Bunu gören Amerika zorla bu halka bir şey kabul ettirilmeyeceğini anlayınca, kendi topraklarına götürerek özgürlük adı altında hiç kimsenin yapamadığını yapmaya çalışmaktadır.

1578 den başlayarak 1828 yılına kadar Ahıska Osmanlı devletinin hâkimiyetinde 250 yıl ömürsürmüş bir Osmanlı vilayeti idi. Ahıska, yaşadığı ve yaşattığı kültürüyle Ardahan, Artvin ve Kars gibi Anadolu'nun Osmanlı idaresi altında olan bir şehirdi. Sovyet döneminde Türkistan'ın Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Cumhuriyetlerine sürgün edilen Ahıska Türkleri, sonunda dördüncü ülke olan Amerika'ya göçmen olarak götürüldüler. Amerika'ya göçmen olarak girişi yapılan tahminen 12.500 Ahıska Türkü, 20 eyalette 60 farklı şehre 100 ve 200'lük aileler şeklinde yerleştirilmişlerdir.⁴¹

⁴¹ a, g, m, s: 142-143

2. AHISKA TÜRKLERİNİN KÜLTÜR YAPISI VE MATERYAL KÜLTÜRÜ

Bu bölümden itibaren çalışmamızın asıl konusu başlamaktadır. Çalışmamızın bu kısmından sonra sık-sık saha araştırmasıyla karşılaşacaksınız. Saha araştırmacıların dikkat etmesi gereken önemli hususlar bulunmaktadır. Sahaya inen saha araştırmacısı sadece kendi menfaatini düşünmemeli ve anlatıcıların saygı ve sevgisini kazanmayı bilmelidir.

Kaynak kişilerle samimi ilişki kuramayan, onlarla derin bir sevgi ve hürmet duygusu ile bağlanamayan derleyici, tesadüfi derleyici kalsa iyi olur. O, kaynak kişileri, emri altında hareket eden birer malumat kaynağı olarak görürse, onların yalnız dostluklarını kaybetmekle kalmaz, daha çok şeyler kaybeder.⁴²

Çalışmaya başlamadan önce saha araştırmalarıyla ilgili bir kaç kitap okudum. Bu kitaplardan biri Ahmet Ali Aslan'ın yazmış olduğu (Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar) kitabı idi. Bu kitapta Türk masalların saha araştırmasıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Kitabı okurken ilgimi çeken bir kaç önemli bilgilerle karşılaştım:

Türk masalları üzerine yapılan ilk saha çalışmaları ve derlemeler yabancılar tarafından gerçekleştirilmiş. Bundan rahatsızlık duyan Aslan "Bizi bizden mi çalacaklar diyerek" çalışmaya koyulmuş.⁴³

Bizde bu ifadenin peşine düşerek kendi işimizi kendimiz yapmaya karar verdik. Bu sebepten yaptığımız çalışmada saha araştırmasına üstünlük vermeye çalıştık. Yolla çıkarken en büyük sloganımız kendimizi yabancılardan değil de kendimizden öğrenmek oldu. Üzerinde araştırma yaptığımız toplum Ahıska Türkleri idi. Bu halk 70 senedir sürgün yaşadığı için bütün kaynak şahıslara ulaşmakta zorluk çektik. Kaynak kişilerin çoğu vefat ederek yok olmuştur. Günümüzde Ahıska Türkleri üzerine pek çok araştırmalar ve derlemeler yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar ya hep bir konu üzerine yoğunlaşmış veya sonu getirilmemiştir. Folklor ve sözlü halk Edebiyatı üzerine Mircevat Ahıskalı bir çalışmalar yapmıştır. Sahada araştırma yapmak ne kadar zevkli olsa da bir o kadar zordur. Bunun için önceden sıkı hazırlık yapılması gerekmektedir. Derleme yaparken acemi derleyicinin yapmış olduğu her hangi bir hata büyük kayıplara

⁴²Kenneth S. Goldstein, (Çeviren) Ahmet E. Uysal, *Sahada Folklor Derleme Metotları*, Ankara, 1977, s: II-III

⁴³ Ahmet Ali Aslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, 1. Cilt, Ankara, 2000, s: 31

yol aça bilir. Edinmiş olduğumuz tecrübelerle dayanarak söyleye biliriz ki 70 yaşından yukarı bazı kaynak şahıslarda unutkanlık problemleri ile karşılaştık. Günümüzde canlı kaynakların ve bilgilerinin kaybolması kaçınılmazdır. Eğer Sözlü Halk Edebiyatı bir an önce yazıya geçmezse büyük sorunlara yol açabilir ve kültür kaybıyla sonuçlanır, diye düşünüyoruz.

Hazır konu kültürden açılmışken Ahıska Türklerinin Amerikaya mecburi göçü ve oradaki kültür kaybından bahsetmesek olmazdı. Bildiğimiz gibi sürgünler ve mecburi göçler her zaman insanlar için büyük sorunlar ve kayıplar yaşatmıştır. Bir yerde başka bir yere göç etmek, orada yeniden hayata başlamak demektir. Her yeni başlangıç ise, sıfırdan yurt edinmeye zorlar. Bunun yanı sıra göç ederken akrabalar arasında kopukluk ve mesafeler oluşur. Buda o toplum arasında kültür kaybına yol açar. Ahıska Türklerinde Amerikaya göç sonrası yaşanan ve yaşanacak kültür ve dil kayıplarını aşağıda islerle örnek vererek paylaştık. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, Amerika'nın, Amerika'ya göç eden azınlık topluluklar üzerinde uygulamış olduğu "Sosyal Mühendislik Projesidir".

Ahıska Türklerinin yaşadıkları yerleri dikkate aldığımızda, demografik dağılım bilgileri birbirini tutmuyor. Ahıska Türklerinin gerçek nüfusu ve çeşitli ülkelerdeki dağılımı kesin olarak bilinmiyor. Sürgün yılı İkinci Dünya Savaşı döneminde yapıldığı için Ahıska Türklerinin erkekleri Almanlara karşı savaşmaktaydı. Bu savaşta şehit olanlar ve esir düşenler olduğu için onların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bunun yanı sıra savaş bittikten sonra vatanlarına dönerek ailesini bulamayanlar ve ya başka yerlere yerleşerek yeni hayata başlayanların olmuş olması da büyük ihtimaldir. Yapmış olduğumuz saha araştırmalarından esinlenerek söyleye biliriz ki ailelerin anlattıklarına göre ailesini bulamayan bazı insanlar, savaşta, esirlikte ya da ailesini ararken vefat etmiş olabilirler. Bu ailelerin içinde savaşa giden akrabalarının sağ olma ihtimalini düşünenlerde bulunmaktadır.

2004'te Centre for Minority Issues Merkezi'nin yayınladığı verilerde eski Sovyetler Birliği Toprakları üzerinde toplam 345.000 Ahıska Türkünün yaşadığı kaydediliyor.⁴⁴

⁴⁴ Ahmet Ali Aslan, "Ahıska Türkleri'nin Vadedilmeyen Amerika Topraklarına Zoraki Sürgünü: Yaşanan Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Zorluklar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 215, İstanbul, 2015, s: 144

Ahıska Türkleri kültürünü, maddi ve manevi değerlerini günümüze kadar koruyup saklaya bilmiş bir Türk toplumdur. Bu değerlerin korunup saklanması en büyük sebeplerinden biri nesilden–nesille aktarılmasıdır.

Şüphesiz ki bu işte ağırlık yaşamış, görmüş yaşlı ninelere ve dedelere düşmüştür. Bu insanlar kendi ana diline, dinine, kültürüne, maddi ve manevi değerlerine sadık kalarak kendinden sonra ki nesillere aktarabilmişlerdir. Buna kanıt bir Ahıskalının bir şey anlattığı zaman bu sözlerle başlamasıdır: Benim Nenem Fatma, Dedem Hasan, Annam Zülâyha diyardı ki.

Ablamın kaynanasından Ahıska Türklerinin doğum âdetini sorduğumda, 75 yaşında ki Güneş nine konuşmasına şöyle başladı: “Ëy oğlum ëy. Rehmetluh anam Hüsniya bize hep bizi nesil doğurduğunu anlatırdı. O zamanlar hastahane yoh, ohumiş dohtorlar yohumiş. Çoh zorumiş çoh”.⁴⁵

Aşağıda sırasıyla sizlerle paylaşacağımız doğum, düğün, ölüm adetleri, sürgün öncesi olduğu gibi sürgün sonrası da korunarak muhafaza edilmiştir. Orta Asya’nın farklı bölgelerine sürülen halk kültüründen bir şey kaybetmemiş, diğer kültürlerden kendi kültürlerine uygun gördükleri bazı örf ve adetleri almıştır. “Moderin” dediğimiz XXI asır, azda olsa Ahıska Türklerini etkilemiştir. Bu etkileme köy ve kasaba bölgelerinde his edilmese de, büyük şehirlerde his edilmektedir.

Bir zamanlar kimlikleri bile belli olmayan Ahıska Türkleri Amerika’ya götürüldükten sonra ilgi odağı olmaya başlamıştır. 70 sene zulümlere maruz kalan bu halk dünya sosyal medyasının dikkatini çekmemiş, fakat Amerika Ahıska Türklerini Amerika’ya kabul ettikten sonra Ahıska Türkleri Dünya Medyasında büyük başlıklarla anılmaya başlamıştır. Bu ilgi ve iyi niyet altında neler yatmaktadır ve yine bu halk üzerinde ne gibi oyunlar oynanmaktadır düşünceleri insan beynini kurcalamaktadır. En önemli soru ise Ahıska Türklerini ne gibi tehlikeler beklemektedir. Amerika’nın geçmiş tarihine ve oraya zorunlu göç eden halkların yaşamış olduğu sorunlara ve kültürel kayıplarına

⁴⁵ Güneş Mürselova, 75 yaşında, Emekli, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğtebli Köyü, , Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

baktığımızda Ahıska Türklerinin gelecek hayatları pek çok parlak görünmemektedir. Bunu en büyük örneği, bu gün Amerika'ya göç eden Malakanlardır.

Doğduğu toprakları terk ederek Amerika'ya yerleşen; Rusya'dan Amerika'ya göç eden Malakanlar bu konuda en güzel örneklerden biridir. Bundan yüz yıl önce Amerika'ya göç eden bu insanlar liberal şehir hayatının 1960'ların Amerika'sında Malakanların çocuklarını nasıl kendi ailelerinin kültüründen nasıl koparıp aldığına şahit oldular. Bunlar kendi kültürlerini koruyarak yaşamının yolunu toplu olarak Yeni Zelanda'ya göç etmekte buldular.⁴⁶

Amerika'ya yerleştirilen Ahıska Türkleri üzerinde üniversiteler çeşitli sosyolojik araştırmalar yaparak doktora tezleri yazmışlardır. Bu doktora tezleri sosyolojik olarak Ahıska Türklerinin Amerika'daki yaşayışını ve kültürel değişiklikleri kaleme almıştır. Amerika'ya götürdüklerinden kısa bir süre geçmesine rağmen bu değişiklikler korkutucu sebeplere yol açmıştır. Bu değişikliklerin nasıl baş verdiğini ve sebeplerini sizlerle aşağıda paylaşacağız. Sizlerle paylaşacağımız örnekler Amerika'nın Colorado vilayetinin Denver şehrinde yapılmış sosyolojik araştırmaların sonucudur.

Ahıska Türklerinin Amerika'ya göçünden sonra, onların hakkında yapılan sosyolojik araştırmaların sonucuna göre, Amerika'ya yerleştikten sonra orada doğan “Birinci nesil” adını alan Ahıska Türkleri Amerika toplumu ile sadece “ekonomik birliği ve bütünlüğü” elde etmiş olacaktır. Bunun arkasından gelecek “Amerikan doğumlu” Ahıskalılarının çocukları “ikinci nesil” Ahıska Türklerini oluşturacaklardır ve bunlar “sosyal bütünlük ve birlikteliği” bu ilk Amerikan doğumlu olanların “torunları” üçüncü nesli oluşturacaklardır ve bunlar Amerikan toplumuyla “sosyal-kültürel” sağlamış olacaklardır.⁴⁷

Amerika'da yeni gelen toplumlara nasıl muamele edilir ve bu muameleden beklenen nedir, soruları üzerine düşündüğümüz zaman ortaya ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Eski Sovyet ülkelerinde yaşayanlarla Amerika'da yaşayanları karşılaştırdığımız zaman ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Eski Sovyet ülkelerinde yaşayan Ahıska Türkleri yapılan baskılara direnerek inadına Kültürünü ve dinini korumaya çalışmış ve hala çalışmaktadır. Oysa Amerika'nın Amerika'ya gelen yeni toplumlara asimile etmesi için böyle bir baskıya ihtiyacı yoktur. Onların düşüncesine göre insanlar serbest ve özgür bırakıldıktan sonra daha çabuk kontrol altına alına bilir düşüncesidir. Peki, bu süreç Amerika'ya yeni gelen topluluklara nasıl uygulanmaktadır:

⁴⁶ Ahmet Ali Aslan, “Ahıska Türkleri'nin Vadedilmeyen Amerika Topraklarına Zoraki Sürgünü: Yaşanan Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Zorluklar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 215, İstanbul, 2015, s: 147

⁴⁷ a, g, m, s: 145

Amerika’da bu konularda yapılan sosyolojik ve kültürel araştırmalar, Amerikan toplumunda yeni gelenlere karşı bir ayrımcılık söz konusu olmazsa, kültürel birlikteliğin ve kaynaşmanın daha kısa sürede gerçekteleceğini göstermektedir.⁴⁸

Amerika’nın Colorado vilayetinin Denver şehrinde yapılan sosyolojik araştırmalarda verilen soruların cevapları aşağıdaki kimi olmuştur:

1. Kim olduğunuz gerçeği göz önünde tutulduğunda herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşacağınıza dair içinizde bir endişe taşıyor musunuz?
83% hayır, 17% kesinlikle hayır.
2. Dini ibadetlerinizi erine getirirken her hangi bir baskı veya zorlukla karşılaştınız mı?
42% hayır, 88% ise kesinlikle hayır.⁴⁹

Amerika’ya yerleşen toplulukların ve Ahıska Türklerinin en büyük kaygılarından biride yeni doğacak çocukların dillerinden ve kültürlerinden uzaklaşarak “liberal” bir Amerikalıya dönüşmesidir. Bununla ilgili sorulan soruların cevabı aşağıda gösterilmiştir:

3. Yeni doğacak çocuklarınızda dil ve kültür kaybı olacağı kaygısında mısınız?
58% evet kaygılıyız, derken, bunların 25%’i ise, hayır endişemiz yok demiştir.
4. Çocuklarınızın günlük Amerikan yaşayışına doğru herhangi bir meyletme gördünüz mü?
34%’i evet, 16%’i kesinlikle evet, 50%’i ise hayır cevabı vermişlerdir.
5. Türklük kimliğini muhafaza ederek yaşamak sizin için ne kadar önemlidir?
19%’i önemlidir, 81%’i ise, çok önemlidir, şeklinde cevap vermişlerdir.⁵⁰

2.1.Doğum Adetleri

Her bir milletin ve halkın kendine has doğum âdeti olduğu gibi Ahıska Türklerinde kendine has doğum âdetleri vardır. Ahıska Türklerinde doğum ve yeni doğacak çocuk çok önemlidir. Her bir aile bu anı sabırsızlıkla bekler. Yeni çocuğun dünyaya gelmesi ve ailenin daha da büyümesine sebep olur. Ahıska Türkleri yeni gelen çocuğun gelişini “düğün, dernek” kurarak kutlar. Aileye yeni gelen çocuğun büyüme aşamasındaki, her dönemi bir farklı kutlar. Yaptığımız saha araştırmasına dayanarak şunu söyleye biliriz Eskiden Ahıska Türklerinde altı, yeddi hatta bazı ailelerde dokuz, on çocuğa

⁴⁸ a, g, m, s: 146

⁴⁹ a, g, m, s: 147

⁵⁰ a, g, m, s: 147

rastlamakmümkündü. Ama günümüzde bu rakamlar düşmüştür. Buna sebep ardarda yaşanan sürgünler vegeçim sıkıntısıolmuştur. Aşağıda sizlerle paylaştığımız doğum adetleri, hamilelik devrinden çocuğun yürümesine kadar olan dönemdir.

2. 1. 1. Hamilelik Dönemi

Ahıska Türklerinde hamilelik dönemi çok önemlidir. Aile yeni gelini ağır işlerden uzak tutar ve onun oturup kalkmasına kadar bütün işlerine dikkat eder. Ailede en çok çocuğun cinsiyeti üzerine iddalar yapılır. Çoğunlukla aile çocuğun cinsiyetini öğrenmek için halk inançlarına başvurur ve halk inançlarına göre test yapmaktadır ve bu hala günümüze kadar uygulanmaktadır. Günümüzde teknoloji ve tıp ne kadar gelişse de Ahıska Türkleri eski âdeti kaybetmemek için eski yöntemleri kullanmaktadır. Halk inancına göre yapılan testlerden biri yumurtadır. Hamile gelin niyetlenerek bir yumurta kaynatır. Yumurta kaynadıktan sonra onu soyar. Eğer yumurtanın içi çok sertse erkek çocuğu, yok eğer yumuşaksa kız çocuğu olacağını alametidir. Diğer bir test ise hamile gelinin omuzuna dokunduğun zaman gelin sağından dönerek bakar ise kızının olacağına inanılır. Ailede çocuğun kız ve ya erkek olacağı iddaları doğum gününe kadar devam eder, bahisler yapılır.⁵¹

2. 1. 2. Çocuğun Doğumu

Eskiden hastaneleryaygın olmadığı için doğumlar genelde evde köy ebeleri tarafından yapılmaktaydı. Anne adayının sancısı tuttuğunda aile endişeye kapılır. Erkekler evi terk ederek dışarıya çıkar ve beklemeye başlar. Çocuk dünyaya geldiğinde çocuğun cinsiyetinden ilk haberiolan kişi çocuğun babasının yanına koşar ve müjdesini ister. Ahıska Türklerinde bu müjdeyi getiren kişinin her isteğinin yerine getirilmesi bir töredir. Bu töreye göre istenilen neyse zamanında yapılmalıdır. Çocuk doğduktan sonra ayaklarından tutularak ters çevrilir ve ağlaması sağlanır. Eğer bu çocuk ailenin ilk çocuğuyorsa “o ilk beşik” olarak adlandırılır. Yeni doğan çocuk kundaklanarak anasının

⁵¹ Nigar Mammadova, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

kucağına verilir. Biraz zaman geçtikten sonra, çocuk etrafa uyum sağladıktan sonra, anne ilk kez çocuğunu emzirir. Yeni çocuk sahibi olan baba karısının yanına girdiğinde karısından bir arzu dilemesini ister, ona çocuk verdiği için. Doğan çocuğun cinsiyeti belli olduktan sonra ailede ad koyma sevinci başlar. Ahıska Türklerinde yeni çocuk olan eve kırk gün misafir gelmez. Buna sebep yeni doğan çocuğu nazardan korumaktır. Haberi olmadan gelen misafirlere evde “kırklı çocuk” olduğu bilinsin diye dışarı kapıya zincir gerilir. Gelen misafir bunu görünce ev sahibi saygıdan dolayı ne kadarda ısrarla talep etse de misafir eve girmez.⁵²

2. 1. 3. Çocuğa Ad Koyma

Ahıska Türklerinde ad koyma geleneği genelde ailenin aksakalları ve ya anne, babası tarafından koyulmaktadır. Bazı istisna durumlarda büyüklerin izniyle ailenin diğer mensuplarına da izin verilmektedir. Ahıska Türklerinde bir töre ve gelenek olarak çocuğa kırkı çımadan isim verilmesi gerekmektedir. Geçmişe koyulan isimlere dayanarak söyleye biliriz ki İslamiyet sonrası koyulan isimlerin çoğu Kurandan alınmıştır. Ahıska Türklerinde isim seçilirken önem verilen noktalardan biride ailede ve ya yakın akrabalarda vefat etmiş bir kişinin isminin yaşaması için onun ismi koyulmaktadır. Yaptığımız araştırmalardan ilgimizi ve dikkatimizi çeken bir unsur da, isim koyacak *kişinin*⁵³ töreye göre yapılan oyunlardan ve yarışmalardan seçilmesidir. Buna benzer oyunlar ve töreler bunlardır: Çocuk doğduktan sonra ilk önce kime bakarsa ismi de o koyar. Çocuk ailede kime benzerse isin koyma hakkı ona verilir. *Püşk*⁵⁴ atılarak daisim koyacak kişi seçilir. Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de arka-arkaya doğan kız çocuklarının erkek çocuğa dönmesi için özel isimler seçilir. Bu isimler genelde şöyledir: Yeter, Döne, Kızbesdi, Songül. İnanca göre bu isimler koyulduktan sonra diğer çocuğun erkek olacağına inanılır. Bu törenin ve geleneğin ilginç tarafı bu tarz isimlerin erkeklerde görülmemesidir. Bu kaynaktan yola çıkarak söyleye biliriz ki ailede erkek çocuğun fazla olmasının aileye hiçbir rahatsızlık

⁵² Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkül Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁵³*Kişinin*: Şahsın.

⁵⁴*Püşk Atmak*: Kura Çekmek.

vermemesidir. Bunun en mantıklı açıklaması ise Türklere erkek çocuğunun soy devamcısı ve yeni ocak olarak görülmesidir. Belirlediğimiz ve yapılması gereken şartlara göre yeni doğan çocuğa seçilen adı koymak için ailede ve ya yakın akrabalarından güzel ezan okuyan kişi davet edilir. Genel Türk adetlerinde olduğu gibi şahıs çocuğun sağ kulağına ezan okuduktan sonra üç kere ismini kulağına söyleyerek şu kelimeleri tekrarlar, “İsmi ben koydum, talihini Allah yazsın”. En çok koyulmakta olan kız ve erkek isimlerinden örnek: Oğlan; Hasan, Ali, Hüseyin, Muhammed, Süleyman, Sabir, Selim, Şarafeddin, Şeref. Kız; Ayşe, Fatma, Zeynep, Feride, Selime, Hemide, Halide, Altun, Bahar.⁵⁵

2. 1. 4. Çocuğun Kırkını Dökme

Yukardaki kaynaklarda belirttiğimiz gibi çocuğun “kırklı” sayıldığı ilk kırk gün aile için çok hassas dönemdir. Bu dönemde çocuğun yanına anne ve babası dışında pek fazla aile fertleri girmezler. Buna sebep çocuğun bu kırk günde anne bakımında bulunması gerekmektedir. Çocuk bu dönemde tez nazar kapa bilir ve hastalana bilir. Başka bir sebep, çocuk uykusunu kaybeder bilir. Bu kırk dökme çok önem taşıdığı için bunu gerçekleştiren şahısların deneyimli ve daha önce bu işi yapmış olması gerekmektedir. Bu aile içi ve ya aile dışı şahıslar tarafından da yapılır. Kırk dökme zamanı kırk günden üç gün çalınarak, otuz yedinci günü yapılmasıdır. Kırk dökme için aynı boyutta kırk taş toplanır. Her bir taşa “İhlas Suresi” okunur. Okunmuş bu taşlar bir kumaşa koyularak düğümlenir. Daha sonra çocuğun yıkanacağı suya atılarak su ısıtılır. Isıtılan suda ilk önce çocuk daha sonra anne yıkanır. Çocuğun kırkını dökmek için derin leğen ve ılık su hazırlanır. Genelde çocuğu yıkamak için üç kişi seçilir. Bunlardan biri çocuğu tutar, biri suyu döker, diğeri yavaşça yıkamaya başlar. Yıkadıktan sonra en sonda üç kere başından aşağı su dökülerek şu ifade söylenir: “*Su aşağı, oğlum yukarı*”. Bu ifade çocuğun büyüme aşamasındaki dönemde bütün engelleri, kötü gözleri ve kötü ruhları su gibi aşarak büyümesi dlenir. Kırklı çocuğun yıkandığı su akşam saatlerinde dışarıya atılmaz. Eğer karanlık bir akşamsa günün aydınlanması beklenir. Daha sonra bu yıkanılan su evin dışından evin her tarafına serpilir. Okunmuş kırk taş ise temiz ve ayak

⁵⁵ Güneş Mürselova, Emekli, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

değmeyen bir yerde kuyu eşilerek gömülür. Buna halk tabiriyle “kırk dökme derler”.Kırklı anne gece vakti dışarı çıkmaz. Çıkarsa saçını ağzına alır. Kırklı çocuğun yıkanmış elbiseleri karanlık olmadan toplanır.⁵⁶

2. 1. 5. Çocuğun Giyimi, Beleşi

Çocuk giyimi ve beleşi çocuğun büyüme dönemlerine göre değişmektedir. Çocuk kırklıyken kundaklanır. Kundak çocuğun büyüme aşamasında çok önem taşır. Kundağın düzgün bir şekilde yapılması ve kundaklanması dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Kundaklama zamanı yapılan her hangi bir hata çocuğu sakat bıraka bilir. Kundağın yapılması ne kadar basit görölse de onu uygulamak çok zordur. Dörtken kumaş üçken halinde katlanır, üzerine naylon konur. Daha sonra çocuk kumaşın üzerine koyularak ayakları üçgenin bir ucuna getirilir. İlk önce bacakları tam açılmış bir şekilde tutarak üçgenin bir ucu bacaklarına doğru katlanır. Daha sonra sağ kolu düzgün bir şekilde ayaklarına doğru uzatılır ve üçgenin diğer köşesi katlanır. Sıra sol eline gelince aynı sağ kolda ki gibi yapılır ve sol tarafta kalan fazla kumaş çocuğa sarılarak açılmaması için bezden yapılmış kemerle bağlanır. Çocuk emekleme yaşına gelene kadar genelde kundaklanır. Emeklemeye başlayan çocuğa daha rahat hareket edebilmesi için pantolon giydirilir. Ahıska Türklerinde yeni doğan çocuğa yeni ay çıktığı zaman demir parçasından ay kesilir. Bu ay delinerek nazar boncuğuyla birlikte papağına takılır. Bu yapılmış ayla, nazar boncuğu değiştirilen her elbiseye ve kundağa takılır. Yaptığımız araştırmalara ve kişi kaynaklarına dayanarak söyleye biliriz ki Ahıska Türklerinde büyüklerde olduğu gibi çocuklarda özel giyim ve farklı çeşitler bulunmamaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁵⁷ Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 1. 6. Çocuğun Beşiği

Çocuğa beşiği gelinin annesi getirir. Bu beşik getirme âdeti bazı Türk topluluklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de “Beşik Toyu” olarak adlandırılır. Beşik getirme âdeti çocuğun kırkı çıktıktan sonra bir gün belirlenerek yapılır. Bu güne her iki taraf özenle hazırlanır. Buna sebep çocuğun ilk kez beşiğe koyulması ve halka tanıtılması olmasıdır. Getirilen beşik özenle süslenir. Beşiğe çocuk koyularak üzerine para ve şeker serpilir ve dualar yapılır. Bu çocuğun bol rızıklıolmasını belirler. Daha sonra beşiğin altına *erüşük*⁵⁸ olmasın diye bıçak ve boynunu dik tutabilisin diye pişirilmiş tavuk boğazı şişe takılarak koyulur. Gelen misafirler yiyip, içip, eylendikten sonra giderken *çocuğa yüz görümlüğü*⁵⁹ bırakır. Bu tören bir gelenek olarak ilk doğulan çocuğa yapılır. Ahıska Türklerinde bir gelenek olarak kırklı gelin kırkı çıkmadan önce evden dışarıya çıkamaz. Töreye göre anne evine bile gitmesi yasaktır. Bu merasimden sonra gelinin ayağı çözülür ve evlendikten sonra ilk kez annesinin evine misafirlığe gider.⁶⁰

2. 1. 7. Çocukla İlgili Yaşatılan İnançlar

Ahıska Türkleri eskiden beri halk inançlarına inanan ve uygulayan bir toplum olmuştur. Bu insanlar hep kötü ruhlardan korunmak için halk inançlarına başvurmuştur. İnsanların inançlarına göre kötü ruhlardan korunmanın tek yolu halk inançlarıdır. Yukarıda Ahıska Türklerinin Doğum Âdetinde söylediklerimizbuna örnektir. Örnek olarak verile bilir gibi İslamiyet öncesi bütün Türk toplumlarında Şamanizm inançları mevcuttu. Sonra ise İslamdininin gelişiyle, bu toplumlar Müslüman oldular. Ahıska Türkleri bugünde, halk diliyle diyecek olursak halk inançlarına değer veren ve o inançları uygulayan bir Türk toplumdur:

Ahıskalılar çocuk doğduktan sonra hep endişe içinde olurlar. Çocuğu her türlü nazardan, kötü ruhlardan korumaya çalışırlar. Bu yüzden halk arasında yayılmış

⁵⁸*Erüşük*: Nazar

⁵⁹*Çocuğa yüz görümlüğü*: Çocuk yüzünü ilk defa gösterdiği için hediye verilir ve buna yüz görümlüğü derler (para, altın ve ya başka hediyeler).

⁶⁰ Nigar Mammadov, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

İslamiyet öncesi inançlar bugünde kullanılmaktadır. İslamiyet'in yanı sıra kullanılan inançları aşağıda gösterilmiştir.

6. Boş beşiği sallamazlar (Sallarsan evde çocuk olmaz)
7. Çocuğu olmayan anneler çocuk olan yedi evden metal eşya alarak eritir ve bilezik yaparak kolunatakar.
8. Hamile olup çocukdüşüren annelerin beline yumurta sarısını unla karıştırarak yakı yapıpbeline sararlar.
9. İlk çocuğun erkek olmasını isteyen aileler güvey günü gelinin yatağına erkek çocuk koyarlar.
10. Çocuk ilk kez anne karnında hareket ettiğinde anne kime bakarsa çocuk ona benzer.
11. Çocuk bahtlı olsun diye onun beşiğine ekmek, şeker ve parakoyarlar.
12. Annenin sütü kesilmesin diye çocuğu gizli emzirir.
13. Yeni doğmuş çocukları ilk kez tuzlu suyla yıkarlar.
14. Yeni doğmuş çocukların yüzüne un sürülür ömrü uzun olsun diye.
15. Çocuğa nazar değmesin diye kırk gün evden çıkarmazlar ve beşiğine bıçak, ekmek koyarlar.
16. Kırklı bir çocuğu uzatırken başka bir kırklı çocuğun üzerinden uzatmazlar. Buna sebep birinin nazarının diğerine geçmemesidir.⁶¹

2.2.Düğün Adetleri

Ahıska Türklerinin düğün adetleri çok eskilere dayanır. Ahıskalılar düğüne bir hafta önce hazırlanmaya başlar. Eskiden davulcu ve zurnacı at arabasına binerek köy-köy dolaşarak her kesi düğüne davet edermiş. Şimdi ise davetiyeler dağıtılır akrabalar, konu-komşu düğüne davet edilir. Bütün halkların kendilerine özel düğün adetleri olduğu gibi Ahıskalılarında kendilerine has düğün adetleri vardır. Dünya ne kadar sosyalleşip modernleşse de Ahıskalılar eski adetlerini, kültürünü öz ve değişmez görerek korumaya çalışmışlardır. Eskiden köylerde yaşayan Ahıskalılar araç olmadığı ve ya dağlık köylere araçların çıkamadığı durumlarda gelini at arabalarıyla getirmişler ve düğün için mekân olarak çadırlar yapılmış. Bu çadır geleneği köy yerlerinde günümüze kadar devam etmektedir.

Ahıska Türkleri düğünün ve evlenmenin yeni bir ocak ve aile başlangıcı olarak gördükleri için düğün gününü insan hayatında ilk ve son kez olacağına inanarak ona özen göstermektedirler. Hatta bu düğünden onlara kalan değerli eşyaları göz bebeği gibi ömürlerinin sonuna kadar korumuşlardır. Onlar öldükten sonra bu eşyalar varislerine

⁶¹ Asif Hacı, *Ğeribem Bu Vetende, (Ahıska Türklerinin Ėtnik medeniyeti)*, Gençlik Yayın Evi, Bakü, 1992, s: 100-101

kalır ve bu adet senelerce devam ettirilmiştir. Konuyla ilgili olarak Sevil Piriyeva şunları yazmıştır:

Azerbaycan'ın ve diğer Türk kökenli devletlerin sosyal ve medeni hayatında aktif çalışan Ahıskalılar medeniyetlerini geliştirerek onun özünemahsusluğunu koruyup saklamağa çalışıyorlar. 1907-ci yılda Espince (Aspinza) ilçesinin Niyala köyünde anadan olmuş, Haçmaz ilçesinin Müşkür köyünde yaşamış olan rahmetli Şüşə Mamoyevanın en aziz çeyizi gibi konuk odasına serdiği gelinliği idi. O, bu gelinliği bize göstererek demişti: «Böyle bir gelinlik çeyizim sürgün zamanı Espince ilçesinin Niyala köyünde kaldı. Kazakistan'ın Almatı vilayetine sürgün olunduktan sonra bu gelinliği aynen Ahıska'da kalan gelinliğe benzeterek üç yıl içinde kendim ördüm. O, benim için evimde olan bütün var-zenginliğimden en azizidir. Çünkü aynen bu renkte, bu örnekte olan gelinliği nenem bana Ahıska'dayken çeyiz olarak vermişti. Onu ise neneme anası vermişmiş.⁶²

2. 2. 1. Kız Beğenme

Kız beğenme adetlerine başlamadan önce belirtmek isteriz ki Ahıska Türklerinde eskiden kızın beğenilmesi erkek tarafından değil de genelde ailesi ve akrabaları tarafından yapılmıştır. Yaptığımız saha araştırmasından gördüğümüz gibi bazen kız ve erkeğe görüştürülmeden fotoğraf gösterilerek evlilikler yapılmıştır. İstisna durumlarda erkeklerin kız beğenmesi de mümkün görünmektedir. Kız beğenmeye çıkan erkek evleneceği kızı sınava çeker. Yoldan geçen kızların önüne çubuk atılır. Bu çubuğu kaldıran kıza talip olunur.⁶³

⁶² Sevil Piriyeva, "Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği ve Ananeleri", *Humanitar-Sosyal Araştırmaları İlmî - Teorik Dergi*, Cilt II, No.2, Bakü-2012, s: 434-439

⁶³ Hemide Mammedova, *Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü*, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 2. 2. Kız Görme

Erkek beğendiği kızı ve ya evlenmek istediğini doğrudan doğruya anne - babasına söyleyemez. Bunu kısa ve net bir şekilde anlata bilmek için babasının ya ayakkabısının içine ya da ceketinin cebine havuç koyar. Töreyle göre baba, anneyi çağırır ve oğluyla konuşmasını ister. Anne oğlundan işin aslını öğrendikten sonra durumu babaya anlatır. Babanın izniyle anne ve erkeğin yengesiyle birkaç kadın kızın evine giderek kızı tanır. Erkek tarafı kızı tırnağından sacına kadar gözden geçirir. Kızın nasıl bir gelin olacağını anlaya bilmek için evin temizliğine ve kilimlerin altına bakar. İçeride her şeyin olumlu olduğunu gören görücüler dışarı çıkarken ayakkabıların düzülmesine ve temizlenip, temizlenmediğine dikkat eder. Eğer burada da durum istenildiği gibiyse, kızın terbiyesi ve evliliğe uygun olduğu kabul edilir ve elçilik için erkeklerin gitmesi istenir.⁶⁴

3. 2. 3. Kıza Elçi Düşme

Kıza elçi düşmeden önce erkek tarafı kız evine hayır iş için gelecekları haberini gönderir. Töre olarak kız tarafı bu teklife olumlu cevap verir. Kız evine giden erkek tarafı ikram edilen ne olursa olsun onlara dokunmaz. Hal hatır sorulduktan sonra erkek tarafından yaşta büyük olan konuya girer. “Sebebi ziyaretimiz;Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile, İmam-ı Azam’ın yolu ile sizin kızınızı oğlumuza istiyoruz”. Kızın babası düşünmek ve kızından sormak için gelen elçilerden zaman ister. Ahıska Türklerinde töreye göre üç kere elçilik yapılır. Üçüncü elçilikte evet veya hayır cevabı alınır. Cevap olumlu olursa sofradaki nimetlerden tadılır ve kızın getirdiği şerbetler içilir. Adet olarak içilen şerbet bardaklarına para koyulur. Daha sonra ise “küçük nişanın” günü belirlenir.⁶⁵

⁶⁴ Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁶⁵ Nigar Mammadov, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 2. 4. Kızın Şerbetini İçme

Ahıska Türklerinde iki kere şerbet içilir biri elçilik yapıldığı zaman, diğeri ise “küçük nişanda”. Küçük nişan günü “beğ değişimi” yapılır. Beğ değişimi dediğimiz her iki tarafın hazırlamış olduğu tatlısıyla beraber bir takım elbisenin değişimidir. Getirilen elbiselerin içinde kızın başını bağlamak için “*kathalëçek*⁶⁶” bulunur. Her iki tarafın yengesi kızı giyindirir ve gelen misafirlere sunmaya getirir. İçeri giren gelin *temen*⁶⁷ olarak misafirleri selamlar. Damadın annesi gelen gelinini misafirlere tanıtarak hayır dua okur ve nişan yüzüğünü parmağına takar. Bundan sonra gelen misafirler geline “*nemer*⁶⁸” verir. Küçük nişan bununla sona erir. Bir gelenek olarak Ahıska Türklerinde erkek tarafı düğüne kadar, bayram günlerinde ve Cuma akşamı günü gelini hediyelerle ziyarete gider.⁶⁹

2. 2. 5. Nişan (Kızın Başını Bağlama)

Dediğimiz gibi Ahıska Türklerinde iki nişan vardır. Bunlardan biri “Küçük Nişan”, diğeri ise “Büyük Nişandır”.Büyük nişan kızın düğün günü yapılmaktadır. Damat tarafı kızın düğününe gelerek düğüne eşlik eder. Burada da yine kıza boydan elbiseler ve hediyeler getirilir. Kıza düğününde giyeceği elbise yengeler tarafından giydirilir. Yengeler eşliğinde gelen gelin ilk önce *temen* olarak kaynanasını daha sonra ise gelen misafirleri selamlar. *Temen alma* Ahıska Türklerinde gelinlerin selamlaşma şeklidir. Gelin töreye göre evdeki ve akraba erkeklerle elle tokalaşmaz. Ellerini hareket ettirerek sağ ve sol dizlerinin üzerine oturarak selamlaşır. Kaynana nişan yüzüğünü gelinin parmağına takar. Daha sonra başını bağlayarak, kızı artık kendi gelini olarak *bëhler* (sahiplenir).⁷⁰

⁶⁶*Kathalëçek*: Düğünde gelinin başına giydirilen altınla süslenmiş papak ve yüzünü örten beyaz tül.

⁶⁷*Temen Alma*: Ahıska Türklerine has bir gelenektir. Bu “*Temen*” bir çeşit selamlaşmak amacıyla yapılır. Yeni gelin yarım oturmuş halde ilk önce sağ elini sonra sol elini başına kaldırarak kaynata, kaynanası ve ailede ondan büyük kişilerle selamlaşır.

⁶⁸*Nemer*: Nişanda geline verilen hediyelere denir.

⁶⁹ Hemide Mammedova, *Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü*, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁷⁰ Nigar Mammadov, *Ablam, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Yeni Hayat Köyü*, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 2. 6. Kına Koyma

Kına koyma kız düğününden birkaç gün önce yapılmaktadır. Genç kızlar ve damadın yengesi kına töreni için kız evine gider. Bir gelenek ve töre olarak yenge kınaya gereken bütün malzemeleri evinden götürür. Eğer her hangi bir şeyi unutursa o töre olarak kız evinden satın alınır. Kıza kına gecesine hazırlandıktan sonra sandalye koyularak ortaya oturtturulur. Yenge hazırlamış olduğu kınayı bir tepsinin ortasına koyarak etrafını mumlarla süsler. Daha sonra bekâr kızlar ve gelinler kızın başına dolanarak türküler söyler dans eder. Hazırlanmış kına yakıldıktan sonra türküler eşliğinde eğlenceye devam edilir.⁷¹

2. 2. 7. Kız Evinde Düğün

Eskiden sürgün öncesi Ahıska Türklerinde kız düğünü yapılmazmış. Bunu yaptığımız araştırmalarda görmekteyiz. Eskiden erkek tarafı kızını almaya gelirken davul- zurnayla gelirmiş. Kız evinde türküler söylenip halaylar çekildikten sonra kız baba evinden çıkarılarak erkek düğününe götürülmüş. Araştırmamız eski adetlere dayalı olduğu için günümüz kız düğününü yazma zorunluğu duymadık.⁷²

2. 2. 8. Kızın Baba Evinden Çıkarılması

Erkek düğünü günü erkek tarafı “*Atlıyla*”⁷³ kız evine gelir. Kız evinde kurulu çadırda oturur. Damadın yengesi gelinin yanına giderek ona gelinlik elbisesini giyindirerek hazırlar. Bu sırada dışarıda oturan misafirler davul-zurna eşliğinde halay çekerler. Gelin hazır olunca damadın babasına haber verilir. İçeri giren baba gelini almaya gelince bel bağlama âdetiyle karşılaşır. Gelinin belini gelinin kardeşi bağlar. Bel bağlama âdeti eskilere dayalı bir gelenektir. Bel bağı olarak genelde gümüş kemer yoksa yerine

⁷¹ Nigar Mammadov, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkur Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁷² Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkur Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁷³ *Atli*: Gelini getirmek için giden atlı insanlar ve araba konvoyu. Eskiden Türklerde gelin atlarla geldiği için Atlı ismi oradan kalmıştır.

kırmızı kurşak kullanılır. Gelinin erkek kardeşi bel bağı iki kere gelinin beline çevirerek bağlanmadığını söyler. Kaynata bel bağlayan kişiye para verdikten sonra üçüncü kere çevirdiğinde beli bağlanır. Bundan sonra kaynata kızın çeyizinin bahşişini verir. Türklerde gelenekler içinde en önemli olan sandık geleneğine sıra gelince; sandıkta oturan şahıs istenilen hediye verildikten sonra sandık kız evinden alınır. Ahıska Türklerinde sandık gelinin yüzü olarak bilinir. Buna sebep sandıkta kızın evlenmek için gereken eşyaların özenle kendi eliyle hazırlanmasıdır. Bu sandık damat evinde açılarak gelen misafirlere el işleri sunulur. Daha sonra kaynata gelinin yanına gelerek hayır dua verir ve onun başörtüsünün köşesinden tutarak baba evinden çıkarır. Evin dış kapısına gelince genç kızlar tarafından kapatılmış kapının açılması için hediye verir. Bu adet kızın hakkının istenmesidir. Kız araca yengelerin eşliğinde bindirildikten sonra yola koyulur. Bu sırada arabanın önüne göbeğe kadar soyunmuş iki pehlivan çıkar ve güreşmeğe başlar. Kaynata araçtan inerek kazanan pehlivana hediye verir. Töreye göre kız baba evinden çıkarılarak damat evine götürüldüğünde kızın anne - babası ve amcaları gelemez. Genelde kız tarafından erkek düğününe kardeşleri ve gençler gelmektedir. Kız evinde yapılan geleneklerden ilginç olanı; müjde tavuğunun çalınmasıdır. Bu âdeti damadın sağdıç yapar. Yola koyulan atlı köyün içinde masaya tuz, ekmek ve su koyularak durdurulur. Bu töre köyden kız götüren ailenin köyle dost ve akraba olduğunu simgeler. Gelin arabası durarak atlıyı durduran halkı selamlar ve ekmeği kırarak tuza bandırıp yer, ardından suyu içerek masaya akrabalığın simgesi olarak hediye bırakarak köy halkından geçmeye müsaade ister. Geçiş izini verildikten sonra atlı yoluna devam eder. Yolda giden araçlardan müjde tavuğunu çalan sağdıç atlıdan önce giderek damada gelinin geldiğini müjdeler ve tavuğu ona hediye karşılığında verir.⁷⁴

2. 2. 9. Kızın Oğlan Evine Gelmesi

Atlının geldiğini gören damat sağdıç ve solducuyla beraber bacaya çıkar ve gelin arabası içeri girince başına şeker ve para atar. Evin eşiğine doğru ilerleyen gelinin

⁷⁴ Nigar Mammadov, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

ayakları altına ak koç kurban edilir. Gelinin adına alınmış büyük baş hayvan getirilerek kulağından kan çıkarılır ve gelinin adına adak yapılır. Evin giriş kapısına gelen kadının önüne nar çırpılır. Bu gelen gelinin nar gibi saçılıp bol bereket getirmesini simgeler. Daha sonra gelinin ayağının altına kap koyulur ve gelin bu kabı sağ ayağıyla kırar. Bu da gelinin hem ne kadar sağlıklı olduğunu hem de kötü gözlerin ve bed-nazarların kırılmasını gösterir. İçeri giren gelinin sağ eli bala batırılarak eşğin kenarlarına sürülür. Bunun yapılmasına sebep gelinin gelişyle eve bol bereket gelmesinin istenmesidir. İçeri giren gelin evin köşesine götürülür ve kucağına erkek çocuk verilir. Bundan sonra kaynata içeri girerek geline oturması için müsaade vererek şu kelimeleri söyler: “Evim- eşğim, varım-devletim sizin olsun. Sizden tek isteğim erkek torun sevincidir”. Gelinle beraber damat evine gelen en önemli çeyizlerden biri de damat yastığıdır (müjde yastığı). Bu yastığı gelinin kardeşi getirir. Yastığı bazı yörelere göre damadın annesine, bazı yörelerde ise damada hediye karşılığı verir. Gelin tarafından süslenerek özenle yapılmış yastık zifaf gecesi kullanılır.⁷⁵

2. 2. 10. Oğlan Evinde Düğün

Oğlan evinde düğün gelinin gelişyle başlar. Gelin içeri girdikten sonra misafirler hazırlanmış olan masalara davet edilir. Çadır altında düzölmüş hazır masalara oturan misafirler müzik eşliğinde eğlenirler. Ahıska düğünlerinde eskiden günümüze kadar olarak merasimlerde kadınlar ve erkekler ayrı otururlar. Akşam saatlerine kadar gelen misafirler masalarda ağırlanır. Yemek masaları kalktıktan sonra dans edip eğlenmek için çadır toplanır. Burada eskiden âşıkları, söz ustalarını ve damat övmelerini görmek mümkünmüş. Eskiden bu gibi düğünler masalarda olduğu gibi kırk gün, kırk gece sürermiş. Köy halkı dağıldıktan sonra damat zifaf gecesine hazırlanır.⁷⁶

⁷⁵ Hemide Mammedova, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁷⁶ Köşeli Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1966, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 2. 11. Zifaf Gecesi

Zifaf gecesinde damadın sağdııcı damadazifaf kurallarını anlatır. Damat kusul abdesti aldıktan sonra abdest alır. Daha sonra imam gelerek şahitler eşliğinde kebin kesilir. Erkek yengesinin hazırladığı yemek gelinle damat tarafından yenildikten sonra, kebinlenmiş ve Allah huzurunda bir-birine helal sayılan çift zifafa girer.⁷⁷

2. 2. 12. Yüzaçtı

Yüz açtı geleneği düğünün ertesi günü yapılır. Buna sebep gelinin yüzünü zifaf gecesinde önce hiç kimsenin görmemesidir. Gelin katalëçek ile damadın yengesi tarafından çadıra getirilir. Damadın sağdııcı elindeki bıçaklarla gelinin başında üç kere dolanarak halka sorar, “Aziz cemaat, gelinin dilini mi keselim, nişanını mı?” Her kes bir ağzdan bağırır, “Dilini kes dilsiz olsun” diye. Sağdıç her döndüğünde *taşşalı*⁷⁸ bir köşesini kaldırarak gelinin başına koyar. Sağdıç üçüncü kez döndüğünde gelinin başına örtülü olan taşşalıdır ve kaynanasına verir. Taşşalı alan kaynana taşşalın üzerine oturarak gelinin dilsiz olmasını ister. Yüz açtı günü yakın akrabalar ve dostlar davet edilir. Gelen misafirlere gelin tanıtıldıktan sonra Ahıska Türklerinin milli mutfağının en aziz yemeği olan hinkal yapılır. Bu yemek yapılması ve bükülmesi zor bir yemek olduğu için gelinin el marifetini sergilemek için geline yaptırılır. Buna da gelin hinkalı denilir.⁷⁹

2. 2.13 Düğünde ve Nişanda Söylenen Türküler

Her bir toplumun kendine has türküleri olduğu gibi, Ahıska Türklerinin de kendine has ve öz türküleri vardır. Ahıska Türklerinde düğün, nişan ve kına günleri türküler söylenir, danslar yapılır. Bazende gelini ağlatarak baba evini unutturmamak için

⁷⁷ Paşalı Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1968, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁷⁸ *Taşşalı*: Evlilik sonrası gelinlerin giydiği baş örtüsü.

⁷⁹ Nigar Mammadov, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

duygusal türküler söylenir. Aşağıdaki türküler gelin baba ocağından çıkarılırken söylenir. Bütün kızlar bir araya toplanır ve bu türkülerini söyler:

2. 2. 13. 1. Şen Babam Evi

Ağır–ağır ev süpürdüm,
Şimdi göydüm gëdiyërim,
Ağır–ağır sufra gurdum,
Şimdi göydüm gëdiyërim,
Hallal ëdin anam–babam
Şimdi göydüm gëdiyërim.

Ağır–ağır *urba*⁸⁰ gëydim,
Şimdi göydüm gëdiyërim,

Şën olasıñ, babam evi,
Şimdi göydüm gëdiyërim
Hallal ëdin anam – babam
Şimdi göydüm gëdiyërim.⁸¹

2. 2. 13. 2. Gidiyorum

Gëdiñ anama söyleyin,
Beni ağlasın
Ėardaş gelsiñ, gëdiyërim,
Bëlimi bağlasın.

Çok yëdim nazı–ñëymetin,
Şën babam evi,
Şimdi de töktüm gëdiyërim,
Çal, babam evi.
Gelin Ėahmiş ağır–ağır,
Çıhıp gëdiyër,
EvdeĖalañgerip ana
Feryad ëdiyër.⁸²

Gelin baba evinden çıkarıldıktan sonra damat evine getirilir. Gelin evlendiğinin mutluluğunu ne kadar yaşasada, aynı zamanda baba evini terk etmenin üzüntüsünü yaşar. Bu yüzden gelin damat evine gelirken ona yakınlık göstermek için ve babasının evinde gördüğü saygıyı burada da göreceğini dile getirmek için bu türküyü söylerler.

⁸⁰*Urba*: Elbise

⁸¹ Hacılı, d, ö, a, g, e, s: 69-70

⁸² Hacılı, a, g, e, s: 71-72

2. 2. 13. 3. Hoş Geldin

Gelin diyar ana–ana,
Sözü diyar Yaña–yaña,
Gaynañandur sene ana.
Gelin, hoş geldin, hoş geldin.
(Ağlama, gelin, ağlama, sızlama, gelin, sızlama)
Gelin diyar baba–baba,
Sözi diyar *gaba*⁸³–gaba
Gaynatañdur sene baba
Gelin, hoş geldin, hoş geldin.

Gelin diyar baci–baci
Yaşı töker aci–aci
*Görümündür*⁸⁴ sene baci
Gelin, hoş geldin, hoş geldin.

Gelin diyar ğardaş–ğardaş
Sözü diyar yavaş–yavaş
*Ğayınağay*⁸⁵ senegardaş,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin.
Yëngë, hoş gëldin, hoş gëldin.⁸⁶

Kına yakma günü bütün genç kızlar toplanır. Kına hazırlanır ve gelin salonun ortasına oturtturulur. Genç kızlar elinde kına kaplarıyla daire halinde gelinin etrafında dönerek aşağıdaki türküyü söyler. Çok enteresandır ki bugün bu türkünün aynısı Türkiye'nin Kuzeydoğu Anadolu bölgesi olan Ardahan ilinin Posof ilçesinde söylenmektedir. Senelerce aynı kültürü paylaşan Ahıska Türkleri Rus işgalinden sonra da öz kültüründen vazgeçmemiş ve kültürünü korumuştur. İki (Ahıska ve Posof) türkünün de aynı olduğunugördük.

2. 2. 13. 4. Gelin Kınan Mübarek Olsun

Düz ğabını tuzsuz ğoyduñ,
Anacığın kızsız ğoyduñ,
Baba evin issiz ğoyduñ,
Gelin, ğınan mübarek olsun!

Atlandi geçti eşigi,
Sufrada ğaldi ğaşuğı,

⁸³*Ğaba*: Büyük

⁸⁴*Görümündür*: Damadın kız kardeşi.

⁸⁵*Ğayınağay*: Damadın erkek kardeşi

⁸⁶ Hacılı, a, g, e,s: 73

Baba evinin yaraşuğı,
Gelin, gıñan müberek olsun!

Biner atıñ iyisine,
Çıhar yolun gısasına
Salam söyle tayısına,
Gelin, gıñan müberek olsun!⁸⁷

2. 3. Ölüm Adetleri

Ahıska Türkleri Müslüman bir Türk toplumu olduğu için ölüm adetleri İslam dininin kurallarına göre uygulanır. Ama bu da bir gerçektir ki, bu adet ne kadar dini özellik taşısa da her halkın ve her toplumun kendine göre inançları vardır. Belki bu inançlar İslam dinine uygun olmaya bilir ama halk bu inançları asırlar boyu uygulamış inanmış ve bunlardan ilham almıştır.

Bunları aşağıda yapmış olduğumuz Ahıska Türklerinin ölüm âdetiyle ilgili saha araştırmasında daha yakından tanımış olacağız. Hepimizin bildiği gibi “*ecel geliyorum demez*” demiş atalarımız. Yani ölüm insanı nerede, ne zaman, nasıl yakalar, kimse bilemez. Bu yüzden size anlatacağımız Ahıska Türklerinin ölü gömme ve ya ölünün toprağa verilmesi âdeti kendi eceliyle ölen insanın nasıl gömülmesi gerektiğini ve hangi örf adetlerin yapıldığını anlatmaktadır.

Dini inançlara göre insanoğlunun bu dünyada yaşam süresi bitince Azrail onun canını almaya gelir. Gelen Azrail ölecek kişiye ayan olur ve ölecek şahıs ev halkından helallik ister.

2. 3. 1. Sela Verilmesi

Aile can vermekte olan kişinin artık kurtuluğu olmadığını görünce imamı getirttirir. Gelen imam kişinin başında durarak “Yasin” suresini okur ve ondan “kelime-i şehadet” getirmesini ister (aniden vefat etmiş kişinin selası komşular tarafından verilir). Kişi canını teslim ettikten sonra ailedeki kadınlar ağlamaya başlar. Sese toplanan komşular cenazeye ilgilenir. Ölen kişi geniş bir odaya getirilerek uzatılır ve yüzü görünecek

⁸⁷ Hacılı, a, g, e,s:70

şekilde açık bırakılır. Etrafına toplanan kadınlar ağlamaya ve ağıtlar okumaya başlar. Evin en büyük erkeği ise evin dışardaki giriş kapılarını açarak, kapının önünde durur. Ahıska Türklerinde eskiden günümüze kadar değişmeyerek kalan bir adet olarak şahsın öldüğü ilan edilmez. Açılan kapılar ve kapıya asılan siyah bant ve kapının önüne koyulan tabut evde yeni cenaze olduğunu gösterir. Diğer bir sela şekli ise evin önünde ateş yakılmasıdır. Bu ateş akşam saatlerinde vefat etmiş şahıslar için yakılmaktadır. Bu yüzden de ölen şahsın evden kaldırılacağı için evin önünden geçen şahıslar tarafından görünmesi ve haberin tez yayılması kolaylaştırılır. Köy halkı komşulardan ve yakın akrabalarından kimin öldüğünü öğrenerek baş sağlığı dilemeğe gelir. Bir gelenek ve adet olarak ölen şahsın aile tarafından ilan edilmesi beğenilmemektedir. Baş sağlığına gelen şahıslardan kadınlar içeri alınır. Cenaze olan odaya, yakın tanıdıklar ve akrabalar girer. Diğerlerine ise dışarıda oturacaklar koyulur. Havanın soğuk olduğu zamanlarda dışarıda ateş yakılır. Aile sadece ölen şahsın uzakta olan yakın akrabalarına ve çocuklarına haber verir. Eğer çocukları bir gün içinde gelebilecek mesafedelerse gelmeleri beklenir. Bir gelenek olarak cenaze evinde erkekler ne kadar üzülmüş olsalar da ağlamazlar.⁸⁸

2. 3. 2. Cenazenin Yıkanıp Kefenlenmesi

Ahıska Türklerinde cenaze yıkanmaya götürüldüğü zaman cenazenin uzatıldığı yere çivi ve taş koyulur. Bu geleneğin yapılmasının sebebi inanca göre o evden çıkan son cenaze olmasını ümit etmeyi simgeler. Cenaze yıkanması için kabristanlıktan yıkama malzemeleri getirilir. Cenazeyi yıkamak için beş kişi seçilir. Bu beş kişi yıkamadan önce kendileri yıkanarak “kusul-abdest” alır. Bunlardan biri gassal diğerleri ise yardımcıları olur. Cenazeyi gassal yıkar iki kişi çevirmesine yardım eder. Diğer iki kişi su taşır. Cenaze yıkandıktan sonra kefenlemeye başlanır. İlk önce kefen için ayrılan kumaş dörtken şeklinde kesilir. Daha sonra kesilen kumaşın ortası kesilerek başından geçirilir. Giydirilen kumaşın iki yanı dikilerek gömlek haline getirilir. Kalan kumaştan pantolon dikilerek giydirilir. Kefen için ayrılmış beş metre kumaştan kalan kumaşla ise cenaze kefenlenir. Kefenlendikten sonra baş, ayak ve bel ipleri bağlanır. Ahıska

⁸⁸ Köşeli Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1966, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Türklerinde ve İslam dinine göre bütün Müslümanların inancına göre cenaze yıkamada kullanılan bütün eşyaların yeni olması gerekmektedir ve yıkamadan sonra bu eşyaların kullanılması yasaktır.⁸⁹

2. 3. 3. Kabrin Kazılması

Mezar daha önce bu işi yapmış olanlar tarafından kazılmaktadır. Akrabalardan ve ya aileden biri kabri kazacak kişiyle kabristanlığa gider ve onlara kazılacak yeri gösterir. Gelenek olarak mezar ya annenin ya da babanın mezarının yanına kazılır. Mezar toprak kontrol edildikten sonra kazılır. Eğer mezar kazılacak yerin toprağı sertse olursa mezar “Let” kazılır. Let kazma uzunluk olarak 2m, en olarak 1m ve derinlik olarak ise göbek derinliğinde kazılır. Mezarın göbeğe kadar kazılmasının sebebi ise namaza dururken iki elin göbekte bağlanması sebep gösterilir. Kadın ve erkekler için kazılan kabrin tek farkı derinliğindedir. Bunun sebebi ise kadınların namazda el bağlama şekillerinin göğüslerinde olmasıdır. Let kazmada göbeğe kadar kazıldıktan sonra kabrin sol tarafında insan sağ omuzuyla sığa bilecek bir ölçüde oyuk açılır. Mezar kazmanın ikinci bir çeşitti ise “Şam” kazmadır. Bu kazma şekli “Let” kazmayla ölçü olarak aynı boyutta kazılmaktadır ve bu kazma şekli toprağın yumuşak olduğu yerlerde yapılmaktadır. Şam kazmanın Let kazmadan ter farkı kazılmış kabrin iki tarafından aynı ölçülerde boşluk bırakılarak ortadan diz boyutunda tekrardan kazılmasıdır.⁹⁰

2. 3. 4. Kabristana Götürülmesi

Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra temiz bir halıya sarılır. Daha sonra tabuta koyularak ev sahiplerinden izin alarak evin dışına çıkarılır. Kapıya çıkarılan cenaze karşısından helallik istenir. Helallik vermeyen birisi olursa onun helallik vermesi için istediği her ne varsa orda bulunan gönüllü şahıslar tarafından karşılanır. Ahıska

⁸⁹ Köşeli Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1966, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁹⁰ Paşali Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1968, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Türklerinde cenaze ikindi namazından sonra kaldırılır. Eğer ölen şahıs ikindi namazından sonra vefat etmiş ise ertesi güne bırakılır. İmam üç kere ahalidenhelallik isteyerek cenazeyi kaldırmayı söyler. Ahıska Türklerinde gelenek olarak ölen şahıs aile mezarlığında ve ya akrabalarının gömüldüğü mezarlıkta defin edilir. Mezarlık yürüne bilecek bir mesafedeysen cenaze omuzlarda götürülür. Mezarlığa giden akraba ve ya aile fertlerinden biri kendiyse mezarlığa su götürür. Bir gelenek ve inanç olarak cenaze mezarlığa götürülürken kadınlar ve kızlar gidemez.⁹¹

2. 3. 5. Kabre İndirilmesi

Mezarlığa getirilen cenaze toprağa verilmeden önce cenaze namazı kılınır. Cenaze namazı kılındıktan sonra tekrar helallik istenerek cenaze mezara indirilir. Başta söylemiş olduğumuz ayak, baş ve belinden bağlı olan cenaze üç kişi tarafından kabre indirilir. Mezara indirilen cenaze sağ omuz üzerine koyulur. Koyulan cenazenin yüzü kibleye taraf çevrilir.⁹²

2. 3. 6. Ölünün Kefeninın Baş Ve Ayak Bağlarının Çözülmesi

Cenazenin yüzü kibleye çevrildikten sonra mezara inen üç şahıs buldukları kısımlardaki ayak, baş ve bel bağlarını çözer. Yaptığımız araştırmada konuştuğumuz şahıslardan bağlanan bu iplerin anlamını sorduğumuzda verdikleri cevap şöyle olmuştur. “Biz bunu atalarımızdan gördük ve hala uyguluyoruz. Zannediyorum ki indirmek için bağlanmaktadır”.⁹³

⁹¹ Köşeli Mammadov, İşi Yok, Doğduğı Yılı, 1966, Doğduğı Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁹² Paşalı Mammadov, İşi Yok, Doğduğı Yılı, 1968, Doğduğı Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁹³ Paşalı Mammadov, İşi Yok, Doğduğı Yılı, 1968, Doğduğı Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 3. 7. Kabrin Merteklenmesi

Ahıska Türklerinde kabrin merteklenmesi İslam'ın kurallarına göre yapılmaktadır. Hazırlanmış ve boyut olarak düzgün bir şekilde kesilmiş tahtalar baş kısmından başlanarak ayak kılığına taraf dizilir. Tahtaların dizilmesi sık bir şekilde yapılır. Sık yapılmasının sebebi ise vücuda toprağın değmemesidir. Ahıska Türklerindeki inanca göre vücutçürümeye başlamadan önde ona toprak değmemelidir. Dizilen tahtalara ise halk ağzıyla “göğüs tahtaları” olarak adlandırılır. İnanca göre tahtanın çürümesiyle vücudun çürüme süreci aynıdır. Yaptığımız saha araştırmasında Paşalı Mammadovun dediğine göre göğüs tahtalarının yerine günümüzde mermer taşlar koyulmaktadır ki bu hem dinimize hem de inancımız göre yasaktır. İslam dinine göre mezarlar belli bir süre sonra kaybolmalıdır fakat bazı insanlar mermer taşları koyarak mezarın kaybolmasını engelliyorlar.⁹⁴

2. 3. 8. Toprakla Örtülen Kabrin Düzenlenmesi

Ölen şahıs mezara koyulduktan sonra baş taşı ve ayak taşı koyularak, kazılmış toprakla gömülür. Buraya başka bir yerden toprak eklenmez. Mezardan çıkan toprak kenarlarda, ayakaltında kalmamak şartıyla toplanarak, baş taşından, ayak taşına doğru üçgen şekline getirilir. Bundan sonra evden getirilen su ile toprak sulanır. Bu su dökülürken, ölen şahsın annesinin ağzından dua okunur ve annesinin ağzıyla Allah'tan rahmet ve günahlarının bağışlanması istenir.⁹⁵

2. 3. 9. Baş Ve Ayak Taşının Koyulması

Ahıska Türklerinde İslamiyet sonrası ve öncesi baş taşı ve ayak taşı tahtadan (ağaçtan) yapılmıştır. İnanca göre mezar belli bir zaman sonra kaybolması gerekmektedir. Baş taşı ve ayak taşı hazırlanırken ağaç kullanılır. Bu ağaçtan baş taşı yonulup kesilirken insan

⁹⁴ Köşeli Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1966, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁹⁵ Paşalı Mammadov, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1968, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlinin Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

boyunda kesilir. Kesilen baş taşının eni ortalama iki karış olur. Hazırlanmış baş taşının baş kısmı ise üçken şeklinde kesilir. Baş taşının üzerine ismi, soyadı, babasının adı, doğduğu ve öldüğü yıllar yazılır. Ayak taşı ise aynı şekilde yapılır uzunluk olarak ise göğüs yüksekliğinde kesilir. Ölen şahıs mezara koyulduktan sonra ilk önce baş taşı baş tarafına, ayak taşı ise ayak tarafına koyulur ve daha sonra toprak atılır. Saha araştırmasında Paşali Mammadovla konuştuğumuzda bize ayak ve baş taşıyla ilgili dikkatimizi çeken bir şey anlattı. Şahsın üstüne basarak söylediği şunlardı: *“Oğlum sana anlattıklarım geçmişte kaldı. Şimdi mezarlığı putlaştırdılar. Mezarın dört bir tarafını ve üstünü mermer ile örtüp ve mermerden baş taşı koyuyorlar. Bu ne dinimize nede kültürümüze uyuyor. Buda yetmiyormuş gibi birbiriyle yarışa giriyorlar, kim ölüsüne daha güzel mezarlık yaptırır diye. Bu yeni yapılan taştan mezarlık yüzünden ayak taşları bile kaldırıldı. Şimdi o ayak taşını baş taşının yanına koyarak gül kabı olarak kullanıyorlar”*.⁹⁶

2. 3. 10. Cenaze Evinde Yapılan Dini Ve Kültürel Adetler

Ölen insan toprağa verildikten sonra herkes ölü evine gelir. Mezarlıktan gelen insanlara komşular çay verir. Çünkü ölü çıkan evde 3 gün ocak yanmaz. Ev sahiplerine 3 gün komşular, akrabalar yardım eder. 3. Gün konu-komşu, akraba toplanır ve gelen gidene *acı etmek*⁹⁷ getirir. 3 Akşam Molla ölenin ruhuna Eme-Tabarekeve Yasin surelerini okur. İnsanın öldüğünün 3 cü günü elbiseleri yıkanır. Geleneğe göre bu elbiseler üç kişi yıkar. Elbiselerin yıkandığı su temiz bir yerde kuyu kazılarak oraya dökülür. Yıkamadansonra fazla sabun kalmışsa oda o kuyuya atılır ve kuyu kapatılır. Eğer ölen insanın kullanılmayacak başka eşyaları varsa onlarda ayrı bir kuyu açılarak oraya gömülür. İnsan öldükten sonra molla kırkına kadar her Cuma akşamı cenazeevinde Eme-Tabarekeve Yasin surelerini okur. Ahıska Türklerinin inancına göre insan evladı öldükten sonra belli günlerde molla getirtirilerek kuran okutturulur. Bu

⁹⁶ Paşali Mammadov, İşçi Yok, Doğduğu Yılı, 1968, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlının, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

⁹⁷ *Acı Etmek*: Cenaze evine gelen misafirlere hazırlanan yiyecek ve içecek malzemeleri. Acı Etmek denilmesinin sebebi ise götürülen evin acısı olmasıyla alakalıdır.

günler şöyleadlandırılır: *Üçü*,⁹⁸ *Yëddisi*,⁹⁹ *Ğırhî*,¹⁰⁰ *Elli ikisi*¹⁰¹ ve *Yili*.¹⁰² Herkese duyurulur falan şahsın ruhuna kuran okutulacak diye. Duyan gelir. Herkestoplandıktan sora Molla başlar Eme-Tabareke ve Yasinsurelerini okumaya. Molla okuduktan sonra, herkes âmin tutar ölenin ruhuna dualar okur. İnanca göre insan öldükten sonra, o dünyada bu günlerdehesaplaşmaya başlar. İnsanlar ise ölenin ruhuna dualar okuyarak onun günahlarının hafiflemesi vebağışlanması için dualar eder. İnançlara göreölüçükanevde bir yıl yas tutulur. Ev sahipleri bir sene düğün yapmaz, Eğlencelere gitmez, televizyon izlemez, türkü ve şarkı dinlemez ve dünyada insani eğlendire bilecek ne varsa hepsinden uzak durur. Buna sebep ölen insanın ruhunun tam bir seneve gelip gitmesidir. Ailenin inancı ise ona ne kadar üzgün olduklarını göstermeyi arzulamasıdır.Halk arasında yaşayan inanca göre, insan evladı bu dünyada yaptıkları amellerin cevabını o dünyada vermektedir. Ailenin bir sene bütün dünya eğlencelerinden uzak yaşamasının sebebi ise ölen şahıs orada zorlanırken, ailesinin bu dünyada mutlu olması onu orada daha çok üzeceği inancıdır.¹⁰³

2. 3. 11.Ahıska Türklerinde Söylenen Ağıtlar

Yaptığımız araştırmalarda elde ettiğimiz kaynaklara dayanarak şunları söyleye biliriz: “Ağıtlar” Ahıska Türkleri için çok önemlidir. İnsanlar kaybettikleri akraba ve yakınlarının acısını az da olsa hafifletmek için ağıt söylerler. Bazı kaynaklarda ağıtlarınŞamanizm’den geldiği söylenir. Burada insanlar isyan eder, ağlar sızlar, acısını hafifletir. Ama isyanları yaratana değilde kendilerine olur. Eğer ölen kişi gençse söylenen ağıtların çoğunda “senin yerine, keşke ben öleydim” ifadesi geçer. Ağıtlar genellikle annenin evladına, evladın annesine, evladın babasına, kardeşin - kardeşe olan sevgi duygusunun boyutlarını gösterir. Ahıska Türklerinde yaşça büyük erkekler yas zamanı ağlamaz, ağıt söylemez ve içindeki acıyı dışa vurmaz. Evin aile reisi ne kadar üzülse de insanlar arasında bunu belli etmez. Bu ağıt örnekleri aşağıdaki gibidir:

⁹⁸*Üçü*: Ölen kişinin üçüncü.

⁹⁹*Yëddisi*: Ölen kişinin yedinci günü.

¹⁰⁰*Ğırhî*: Ölen kişinin kırkıncı günü.

¹⁰¹*Eli İkisi*: Ölen kişinin elli ikinci günü.

¹⁰²*Yili*: Ölen kişinin bir yılı günü.

¹⁰³ Güneş Mürselova, *Doğduğu Yıl*, 1939, *Ablamın Kaynanası*, Emekli, *Doğduğu Yeri*: Ahıska İli Çoğtevlî Köyü, , *Yaşadığı Yer*, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

2. 3. 11. 1. Benim Anam

Beni dünyaya getürdün
Hakkı murada yétürdün
Arada géndin yitürdün
Benim anam, benim anam.

Sensiz beni ağlattiler
Yarama tuz bağlatdiler
Beni sensiz “*avutdiler*”¹⁰⁴
Benim anam, benim anam.

Beni niya yétim göyduñ,
Tatli candan ne tez doydun
Gözlerimi yaşli göyduñ,
Benim anam, benim anam.

Çoh sızladım, çoh ağladım
Derdimi gizli sahladım
Yüregimde yér sahladım
Benim anam, benim anam.¹⁰⁵

2. 3. 11. 2. Bir Kuş Çıktı Deryadan

Bir guş çıhtı deryadan,
Ûeber aldı dünyadan,
Dêdi ölüm varimiş,
Niya doğduñ anadan?

Dağların karı benim,
Gün yoñdur erimerim,
Ûebrimi *dayaz*¹⁰⁶ğazın,
Cahilim, çürümezim.

Bögün girdim bağa,
Başım değdi toprağa,
Ben cahil, yarım cahil,
Defteren yazma dëdim.¹⁰⁷

2. 4. Ahıska Türklerinde İnançlar

Ahıska Türkleri İslamiyet'ten önce Şamanizm inancıyla yaşamış bir Türk toplumu olmuştur. İslamiyet'i kabul ettikten sora İslamiyet'in şartlarına amel etmiş. Bugün

¹⁰⁴ Avuttulmañ: İnsanın başkaları tarafından kandırılması.

¹⁰⁵ Hacı, d, ö, a, g, e, s: 81

¹⁰⁶ *Dayaz*: Azebaycan Türkçesi, alçak, sığ, derin olmayan.

¹⁰⁷ Hacı, a, g, e, s: 81-82

Ahıska Türkleri ne kadarda Müslüman toplumu olsada eski Şamanızım inançlarından vaz geçmemiştir. Halk arasında yayılmış bazı inançlara göre insanlar kendi hastalıklarını kendisi tedavi edebilir. Aşağıda sizlerle paylaşacağımız Halk inançları bugünde insanlar arasında yaşamaktadır.

2. 4. 1. Yağmur Duası

Kepçehatun ne ister?
Allahtan yağmur ister,
Yağsın – yağsın sel olsun,
Edrefimiz göl olsun.
Ğoda bacadan gelende,
Ğodaya salam vërende,
Yağmur yüzi görende.

Yağsın – yağsın sel olsun,
Edrefimiz göl olsun.
Ğara tavuğun ğanadi,
Kim vurdi, kim sınadi?
Ħanım nene çıĦsana,
Yağ güvecine baĦsana,
Bizi yola vursana
Yağsın – yağsın sel olsun,
Edrefimiz göl olsun.¹⁰⁸

2. 4. 2. Cennet Duası

Salhum – salhum Şehemmet,
Bir sevdüğü Mehhemmet,
Yazı yazar elleri,
Ğuran oĦur dilleri.
HasbaĦcanın gülleri,
Ötüşür bülbülleri,
Cennette bir ğapi var,
Üstünde hançër – sapi var.
Cennette bir ğuyi var,
İçinde zezem suyi var.
Oni içer dervişler,
Allah – Allah dëmişler,
Allah dëdim oyandım,
Sufralara boyandım,
Elif – Kuran başidür,
Cümlemizin işidür.
Kim bu duayi ohusa,
Yarın cennet günidür.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Hacılı, a, g, e, s: 93

2. 4. 3. Nazar Duası

Ovsunladım nazari,
 Evvel benim başımı,
 Ğara Göz, mavi göz,
 Kor, topal, lal, sağır, gel,
 Her kimin nazari dēgmişse,
 Yēddi çift ğullanmamış igne,
 Yeddi çift ğullanmamış “*muĥ*”,¹¹⁰
 Yeddi çift ğullanmamış *çuval*¹¹¹ duz,

Sancılsın onun bağına, bağırsağına.
 Bacasını yıldırım vursun,
 Ğapısına zindan kilidi asılsın.¹¹²

2. 4. 4. Şekik (baş ağrısı) Duası

Şekik alışmış
 Alçak çayırın başına,
 Nasıl ki, davar oti gemürür,
 Ele şekik başımı gemürür,
 Şekiki ne ėtmeli?
 Uzaĥ dağlar ardına atmali,
 Pēşine ataş yahmalı.¹¹³

2. 4. 5. Göz Ağrısı Duası

(Bu dua yumurta beyazına okunur ve köze atulur)

Bazar ğünü kütēn ğoşdum,
 Kütēn ğoşdum, daş ğoşdum,
 Ğum septim derine düştü,
 Yüze çıĥmaz mi?¹¹⁴

2. 4. 6. KurtAğızı Bağlama Duası

*Ğurt*¹¹⁵ – ğurt kiş – kişi,
 Bağladım ğurtun dişi,
 Ğurt bene afiye,
 Bende ğurta safiye,

¹⁰⁹Hacılı, a, g, e, s: 9

¹¹⁰*Muĥ*: Çivi

¹¹¹*Çuval*:Torba

¹¹² Hacılı, a, g, e, s: 120

¹¹³ Hacılı, a, g, e, s: 120

¹¹⁴ Hacılı, a, g, e, s: 121

¹¹⁵*Ğurt*:Kurt

Hazreti Alinin biçâğı,
Fatma anamızın saçâğı.¹¹⁶

2. 4. 7. YılanDuası

Yılan - yılan afiye,
Ben yilandan safiye,
Kelpetennin kiş – kişi,
(Kelağayi kiş - kişi)
Bağladım yılan dişi,
Fatma anamızın saçâğı.
Hazreti Alinin hancer – biçâğı.¹¹⁷

2. 5. Düğün Ve Günlük Giyim Kültürü

Ahıska Türkleri günlük ve özel günlerde giydikleri giysilere önem vermektedir. Giyim şeklini bölümlere ayıracak olursak erkek, kadın, bekâr erkek, bekâr kız ve çocuk olarak ayırmamız gerekmektedir. Ahıska Türklerinin giyim kültürüne bakacak olursak, bu giyim şeklinden kızların evli ve bekâr olduklarını ve ya evli olan kızın ne zaman evlendiği belirlenebilir. Bunun kolayca belirlenmesinin en büyük sebebi kadınların ve kızların yaşına uygun giysiler giymesidir. Bildiğimiz gibi Ahıska bölgesi çok eskiden Kafkasya coğrafyasındayışamış oldukları için giyim-kuşam kültürü Kafkaslara benzemektedir. Ahıskalılarının giyim şekilleri tarihi geleneksel Türk– Kafkas giyim tipolojisine dâhil olmakla aile medeniyetinin ayrılmaz hissesi olmuştur.

2. 5. 1. Kadın Elbiseleri

XIX yüzyılın ortalarında Azerbaycan'da ve Gürcistan'da vazifede olan A. D. Andronikov kendi yazısında gösteriyor ki, Ahıska Türklerinin giyindikleri giyim Azerbaycan Türklerinin giyimlerine çok benziyor. Kadınlar çeşitli desenlerle süsletilmiş al donla gök renkli önlük giyer, gümüş bel bağı bağlarlar. Ahıskalılarının zengin etnografi medeniyetinin numunesi olan milli giysilerin renginden kadınların evli veya bekâr, kızların yeniyetme ve ya çocuk olmasını bilmek mümkündür. Kızlar başlarına tafşalbağlayar, rengârenge kaftan (elbise) ve uzun tuman, ayaklarına çeşitli renklerle

¹¹⁶ Hacılı, a, g, e, s: 122

¹¹⁷ Hacılı, a, g, e, s: 122

süsletilmiş çarık giyer. Gelinler ise altın pullarla süsletilmiş katha, leçek, al-kırmızı renkli beli büzmeli, ipek kumaştan hazırlanmış gaftan ve uzun tuman giyer. Ayaklarına yundan örülmüş corab, çeşitli süslü çarık giymek adet idi. Yaşlı kadınlar ise başlarına çembere koyar, üstünden tafşal, *ehram*¹¹⁸ adlandırdıkları beyaz tafşal örterlerdi. Üstlerine koyu esasen, yeşil renkli yakası düğmeli, beli büzmeli gaftan giyer, bellerine gurşak (yun kemer) bağlar, ön kısmına peştamal (önlük) bağlar, üstlerine dizdon, ayaklarına deriden çarık giyerdiler. Kadınlar altın eşyalardan çok istifade eder, ancak kızlar muhtelif boncuk takardılar. Gelinler altından hazırlanmış bezek eşyalarından istifade ederler. Meselen, firuze, elmas, pırlanta, kehreba kaşlı yüzük ve küpeler, boyun bağları, başlarına altın pullarla süsletilmiş giraglığ (arakçın), boynuna gerdanlık takardılar. Bellerine ise gümüşten hazırlanmış, üzerine altın pullarla ve çeşitli değerli taş – kaşla süsletilmiş kemer bağlıyorlardı. Yaşlı kadınlar ise altın eşyalarından çok istifade etmez, yalnız düğünde, bayramda süslenirler. Ümumi Türk aile medeniyetinin muhtelif sahalarında olduğu gibi, etnik Ahıskalılar içerisinde de yaşlılar, kadınlar adeta, süslü altın eşyalarını öz gelinlerine hediye ederler. XX Yüzyılın başlarında Azğurda, Valede açılan tekstil tezgâhları kumaş, ipek, satin, atlas ve s. kumaşların üretimine imkân yaratılmıştı. Bu da geleneksel giyim formlarında müeyyen değişiklikler emele getirmişti. Kadınlar uzun, düz, ensiz giyimlere geçiyor, katha, macar, mahmudiye, pipanur, urufbiyye, küpe, yüzük, gerdanlık *boyunbağ*,¹¹⁹ *belbağ*,¹²⁰ bilezik kemer gibi *bezek*¹²¹ eşyalarından istifade ederler”.¹²²

2. 5. 2. Erkek Elbiseleri

Ahıska Türklerinin erkek giyimleri de halkın gerçek yaşamını, giyim medeniyetini gösteriyor. Erkek giyimleri esasen bunlardan ibaret idi: “Yakası gaytanla bağlanan arhalık, şalvar, çuha, yapıncı, kürk, gömlek giyer, deri, ipek, yun, gümüş kemer bağlar,

¹¹⁸*Ehram*: Kadınların örtüdüğü beyaz şal.

¹¹⁹*Boyunbağ*: Gelinin boynuna asılan altın kolye.

¹²⁰*Belbağ*: Gelinin beline bağlanan kemer. Bu kemer ailenin durumuna göre altın, gümüş ve ya mecer ola bilir.

¹²¹*Bezek*: Süs:

¹²² Sevil Piriyeva, “Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği ve Ananeleri”, *Humanitar - Sosyal Araştırmaları*” *İlmi - Teorik Dergi*, Cilt, II, no.2, Bakü, 2012, s:434 - 439,

başlarına deri papak, dolama, gavalag yundan örülmüş papak, fes giyerdiler. Fese çoğu zaman beyaz kırmızı ve ya yeşil çalma dolayardılar”.¹²³

2. 6. Kuzeydoğu–Anadolu Ve Ahıska Türklerinde Ay Adlarındaki, Kültürel Benzerlikler

Ahıska Türklerinin eski tarihine bakacak olursak Yeni Yıl 22 Martta kutlanmıştır. Bu gelenek aşağı yukarı bütün Türk halklarında vardır. Bir zamanlar Kuzeydoğu – Anadolu’ya bağlı olan ve Çıldır Eyaletinin başkentliğini yapan Ahıska ili Yeni Yılı “Yeni Gün” olarak adlandırmıştır. Bu Yeni Yılı bir başka isim olarak da bu gün Nevruz bayramı olarak bilinmektedir. Nevruz bayramı bu günde kutlanmaktadır. Aşağıda ismi geçen Türk halklarının hepsinde 22 Mart Yıl Başı olarak kutlandığı görülmektedir. Türk inancında 22 Mart günü çok önemlidir. İnançlara göre Martın 21’den 22’sine geçen gece toprak kış uykusundan uyanır ve nefes almaya başlar. İnsanlar da toprak gibi kış uykusundan uyanır ve ekip biçmeye başlar.

Kazak, Kırgız ve başka Türk boylarında Mart ayında yaz oyunları oynanır. Bu oyunlar insanların kış uykusundan uyanması ve kışın pasifliğinin vücuttan atılmasını sağlar. Bu oyunlar şunlardır: “Kökbar” (başı kesilmiş koyun gövdesiyle oynanan oyun), “Kızku” kız kovalama (erkek at binerek at üstünde koşan kızı yakalamaya çalışır).

Alt kaynaklarda gösterilen hayvan yıl adları on iki yıla sırayla verilmiştir. On iki yıla verilen hayvan adları sıralanırken o, yılın nasıl geçtiğine ve insanların nasıl mahsul aldığına veya o, yılın huy olarak hangi hayvana benzediğine göre adlandırılmıştır.

Bu yüzdendir ki, çok Balkanlı ve ormanlık olan Çoruk bayları ile Karsın Poskov kazası ve Kurt Kale nahiyesi yerli halkı ile 1829’dan beri hududumuz ötesine kalan Ahıska, Ahılkelek ahalisi, hep Anadolu lehçesiyle görüşmelerine rağmen dillerinde Çağatay (Kıpçak) Türkçesi hususiyetlerini muhafaza etmektedirler. Aşağıda nakledeceğimiz “Halk takvimi hesabı”ay adlarında bu hususiyetleri bulmaktayız: Kars, Erzurum ve Çoruk bölgelerinde yaşlı kimselerle “Çoban Hesabını” esas tutarak aralarında devam ettiren köylüler umumiyetle bu takvim hakkında şunları anlattılar. Her yıl bir hayvanın

¹²³ Piriyeva, a, g, e, s: 439,

üzerine kurulmuştur. Aydan yıldızdan anlayan arif kimseler bu hesabı bilirler ve o, yıl hangi hayvanın devriyse ondan birisini tutup kurban keserler ki, uğurlu olsun.¹²⁴

2. 6. 1. Yıl Adları

Bütün Türk boylarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de halk inançları önemlidir. Ahıska Türklerinde “ At ” önemlidir. “At murattır” derler inanç olarak. At yılının uğurlu olacağına inanırlar. Yıllardan,“Yılan Yılına” pek güvenmezler. Yılan sürünen bir hayvan olduğu için bu yılın sürünerek geçeceğine inanırlar. Bunun ne kadar doğru veya yanlış olduğunu bilmesek de, halk tarafından sınanmış olduğuna ve hayatta baş veren olaylardan etkilenerek bu deyimden ortaya çıktığına inanıyoruz.

Koca Karı Hesabı da denilen bu hesabı çobanlar daha çok bilip gözetmek mecburiyetindedirler. Bundan dolayı bu eski hesaba “Çoban Hesabı” da derler. “Esas Yıl Başı, döl – dökümü olan Kuzu Ayı’dır. (Mart) Buna Yaz başı da derler. Çıkan sene (1944) Sıçan – Yılı olduğundan mahsul iyi olmadı. Yeni sene (1950 Martından sonrası) Öküz Senesi olacağından her yerde bolluk ve ucuzluk olacaktır. Aylar gibi yıllarda 12 türdür ve bir on iki sene bittikten sonra sırayla yeniden başlayıp dövr olur.” Her yıl ayrı bir hayvan üzerine kurulmuştur. 12 çeşit hayvan 12 yıl hükmeder. Eski seneler Sıçan – Yılından başlar, Doğuz (Domuz) – Senesinde biter; Sonra yine yeni baştan dolandır. Bu hayvanların her biri bir seneye adını verir ve o seneye hükmeder. 12 hayvandan 6’sı İnsana yamukmuş (alışmış, ehli) tur, 6’sı da canavardır, İnsansan oğluna yavukmaz. Sırayla bu hayvanlar aşağıdakılardır.

1. Sıçan.
2. Öküz.
3. Kaflan (Kaplan)
4. Davşan (Tavşan)
5. Balık
6. İlan (Yılan)
7. At
8. Koyun
9. Meymun (Maymun)
10. Tavuk
11. İt (Köpek)

¹²⁴ Fahrettin M. Kırzioğlu, “Yıllar ve Türkçe Ay Adları”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt. 1, Sayı-11, İstanbul, 1950, s: 171

12. Donguz (Domuz) dur

Her hayvanın kendine göre bir hasiyeti (huyu, tabiatı) olduğundan, buna göre onun hükmettiği senede bolluk – darlık, kavga – barış, sağlık – salgın olup olmayacağı bellidir. Mesela: At yılında tahıl (hububat) bol olursa da, meyve çok olmaz. Bütün bunlar sınaklı tecrübe edilmiştir olduğundan hükmünü yürütür, hiç şaşmaz ve yanlış çıkmaz. Her senenin bir hususiyetti olduğundan, o yıl tahta çıkan padişahın, doğan çocuğun talihi önceden kestirildiği anlaşılır. Türklüğün tarihine bakacak olursak Türker’de Yıl Başı 22 Martta kutlanmaktadır. 22 Mart toprağın kış uykusundan uyandığı ve nefes almaya başladığı gündür. Türkler’ de 22 Mart çok önemlidir. Mart ayında ekin ekilmeye başlar hayvanlar otlaklara çıkarılır. Kısa söylemek gerekirse 3 aylık kış aylarından sonra insanlarda kış uykusundan uyanır ve tekrar ekip biçmeye başlar. Türkiye’nin Kuzeydoğu–Anadolu bölgelerinde olduğu gibi (Kuzeydoğu– Anadolu bölgesi dediğimizde burada bir zamanlar Osmanlı sınırları içerisinde olan Ahıska’da da dikkate alınmıştır) Amerika yerli Kızıl derili kabileleri ile Sibirya, Saka–Altay– Hakas–Televit ve Tuva bölgesinde yaşayan eski Türklerde 22 Mart “Yeni Yıl” “Yeniden Doğuş” Bayramı olarak kutluyorlar.¹²⁵

2. 6. 2. Ay Adları

Ahıska Türklerindeki, ay isimleriyle bu günkü Kuzeydoğu–Anadolu bölgesinde yaşayan eski ay isimleri, Selçuklulardan önce Osmanlı devletinin yıkılmasına kadar, birlikte yaşayan ve aynı kültürü paylaşan Ahıska Türklerindeki eski ay adlarıyla aynıdır. Ben küçükken ninem hep ay adlarını eski halk takvimiyle söylerdi. Hiç unutmam hayvancılıkla uğraşan nenem hayvan doğarken hangi ayda doğmuşsa o ayın ismini verirdi. Bir sefer ninemden neden böyle yaptığını sorduğumda şöyle demişti: “Oğlum ben yaşıyorum zaman geçtikçe unutmaya başlıyorum. Aylar aklımda kalsın diye böyle yapıyorum”. Biz senelerdir kültürümüze bağlı yaşadık. Bizi yıpratmaya çalıştılar ama başaramadılar. Bir milletin bu hayatta kendi ayakları üzerinde dura bilmesi için o milletin kendi kültürünü, milli varlıklarını ve inancını koruması lazımdır. Biz büyüklerimizden böyle öğrendik. İneklerin içinde en çok rastladığım hayvan isimleri “Kiraz”, “Çiçek” “Yağmur” gibi isimlerdi. Altta göreceğiniz ay adları Ahıska Türklerinde ki eski ay adlarıdır.

1. Zehmeri ayı (Ocak)
2. Gücük, Hıdırellez ayı (Şubat)
3. Mart ayı (Mart)
4. Abrel ayı (Nisan)
5. Mayıs ayı (Mayıs)

¹²⁵ M. Kırzioğlu, a, g, e, s: 171

6. Kirez ayı (Haziran)
7. Orağ – Biçim ayı (Temmuz)
8. Harman ayı (Ağustos)
9. Bögrüm ayı (Eylül)
10. Şarab ayı (Ekim)
11. Koç ayı (Kasım)
12. Kara ğış ayı (Aralık)¹²⁶

Bu ayları daha yakından araştırmak için bazı kaynaklara baktığımız zaman Kuzeydoğu –Anadolu ve Ahıska Türkleri haricinde, Amerika’da yaşayan Yerli Sioux(Su) ve Gagavuz Türklerinde olduğuna rastladık.¹²⁷ Hemen – hemen aynı olan ve birkaç ayda zadece yaşadıkları bölgeye göre isim farklılığı olan ay isimleri anlam açısından benzemektedir. Mesela: Kiraz – Ayı dediğimiz (Haziran – Ayı) tümünde vardır. Ay isimleri, meyve yetişen veya daha çok hayvan besleyen yaylacılık yerlerine göre değişik söylenmektedir. Yanına nerede söylendiği işaret edilmeyenler Kars merkez kazasıyla Pasın ve Oltu bölgelerinde ki ay adlarıdır; diğerlerinin nerede kullanıldığına işaret ediyoruz. Marttan başlayan 12 ayın Türkçe isimleri şöyledir:

1. Döl–Dökümü, Kuzu–Ayı, Yazbaşı (Mart)
2. Yağmur –Ayı, Yağar–Ay (Poskov) (Nisan)
3. Çiçek–Ayı, Tut (Dut)–Ayı, (Kağızman) (Mayıs)
4. Yay (Yayla–Ayı) Kirez–Ayı (Kağızman) (Haziran)
5. Kotan–Ayı, Orak–Ayı (Kazman) Orağ–Ayı (Ardahan–Şavşat) Çayır–Ayı, Ot–Biçimi (Temmuz)
6. Biçim–Ayı, Çürük–Ay (Poskov–Şavşat–Ardahan) Meyram (Meryem)–Ay (Poskov–Şavşat) (Ağustos)
7. Harman–Ayı, Boğrum–Ay ve ya Bögrüm–Ay (Poskov–Şavşat) (Eylül)
8. Şarab–Ayı, Değirmen–Ayı, Sultan–Ay (Ardahan–Poskov–Şavşat) (Ekim)
9. Koç–Ayı, Koç Katımı, Koç – Ay (Poskov–Şavşat)
10. (Kasım)
11. Nahır–Kovan, Kara–Kış (Aralık)
12. Dong Ayı, Çileler, Dong–Ay (Poskov–Şavşat) Zehmheri (Zehmeri) (Ocak)
13. Gücük, Gucuk–Ay (Ardahan–Şavşat) (Şubat)

Eski ay isimleriyle ilgili deyimler ve atasözleri söylemişlerdir. Bunların söylenmesindeki en büyük maksat ayların her birinin kendisine özel hasiyeti olmuştur. Aşağıda gördüğümüz örneklerden fark edeceksiniz ki aylar ister iklim yönünden, isterse de insanları etkilediği bazı yönlerden bu deyimlerin söylenmesine sebep olmuştur. Ahıska Türkleri hayvancılık ve tarımla uğraştıkları için ayların hayatlarında gösterdiği etkilere göre onları isimlendirmişlerdir.

¹²⁶ Hacı, d, ö, a, g, e, s: 105

¹²⁷ Ahmet Ali Aslan, *Ataların İzi İle*, Ankara, 2004, s: 28 - 29

Koçtur kıştır, döldür yazdır (yani, koç, katılınca kış, döl (kuzu) dökülünce yaz başlar)

Mart ekini, merd ekini (yani, martta ekinler tarla gür yetişir)

Mart çıktı, dert çıktı (havalarda ara sıra yumuşamasından öksürük ve türlü soğukalgınlığı hastalıkları ile kış da sona ermekle martla beraber dert de çıkar gider)

Kirezi yedin dağa, üzümü yedin bağa var (Kiraz çıkınca (Haziranda) yaylaya yetişince (Eylül) Ovaya gitmeli)

Zemheride su yerine kan yürüse daha iyidir (Ocak ayında havalar ısınıp biraz karlar erirse güzlüğü dondurup üşütür, kıtlık kopar: muharebe olup kan akması, bu aydaki su akmasından daha az zararlıdır)

Ülker aşar, teke karışar (Ülker yıldızı çıkınca yaban keçileri tekesi karışır, sonbahar başlamış olur)

Halk arasında günler pazardan itibaren sayılır. Salıya Arpaçay bölgesinde “Tek – gün” derler; bütün Kuzeydoğu – Anadolu’da perşembeye cumaakşamı, Ardahan–Poskov–Şavşat bölgesinde de (Musevi Hazar Türklerinin hatırası olacak) cumartesiye Sapat – Günü dahi denilmektedir).¹²⁸

2. 7. Ahıska Türklerinde ve Sioux(Su) Kızılderili Kabilesinde Benzer Ay Adları

Amerika’nın Yerlileri Sioux(Su) Kızılderili kabilesinde rastlamış olduğumuz ay isimleri Kuzeydoğu – Anadolu, Ahıska ve Gagavuz Türklerindeki ay isimlerine hemen hemen benzemektedir. Hatta buradaki birkaç ay isim ve anlam bakımından benzer olması, insan beyninde aynı kültüre sahip ola bileceği kanaatini uyandırmaktadır. Kuzeydoğu–Anadolu, Ahıska ve Gagavuz Türklerinde olduğu gibi Sioux(Su)Yerlilerinde de Yeni Yıl Mart ayıyla başlar.

Siouh Yerlilerinde Ay isimlerinin bazılarının anlamca yer değişmesine sebep yaşadıkları bölgelerin yıl mevsimindeki farklılıktan ileri gelmesi mümkündür. Bunu göre bilmek için örnek gösterecek olursak, Kuzeydoğu–Anadolu, Ahıska Türklerindeki

¹²⁸ M. Kırzioğlu, d, ö, a, g, e, s: 171

Nisan–Ayı (Yğmur–Ayı ya da Yağan–Ay) olarak biliniyorsa. Bu Siouh Yerlilerinde Mayıs: “Moon of Tunderstorm” (Yıldırımlar Çakan Ay) olarak geçmektedir. Anlam yönünden aynı olan ve isim olarak farklı yazılan bu iki ayın birisinin Nisan olması ve diğerininse Mayıs olması bölgedeki iklimin farklı aylarda farklı olduğunu göstermektedir. Bundan şöyle anlam çıkarabiliriz ki, hava iklimi bölgeden–bölgeye değiştiği için ay isimlerinde de bazı değişiklikler olmuştur. Aşağıdaki Ay isimleri Sioux(Su) Yerlilerindeki ay isimleridir:

1. Mart: “ Moon when the Grass Comes Up” (Ot Biten Ay)
2. Nisan: “Moon of the Birthof Calves” (Dana Doğan Ay)
3. Mayıs: “ Moon of Tunderstorm” (Yıldırımlar Çakan Ay)
4. Haziran: “Moon of Ripe Juneberries” (Çilek Olgunlaşan Ay)
5. Temmuz: “Cherry Ripening Moon” (Kiraz Ay)
6. Ağustos: “Moon of Ripe Plums” (Kara Erik Ay)
7. Eylül: “Moon of Yelleow Leaves” (Sarı Yapraklar Ayı)
8. Ekim: “Moon of Falling Leaves” (Yaprak Dökümü Ayı)
9. Kasım: “Moon of Hairless Calves” (Sığırların Tüy Döküm Ayı)
10. Aralık: “Moon of the Frost in the Tee–pee” (Çadırda Don Ayı)
11. Ocak: “Tree Popping Moon” (Ağaç Donduran Ay)
12. Şubat: “Sore Eyes Moon” (Kar Körlüğü Ayı)¹²⁹

2. 8.Ahıska Türklerinde ve Gagavuz Türklerinde Benzer Ay Adları

Gagavuz Türklerinde Ay takvimi Kuzeydoğu–Anadolu ve Ahıska Türklerindeki ay takvimleriyle anlam bakımından aynıdır. Bu benzerlik Gagavuz Türklerinin Oğuz boyundan olduğundan, kaynaklanmış olması mümkündür. Gagavuz Türklerindeki Ocak (Büyük Ay) ve Şubat (Küçük Ay) Ahıska Türklerinde Büyük Çile ve Küçük Çile olarak geçer. Bu aylara Çile denilmesinin sebebi Ocakla Şubat ayları zor geçen, bitmek bilmeyen kışın en sert ayları olmasıdır. Büyük ve küçük demelerinin sebebi ise aylardaki gün sayılarının birinin diğerine nispeten az olmasıdır.

1. Mart: Baba Mart.
2. Nisan: Çiçek Ayı.
3. Mayıs: Hıdırlez (Hıdırilyas).
4. Haziran: Kiraz Ayı.
5. Temmuz: Orak Ayı.
6. Ağustos: Harman Ayı.
7. Eylül: Ceviz Ayı.
8. Ekim: Canavar Ayı.

¹²⁹ Aslan, a, g, e, s: 28-30

9. Kasım: Kasım
10. Aralık: Kırım Ayı.
11. Ocak: Büyük Ay.
12. Şubat: Küçük Ay.¹³⁰

Türk kültür hazinemize baktığımızda bazı ayların Oğuz boyları arasında tabiatta baş veren olaylara ve hayvanların hareketlerine uygun adlar aldığını görüyoruz. İlkbaharın birinci ayına “Oğlak Ayı ” İkinci ayına “Ulu Oğlak Ayı” üçüncü ayına “ Ulu Ay ” denilirmiş. Diğer aylar da yine bu şekilde yani mevsimlerin totemleri ile anılmış. ¹³¹

¹³⁰ Aslan, a, g, e, s: 28-30

¹³¹ Aslan, a, g, e, s: 28-30

3. AHISKA TÜRKLERİNİN MİLLİ MUTFAK KÜLTÜRÜ

Ahıska Milli Mutfak Kültürü'nün kendine has özellikleri vardır. Ahıska Türkleri Vatanlarından Orta Asya'ya sürüldükten sora farklı uluslar ve halklar arasında yaşamaya başlamıştır. Ahıska mutfağına farklı milletlerin mutfağından bazı yemekler karışmış olsa da bu onların öz milli yemeklerini fazla etkilememiştir.

Ahıska Türkleri kendi Milli Mutfak Kültürünü unutmamış ve günümüze kadar yaşatarak taşımıştır. Milli Mutfağın öyle özel yemekleri vardır ki, bu yemekler hem yapılması bakımından hem de yenilmesi bakımından çok özen gösterilmesi gerekir. Ahıskalılar için "hinkal" ve "mantı" Ahıska mutfağının şah yemeklerindedir. Anneler kızlarına bu yemekleri yapmayı küçükken öğretir. "Hinkal"denilen yemek ise çok sevilen ve en çok yenilen yemeklerdendir. Hatta genç kızların ve gelinlerin el becerisi hinkal yapmasıyla ölçülmektedir. Bu yüzdendir; yeni evlenmiş geline ertesi günü hinkal yaptırılır ve bütün akrabalara sunularak gelinin el marifeti gösterilir.

Aşağıda sunulan tatlı ve yemek çeşitleri Ahıska'nın öz milli mutfak ürünleridir ve başka mutfaklardan alıntı yapılmamıştır. Bunun en büyük nedeni Ahıska Türklerinin asıl mutfağının kaybolmamasıdır. Ama şunu da söylememiz gerekir ki bazı kaynaklarda Ahıska mutfağına hiç dâhil olmayan yemekler Ahıska Milli yemeği adıyla tanıtılmıştır. Bunu söylemek çok acı verse de söylemek zorundayız. Bazı araştırmacılar ve akademisyenler bu toplumun Milli Mutfağını araştırırken bazı yemeklerin günümüz mutfaklarına uyum sağlamadığı için kayıt altına alınmayarak atlamayı kendi maksatlarına uygun görmüşlerdir.

3. 1.Sofra Kuruluşu

Ahıska Türkleri eskiden beri sofraya ve sofra kuruluşuna çok önem vermişlerdir. Bu düzen ister misafir olduğu zaman isterse aile arası yemeklerde hala kullanılmaktadır. Bütün Türk ve İslam topluluklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de misafir "Tanrı misafiri" olarak karşılanmaktadır. Bu toplumu araştırdığımız zaman ilgimizi çekecek bir konuya rastladık. Ahıska Türklerinde eve misafir geldiği zaman kadınlar ve erkekler

ayrı sofraya etrafında oturtturulur. Yemek ve çay servislerinde kadınlara evin gelini ve ya evin kızlar hizmet ederler. Erkeklere ise servisi evin en küçük erkek çocuğu yapar.

Misafirler geldiği zaman kapıdan içeriye buyur edilir ve misafirlerin içinde en yaşlısı kimse sedire oturtturulur. Hal keyif sorulduktan sonra evin büyüğünün işaretiyle çay sofrası için küçükler ayaklanır. Genelde yerde oturulduğu için misafirler eşiğe doğru ay şeklinde otururlar. Bu şekil oturmalarının sebebi eşikten gelecek olan kişilere arkasını dönmemektir. Sofra kurulmadan önce evin en küçük oğlu sağ elinde güğüm, sol elinde “leğen” ve dirseğinde havluyla içeri girerek büyükten küçüğe herkesin elini yıkatar. Daha sonra ise yere sofrayı açar ve ondan sonra servise başlar. Ahıska Türklerinde sofranın kuruluşuna çok önem verilmektedir. Bu yüzden de sofraya getiren nimetler titizlikle sırayla getirilir. Genelde çay sofrasına ilk önce tatlılar ve şekerler getirilir. Sofra (*desterhan*)¹³² ortaya açıldığı için hizmeti yapan kişi sofraya basmamak için köşelerde oturan kişilere yaklaşıp getirdiği nimetleri sırayla onlara verir. O da elden ele göndererek sofranın kurulmasına yardımcı olur. Sofraya çayla içilecek nimetler geldikten sonra çay getirilir. Ahıska Türklerinde bir gelenek ve töre olarak getirilen nimetlerden ilk misafirlerin tatması istenir. Misafir Bismillah etmeden ev halkı elini hiçbir şeye sürmez. Buda misafirlere olan saygıdan kaynaklanmaktadır. Çaylar içildikten sonra toplandığı zaman ilk getirdikleri en sonunda kaldırılır ve en sonda boş bardaklar toplanır. Yemek hazır olduktan sonra evin büyüğüne işaretle haber verilir ve yemek servisi yapılması için izin istenir. Ev sahibi durumun müsait olduğu bir zamanda işaretle yemek servisinin yapılmasını emreder. İşin ilginç tarafı sofrada ve misafir yanında saygı alameti olarak işaret dilinin konuşulması ve kolaylıkla anlaşılmasıdır. Yemek servisi yapılırken ilk başta sofraya ekmek getirilir. Bu Ahıska Türklerinde ekmeğin en kutsal nimet olarak algılanması ve saygı duyulmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonra salatalar diğer nimetler ve en sonda ana yemek getirirler. Yemek yenildikten sonra gelen misafirlerden yaşça en büyük olan ev sahibinin ricasıyla sofraya duası verilir. Sofra toplanırken en sonda ekmek kaldırılır. Buda ekmeğe olan saygıyı simgeler. Sofra toplandıktan sonra yukarıda anlattığımız şekilde eller tekrar yıkanır ve çay muhabbetinde yarım bırakılan konular tekrar konuşulur.¹³³

¹³²*Desterhan*: Ekmek kırıntıları yere dökülmesin diye sofranın altına yere serilen kumaş bez.

¹³³ Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adıgön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 2. Çorbalar

Ahıska mutfak kültüründe çorba geleneği başka Türk topluluklarına göre farklıdır. Günümüzde Türkiye’de çorba ana yemekten önce içilse de, Ahıska Türklerinde çorba ana yemek olarak yenilmektedir. Genelde çorbalar kırmızı etle yapılarak yenilir. Ahıska mutfağında etli çorbalar kadar da sebze çorbaları oldukça yaygındır. Sürgün öncesi doğayla iç-içe yaşayan halk, yiyeceğini tabiatın toplu olarak beslenmiştir. Saha araştırmasında yaptığımız araştırmalara dayanarak söyleyebiliriz ki, insanlar bu bitkileri mevsiminde toplu olarak kurutmuş ve kışık ihtiyacını karşılamıştır. Şahısların dediğine göre ise coğrafyanın dağlık ve temiz havalı olması bu bitkilere özel tat vermiştir. Seyfed dedenin dediğine göre buradaki yemeklerin tadı sürgün sonrası bir türlü aklımdan ve damağımdan çıkmıyor. Aşağıda ki çorba çeşitleri Ahıska mutfağının en çok kullanılan çorbalarıdır.

3. 2. 1. Fasulye Çorbası

Malzemeler:

1. 250g Kuru Fasulye
2. 2 Baş Soğan
3. 4 Adet Patates

Çorbaya başlanmadan önce kuru fasulye suya koyulur. İki-üç saat suda kaldıktan sonra fasulyeler ıslanarak şişer. Fasulyeler sudan çıkarılarak süzgeçten süzülür. Bundan sonra kazanda yağ-soğan kavrulur. Yağ-soğan hazır olduktan sonra fasulye kazanın altına biraz karıştırıldıktan sonra üstüne kaynamış su dökülür. Fasulyenin pişmesine az kaldığında çorbaya doğranmış patates katılır ve son patates piştikten sonra çorba ateşten alınır.

Çorba sıcak-sıcak kâselere koyularak servis yapılır.¹³⁴

3. 2. 2. Tutmaç Çorbası

Malzemeler:

1. Un
2. Su

¹³⁴ Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adıgön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. Tereyağı

Mayasız hamur kulak memesi kıvamındayoğrulur. Kündeler yapılarak yufkalar açılır. Bu yufka ikiyekatlanarak üçparmakende kesilir. Bu parçalar dörtköşeolarak küçük karelerhalindekesilir. Kaynamakta olan suya dökülür. Piştikten sonra ateştenalınır. Soğuk suya atılmış lor katılır. Aynı bir tavada eritilen *sarıyağda*¹³⁵kesilmiş hamurlar kızartılır. Kondarda koyularakkazana koyulur.

Bu çorbanın servisikâselerekoyularak yapılır.¹³⁶

3. 2. 3. ErişteÇorbası

Malzemeler:

1. Elde kesilmiş erişte
2. Tereyağı
3. Domates

Makarna kimi kesilenhamurkaynamış suya dökülür. Piştikten sonra üstüne tavada kızartılmış soğanla, salça katılır. Zevke göre haşlanmış kuru fasulye katıla bilir.

Çorbanın servisisıcakolarakkâselerde yapılır. Ekmekle yenilir.¹³⁷

3. 2. 4. Umac Çorbası

Malzemeler:

1. Un
2. Su
3. Lor
4. Kondar
5. Yağ
6. Soğan
7. Domates

Una su serpilir. Elle ovulur arpa büyüklükteparçalar haline getirilir. Bu taneler kaynamış suda pişirilir. Üzerine ayrı kap da açılan lor dökülür. Üstüne lor ve kondar katılır. Lorun yerineisteğe göre yağda kızartılmış salçalı soğan katıla bilir.

Çorbanın servisi sıcak olarak kâselerde yapılır.¹³⁸

¹³⁵*Sari yağ*: Eritilmiş ve süzölmüş tere yağı.

¹³⁶ Mahşal Varhanli, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹³⁷ Mahşal Varhanli, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 2. 5. Isırgan Otu Çorbası

Malzemeler:

1. Isırgan Otu
2. Yumurta
3. Peynir
4. Un
5. Tereyağı
6. Bulgur

Isırgan otu temizlenerek iyice yıkanır ve suda haşlanır. Bir yumurta, peynir ve birazda un karıştırılarak haşlama kazanına atarak karıştırılır. Tavadaki tereyağı, yumurta kızartıldıktan sonra katıla bilir. İsteğe göre çorbaya bulgur da eklene bilir.

Çorbanın servisi sıcak olarak kâselerde yapılır. Sıcak-sıcak ekmele yenilir.¹³⁹

3. 3. Sebzeli ve Etlili Yemekler

Ahıska Türkleri Ahıska da yaşadıkları zaman doğayla iç-içe yaşamışlar. Buna sebep Ahıska'nın dağlık bölge olması ve insanların yazda yaylalara çıkmasıydı. Halk yazda yaylalarda kışlığını toplayıp köyelerine dönüyordu. Ahıska Türklerinin mutfağında sebzeli ve etli yemekler önemli yer tutmaktadır. Yazda dağlarda toplanan sebzeler ve meyveler toplanıp kurutularak kışlık ihtiyaç için depolanır.

Bunun haricinde halk tarımla da uğraşmış. Yetiştirdikleri mahsulü hem kışlık hem de yazlık ihtiyaç olarak kullanmış. Hayvancılıkla uğraşan Ahıska Türkleri hayvanları tek süt ve peynir için değil hem de onların etini gıda olarak kullanmıştır. Kış öncesi hayvanlar kesilip kurutularak pastırma yapılmış, kazanlarda pişirilerek kavurması hazırlanmıştır.

¹³⁸ Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹³⁹ Güneş Mürselova, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Emekli, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 3. 1. FasulyeKavurması

Malzemeler:

1. Yeşil fasulye
2. Tereyağı.
3. Soğan.
4. Yumurta.

Yeşilfasulyelerbaşlarından kırılarak kılçıkları temizlenir. Daha sora kaynamış suda haşlanır. Aynı bir tavada soğan kızartılır. Haşlanmışfasulyelerkızartılmış soğanın üstüne dökülür. 10–15 dakikakarıştırıldıktan sonra isteğe göre üstüne yumurta kırılabilir.

Servis tabaklara dökülerek yapılır.¹⁴⁰

3. 3. 2. Isırgan Otu Kavurması

Malzemeler.

1. Isırgan Otu
2. Tereyağı
3. Soğan
4. Yumurta

Isırgan Otu ayıklanıyor. Sonra ufak – ufakdoğranıyor. Tavada yağ soğan kızartılır. Kızartılmış yağ soğanın üstüne doğranmış Isırgan Otu döküldükten sonra,hepsi birlikte kavrulur. Daha sora üstüne isteğe göre çırpılmışyumurta dökülebilir.

Servis tabaklaradökülerek sofraya servis yapılır.¹⁴¹

3. 3. 3. Et Kavurma

Malzemeler:

1. Et.
2. Tereyağı.
3. Soğan.

Et ufak – ufakdoğranır. Yağ soğan kızartılır. Kızartılmış soğanın üstüneet dökülür. Hepsibirliktekavrulur.

Et piştikten sonra tabaklara dökülerek servis yapılır.¹⁴²

¹⁴⁰ Güneş Mürselova, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Emekli, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, , Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁴¹ Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adıgön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 3. 4. Hıncal

Hıncal Hamuru İçin Malzemeler:

1. 3 Su bardağı un
2. 1 yumurta
3. Bir miktar su ve tuz
4. Hıncal İç Malzemeler.
5. 250 gr kıyma
6. 1 büyük boy kuru soğan
7. Tuz ve karabiber
8. 3 diş sarımsak
9. Yarım kg süzme yoğurt(normal yoğurtda olur)
- 10.Tuz-Tereyağı(100gr)

Önemli Not: İç malzemeleri hıncal yapmaya başlamadan 3-4 saat önce yapıp buzdolabında bekletirseniz lezzeti iki katına çıkar.

Un–tuz–su ve yumurtayı karıştırarak kulak memesinden biraz daha sert bir hamur yoğurun. 1 saat kadardınlenmesi için üzerine nemli bir bez örterek bekletin. Düz bir masa ya da yer sofrasının üzerinde yoğurduğunuz hamuru 3 yâda 4 parçaya ayırarak bezeler yapın. Her bir bezeyi sırayla incecik açarak avuç içi büyüklüğünde kareler elde edecek şekilde enine ve boyuna kesin. Önceden hazırladığınız kıymalı içten her bir kareye 1 fındık büyüklüğünde gelecek şekilde iç malzemesini döşeyin. Her bir kareyi kenarlarından en az 5 kulak yapacak şekilde ezmeden tek tek sıkarak birleştirin. Biten hıncalları temiz bir bez üzerine yapışmadan yerleştirerek tüm bezeler bitene kadar aynı işlemi uygulayın.Genişçe bir tencerede bolca su kaynatın ve kaynayan suya bir tatlı kaşığı tuz atın.

Sıkma işlemibiten hıncallarınızın yarısını suya nazıkçe döküp 9-10 dakika pişirip servis tabaklarına süzgeç yardımıyla çıkarın.

Üzerine tereyağı gezdirip tam ortasına sarımsaklı yoğurt kâsesini yerleştirip servis yapın. Kalan hıncalı aynı şekilde pişirip 2. kez servis yapın”.¹⁴³

3. 4. Tatlılar

Tatlı Ahıska Türklerinde hem yemek öncesi hem de yemek sonrası yenilmektedir. Bir gelenek olarak gelen misafirlere yemek öncesi çayla birlikte tatlı da ikram edilir. Bazı durumlarda çay ve tatlı sofrası kaldırıldığı zaman tatlılar sofrada bırakılır. Buna sebep yemekten sonra tekrar çay servisinin yapılmasıdır. Bunun dışında kahvaltı zamamı da

¹⁴² Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adıgön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁴³<http://mantimutfagi.blogspot.com/2012/01/hingal-ahiska-mantisi-4-kisilik.html> 09.05.2013 02: 19

tatlı yenilir. En önemlisi ise gelen misafirlere gittikleri zaman paket yapılarak tatlı hediye edilmesidir. Bu gelen misafirin hem gönlünü hoş tutmak için hem de utanıp yiyemediği tatlıyı evinde gönül rahatlığıyla yiye bilmesi için yapılır. Ahıska Türklerinin örf adetlerinde ve geleneklerinde misafir gidilen eve her zaman tatlı götürülür. Eski devirlerde bütün Türk boylarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de kışlık birikimin çoğunluğu meyveler olmuştur. Mevsiminde toplanan meyveler kurutularak kış aylarında kullanılmıştır. Ahıska Türkleri bunlardan çeşitli tatlı türleri yapmıştır. Buna örnek olarak, alma ve erik pestilini göstere biliriz. Aşağıda yer verdiğimiz tatlı çeşitleri bunlardan bir kaçının örneğidir.

3. 4. Fırın Kabağı Tatlısı

Kabak üçgen–dörtgen şekilde doğranır sonra tavalara düzülerek fırına atılır. Közde 20-25 dakika bekletildikten sonra fırından çıkarılır.

Çıkarılan kabaklar tabaklara koyularak servis edilir. Yenildiği zaman üzerine şeker dökülerek ve çayla içile bilir.¹⁴⁴

3. 4. 2. Ğuymağ Tatlısı

Malzemeler:

1. Tereyağı
2. Su
3. Mısır Unu
4. Şeker

Tavada yağ eritildikten sonra tavaya su dökülür. Suyun miktarı yapılacak Ğuymağın miktarına göre ayarlanır. Tavada su kaynadıktan sonra mısır unu yavaş–yavaş suya dökülür ve karıştırılır. Ğuymağ suda kalınlaştıktan sonra kaynaması beklenir. Kaynadıktan sonra ise isteğe göre şeker katılır. Şekerin miktarı isteğe göre değişebilir.

Tatlı ateşten alındıktan sonra soğuması için bekletilir. Soğuyan tatlı kaplara koyularak servis yapılır.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Güneş Mürselova, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Emekli, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, , Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁴⁵ Güneş Mürselova, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Emekli, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, , Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 4. 3. Küme Tatlısı

Dut Pekmezi kazanda kaynatılır daha sonra kırılmışceviz iplere takılır. İplerin başları boncuk şeklinde bağlanır. Boncuk şeklindebağlanmışcevizlerkaynayan pekmezin içine atılır 2–3 dakika bekletilir. Sonra çıkartılarakkuruması beklenir. Kuruduktan sonra tekrarpekmeze sokulur. Bu işlem cevizpekmezi içine çekene kadar devamettirilir. Ceviz hazır olduktan sonra son kez kurutulur ve hazır olur.

Kurutulmuş cevizler tabaklara koyularak çayla içilmesi için servis edilir.¹⁴⁶

3. 4. 4. Un Helvası

Malzemeler:

1. 1 Çay bardağıtereyağı
2. 2 Çay bardağı un
3. 5 Çay bardağı su.
4. 3 Çay bardağı toz şeker.

Kazanda tereyağıeritiliyor sonra unu yavaş–yavaş dökerek hızlı bir şekilde yanmasın diye durmadan karıştırılıyor. Un karıştırıldıktan sonra hazırlanmış şerbetkaynar–kaynarkavrulmuş una dökülür. Un şerbeti içine çektikten sonra Helva kazandan alınır.

Helva soğuduktan sonra avuç içi büyüklüğünde yuvarlaklar yapılarak servis edilir.¹⁴⁷

3. 4. 5. Şekerleme

Malzemeler:

1. 2 Adet yumurta
2. 250g yağ
3. Un miktarı tatlı kendikıvamına gelene kadarkatılır
4. 2 Bardak toz şeker

Kaba eritilmiş yağ koyulur.Üstüne yumurta kırılır.Daha sonra toz şeker katılır. Bunlar birliktekariştirilir. İçindekiler iyicekarıştırıldıktan sonra yavaş–yavaş un kattıkça yoğrulur. Tatlıhamurukulak memesi yumuşaklığına gelenekadar yoğrulur. Genelde bu Hamur üçken, dörtken şekilde kesilir. Daha sonra hazırlananhamur tavalara dizilerek fırına atılır. Fırında 180 derecede 20 dakika bekletilir.

Fırından çıkarılıntatlı soğutulur ve çayile birlikte servis yapılır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Mahşal Varhanli, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁴⁷ Mahşal Varhanli, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

3. 5. ay ve Kahve

Ahıska Türklerinde ay sofrasının kurulması sırasıyla yapılmaktadır. Gelenek olarak sofraya yemek öncesi ve sonrası kurulur. Bunun dışında Ahıska Türklerinin kendi ağızlarıyla desek “*ehvelti Sufrası*”¹⁴⁹ kurulur. Bu sofraya âdeti genelde akşam yemeğinden birkaç saat sonra uyumadan önce kurulur. Bu yemek sonrası acıkan ev halkına ve genelde çoğunluk olarak yatılı gelen misafire yapılır. Bunun yapılma sebebi gelen misafirin uyumadan önce acıkma ihtimali olmasından gelmektedir. Buna Posof, Çıldır, Arpanay yöresinde “Yatsılık” denir. Bu sofraya geleneğiyi aşağıdaki gibidir.

Biz Ahıska Türkleri ayı oh severuğ. Her ymeketen sonra, ireli ve her aşŞam yatmadan önce çay sufrası graruğ. Sabağ ehvelti zamani soframızda tatlı çay eksük olmaz. Öğlen ve aşŞam ymeğiyi yyıldıuğdan sora çay sufrası grulur. İlk önce sofraya tatlılar gelir. Tatlı *vemrebeler*¹⁵⁰ sofraya dzlduğdan sora sofraya çay gelir. ayı getren glin sufranin sonunda oturur ve ayı bardağlara tkerağ bykden kğeyi ayı paylar. Ahıska Türkleri aşŞam ymeğinden sora yatmadan önce ehvelti sufrası açar bu sofrada peynir, etmek, tatlılar, mrebbe, gyulur. ehvetiyi dilduğdan sora sofraya toplanur. Ahıskada her evde ehveye yapmağ iŐŐun cevze bulunurdu. Biz ehveyiyi çoğ iimesağ da günde iki  kere iiyerd. Bizim oralarda ehveye sabahlari iiliyerdiydi. Birde olurki kimse ağıŐam ehveye imağ isterse, o zaman ehveye yapılıyerdiydi.¹⁵¹

3.6. Sofra Kaldırma

Ahıska Türklerinde sofranın kaldırılması, kurulması kadar önemlidir. Geleneğeyi göre sofraya ilk gelen ekmek, en sonda kaldırılır. Bu hem yemeklerin en saygılısı olan ekmeğeyi saygı, hem de nimetler içinde ekmeğiyi ilk sırada olmasından kaynaklanmalıdır. Geleneğeyi göre ekmek hem aileden hem de gelen misafirlerden daha üstün görülmesidir. Ekmeğeyi duyulan saygıyı yansıtın bir gelenek de, ekmek sofradan kalkmadıkça hiç

¹⁴⁸ Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğuy Yeri, Ahıska İli Adıgön İlçesi VarŐan Köyü, Doğduğuy Yılı, 1934, YaŐadığuy Yeri, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁴⁹ *ehvelti Sufrası*: Uyumadan önce acılan sofraya geleneğiyi.

¹⁵⁰ *Mrebbe*: Reçel

¹⁵¹ Güneş Mürselova, Doğduğuy Yılı, 01.04.1939, Emekli, Doğduğuy Yeri: Ahıska İli oğteveli Köyü, YaŐadığuy Yeri, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

kimsenin kalkmamasıdır. Türk Halklarıyla Ahıska Türklerindeki ekmekle ilgili bir ortak gelenek ise, yere düşen ekmeğin üç kere öpülerek alına konulup tekrar yenilmesidir. Ahıska Türklerinin sofrta kaldırma âdeti az farklılık olsa da Türk Halklarında olduğu gibidir. En önemli ortak kültürlerden biride sofrta duasının verilmesidir. Bütün Türklerde olduğu gibi sofrta duası verilmeden, sofrta toplanmaz. Sofranın kaldırılması ise aşağıdaki kaynakta olduğu gibidir.

Biz Ahıska Türklerinin sufra ğaldurma edeti başha milletlerdeñ çoñ farhîlidir. Bizim evimizde sufrayı ğelin ğurar gelin ğaldurur. Eger evde gelin yoğise bu iş evin küçük ğızıña düşer. Yemek yeyilduhtañ sora evin ağ sağalı sufra duvası vërür ve herkeş amin tutar Allaha dua eder, vërduği nëymetler üçün. Sufra duası vërilduhtañ sora gelin ğayñaşındañ sufrayı ğaldurmaya izin alır. Ğayñaña izin vërduhtañ sora gelin başlar sufrayı toplamaya. İlk başta kirli ğablardañ başlar daha sora sırayinen heppisini toplar. En sonda etmeği ğaldurur. Etmek sufradañğalhanaçañ kimse sufradañğalhmaz. Çünkü bu etmege hörmetsizluñ olur.¹⁵²

4. 6. 1. Sofra Duası

Salhum salhum Şehemmed,
Bir sevduğum Mehemmed,
Ğuran oñur dillerim,
*Hasbahçanın*¹⁵³ gülleri,
*Ötüşür*¹⁵⁴ bülbülleri,
Cennette bir ğapi var,
Üstünde hancer - sapi var,
Cennette bir guyi var,
İçinde zemzem suyi var.
Oni içer dervişler,
Allah – Allah dëmişler,
Sofralara boyandım,
Elif – Turan başidür,
Çümlëmizin işidür.
Kim bu duayı oñur,
Yarın cennet günidür.

Başımıza – hañıl,
*Ahora*¹⁵⁵ – nañir,

¹⁵² Güneş Mürselova, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Emekli, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, , Yaşadığı Yeri, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁵³ *Has bahçenin*

¹⁵⁴ *Ötüşür (Azerbaycan Türkçesi)*: Ses–sese verip türkü söyler

Gelemguşun – duasi,
Budur sufra duasi¹⁵⁶

¹⁵⁵ *Ahır*, - Ahır

¹⁵⁶ Hacı, d, ö, a, g, e, s: 119- 120

4. AHISKA TÜRKLERİNİN FOLKLOR ÜRÜNLERİ

Yaptığımız araştırmalara dayanarak şunu söyleye biliriz ki Ahıska Türklerinin Folkloru ve Halk Edebiyatı yaşadıkları sürgün ve işkenceler yüzünden tümü kayıtlara alınamamıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kendi Folklorunu ve Halk Edebiyatı Ürünlerini dünyaya tanıtmaya başlayan Ahıska Türkleri büyük bir yol kat etmiştir. Sovyetlerden sonra kendi Tarihini ve Edebiyatını yazıp yaratmaya başlamıştır. Bu işi yürütenler “DATÜB” Dünya Ahıska Türkleri Birliği başkanlığı altında dünyanın farklı coğrafyalarında faaliyet gösteren Ahıska Dernekleri ve Ahıska Kültür merkezleridir.

4. 1. Masallar

Masal kelimesi (adı) Ahıska Türklerin de pek çok bilinmemektedir. Yaptığımız saha araştırmasında ki en önemli hususlardan biride budur. Anlatıcıya “dede masal anlatır mısınız?” diye sorduğumuzda masalın ne olduğu birçok anlatıcılar tarafından anlaşılmamıştır. Lakin “dede bana hêkeye anlat” dediğimizde, ne demek istediğimiz anlaşılmıştır.

"Masal" kelimesinin bugünkü gerçek anlamında kullanılmasının tarihi oldukça yenidir. Belki 130 yıllık bir geçmişi olan bu terimin yerine daha önceleri başka ve kendilerine has anlamları da bulunan kelimeler kullanılıyordu: Kısa, dastan, hikâye, vb. kelimenin zamanla "masal" şekline dönüşecek olan "mesel" şekli, 19 yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanır; böylece “mesel”e de eski anlamlarına ek olarak yeni bir anlam daha yüklenmiş olur.¹⁵⁷

Masalın ne olduğuyla ilgili farklı-farklı tanımlar söylenmiştir. Bu tanımların içinde bize en çok mantıklı gelen tanım Saim Sakaoğlu'nun yapmış olduğu tanımdır.

Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, 5. Basım, Ankara, 2012, s: 3

¹⁵⁸ Sakaoğlu, a, g, e, s: 2

Masal halk dilinde anlatılarak oluşan sözlü edebiyat ürünüdür. Bir yazar tarafından sonradan yazıya geçirilmiştir. Masallarda olaylar tamamen hayal ürünüdür. Yer ve zaman belli değildir. Kahramanlar insanüstü özellikler gösterir. İyiler hep iyi, kötüler hep kötüdür. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Masallarda eğitcilik esastır. Çoğu kez evrensel konular işlenir.

Doğüstü güçlere yer veren veya gerçekçi, destansı veya alaylı bir anlatı olan masal, sözlü halk edebiyatının en eski biçimlerinden biridir. Yerli, yabancı veya mahallî folklor masallarından yapılan sayısız derlemeler masalın günümüzde de büyük bir ilgiyle karşılandığını gösterir.

Masalların tarihi kaynağı oldukça tartışmalıdır; fakat gerçek olan bir şey varsa o da bazı masalarda işlenen ana konulara dünyanın çok değişik bölgelerinde rastlandığıdır: Yazılı edebiyatın başlangıcından beri, masal bir edebî tür çeşit halinde kendi varlığını göstermiştir.

Başlangıçta bu edebî çeşidin kendine has unsurlarından biri, olağanüstülük niteliğiydi. Ama bundan, masalın özünün olağanüstü niteliğe dayandığı sonucunu çıkarmamak gerekir. Masala kendine has niteliğini veren, daha çok, onu hayal gücüyle işleyen bir anlatıcının varlığıdır.

Ahıska Türkleri tarih boyu hep işkencelere maruz kaldığı için, Ahıska hakkında yazılmış hikâyeler, şiirler, romanlar, anılar ve masaların çoğu Ahıskalılarının yaşamış olduğu dramı acılı günleri anlatır. Buna örnek “Yetim Oğlan” masalıdır: Bu masal Ahıska ağzıyla söylenmiş ve Ahıska ağzıyla da yazılmıştır.

4. 1. 1. Yetim Oğlan

Vahtın birinde zamanın ikisinde bir yetim oğlan var idi. Anası yoĥ babası yoĥ, *sahapsız*¹⁵⁹ geziyêrdi. O ki yaşı geldi on altı, on sekize, getdi bir ağaya dêdi ki:

- Ağa, ben sene nöker olêm, beni nökerlüğa al. Beni yigirmi bês kuruş halal para vêr bir yıla.

¹⁵⁹*Sahapsız*: Sahipsiz (yetim)

Ağa dēdi:

- Ola oğul, yigirmi bēş kuruş bir güne aliyêrler, sen bir yıl nöker oliyêrsin.

- Yoñ ağa, bene halal para vêr de, yigirmi bēş kuruş vêr.

Ağa aldı oğlani getürdi, gendi oğlu kimi yêdürdi, içürdi, gëydürdi, buna temüz bañdi. Bir yıl ki aradan geçdi, yigirmi bēş kuruşi cêfinden cıhartti vêrdi. Gene başña *urba* – *murba*¹⁶⁰ gëydürdi. Aldi o yigirmi bēş kuruşi. Biri on bēş kuruş, biri on kuruş. Oğlandur gēldi çıñdi, bañdi ki bir degirman işliyêr, yol *kenerinde*.¹⁶¹

Dēdi:

- *Ola yavaş*¹⁶², halal para ise *aşindi*¹⁶³ ben buni sınarım.

Degirmanın yoñarısındaki suyun başına çıñdi. İkisini de burañdi degirmanin suyuna. Düşündi ki, eger halal paraysa gelür elime, bulurum. On bēş kuruş öğüne geldi, on kuruş yoñ. On bēş kuruşi eline aldı, dēdi ki:

- Halal param, bu imiş benim.

Neyse, bu aldı on bēş kuruşi geldi, oyani – buyani bahti. Yêtim oğlanın babasi tüccar imiş. Onun babasının tüccar-bêzirgenarñadaşı var imiş. Vañdın birinde o rasgelmiş şeherin içinde.

- Oy balam, ne geziyêrsin? Ne êdiyêrsin dēmiş?

Konuşdiler. Yêtim Oğlan dēdi ki:

- İñtiyar baba, sen babamın arñadaşıydın. Abu on bēş kuruş benim halal paramdur. Buna ne ki gelür, oni getür bene.

Bu güldi. Dēdi ki:

- Ola, ben de aylarinen yıllarinen gëdiyerim, bu on bēş kuruşa ne getürem ki gönün ñoş olsun?

¹⁶⁰*Urba-murba*: Giyim-miyim?

¹⁶¹*Kenerinde*: Kenarında.

¹⁶²*Ola yavaş*: Dur bakalım

¹⁶³*Aşindi*: Şimdi.

Babasının hêtrinden geçemedi. Bu hêtirden¹⁶⁴ ötüri aldı on beş kuruşi, koydı cêfine. Deveyi süre - sürêçihdi gêtirdi. Bir ay mi, beş ay mi? Gêtirdi uzah êllerden *al – vër*¹⁶⁵ êtdi. Satacağını satdı, alacağını aldı. Gêri yola çıhtı. Gêri gelende bir yabani yere çihdi. Kafla - Katan bir şêhere, şënnik görmemişler. O şeherde gezerken bahdi ki bir tene çocuh pisik satiyêrdi.

- Ola balam, bu pisige ne işdiyêrsin?

- On beş kuruş ağa.

Yêtim Oğlan *yâdına*¹⁶⁶ geldi. Düşündi ki: “O oğlanın on beş kuruşi varidi ya bende, oninan bu pisigi alêm.” Aldi pisigi getürdi, kutunun içine koydı, deveye yükledi. Geldi çihdi bir yabani yere. Bahdi ki *şënnik*¹⁶⁷ yaşıyer. Orda bir ağaya misafir oldu. Kafla-katanı yığdı getürdi. Aş ekmek verende her bir köşede bir adam degeneginen duriyer. Sofrayı ki kurdiler, orada bir adam duriyer, burada bir adam duriyer, degenekler ellerinde. Korhti ki, “Ola, bunnar beni mi dögecahlar?”

Dêdi ki:

- Ağa bu nedür?

Dêdi ki:

- Ee, kardaş, bunda *êle* bir iş var ki, *bizeetmek*¹⁶⁸ yêdürmiyêr.

Bir de bahdi ki bir siçan ondan çihdi, bir siçan bundan çihdi. *Pisik* ahlına geldi.

Gendi gendine düşündi ki, “Ola yavaş hele, sırasidür...”

Nökerine dêdi ki:

- Gêt, felen devenin üstünde kuti var, oni al da gel.

Nöker, Buyuhli Efendiye aldı getürdi (pisigin adını êle koymışler).

Dêdi ki:

¹⁶⁴*Hêtirden*: Hatırdan.

¹⁶⁵*Alivêr*: Ticaret

¹⁶⁶*Yâdına*: Aklına.

¹⁶⁷*Şënnik*: Kendi ırkında olan topluma denir.

¹⁶⁸*Etme*: Ekmek.

-Kardaşlar oturun hepiz.

Hepisi oturdi ama dēdilēr ki:

- Ola, siçandan biz ekmek yiyamazuh.

- Ola kardaş oturun.

Oturdiler, kutunun ağzını açdı, bēş altı yaşında böyük kaba pisik, koyerduğinen siçani görđi, ulaşdı oni orda boğdı, ulaşdı buni burda boğdı. Bunnar matlandiler ki:

- Ola, bēle de iş olur mi? Bu ne birşeyidi? Ağa, ne vērēm ki buni bene satasın?

- Satmam, *felendür–filendür*,¹⁶⁹ dēdi.

- Ola, kardaş, sene bir altun vērâh, bu Buyuhli efendiye bize vēr.

Kövün şēnnigineheber oldi ki, bir ağa *ebēle*¹⁷⁰ bir pisigi getürmiş de, siçani tutiyer kırıyer, halh rahat etmek yiyer. Herkēş geldi yığıldı:

- Kardaş alah sıraynan gezdurah.

Bir put altuni ağaya vērıp ondan pisigi aldiler. Bu ağa tüccar. Aldi altuni, çuvala doldurđi, deveye yükledi, çekildi gētti memleketine.

Günlerin bir gününde geldi memleketine. Ama şēherin sınırlarına yahlaşırken dēdi ki:

Ola, bu adam bene vērđi on beş kuruş, ben buna götürüyērim bir put altun, gelsene yariya bölēm, yarısını ona verem, yarısını alursa karni mi ağırur...

Ele dēdi deēmedenden oni ēle sancı tutdı ki yērbēyēr oturdi:

- Vay, öliyērim diye bağırmaya başladı tüccar. Bahtı ki olmiyēr. Dēdi ki: “Yoĥ, yoĥ bu altuni işdemem,” kalbini düzeltti. Sancı geçđi. Biraz gētdiler: “Ola, heç olmasa üçüni ona vērēm de birini ben gendime alēm.” *Gēne*¹⁷¹ çok sancı tutdı. Çalındı, yērbeyēr düştü. Baĥdı ki olmadı, dēdi: “Yoĥ, hepisini götürēm de herife vērēm.” Tövbeētdi. Bilmiyēr ki

¹⁶⁹*Felendür–filendür*: Odur-budur.

¹⁷⁰*Ebēle*: Böyle.

¹⁷¹*Gēne*: Yine.

bu halal paradur, çocuĥ ona bir yil alışdı. Neyse, geldi ıĥdı gendi şeherine. Oĥlanı aĥırtırdı. Ona dēdi ki:

- Balam, gēl, baban *zati*¹⁷² beninen dost idi, şimdi seninen de dost olduĥ. Aĥa senin on beş kuruşun getürdüm. ıĥardı bir put altun öĥüne koydı. Dēdi:

- Aĥa, balam, senin on beş kuruşun budur.

Oĥlandur aldı parayı. Aĥa başından gēenleri anlatdı. Oĥlan aldı altuni ortadan bölđi, yarısını tüccara vērđi, yarısını gendine aldı. Tüccar aldı. Yētim Oĥlan, gētdi, bu yarım put altuninen evlendi, zenginleřđi, oĥluřaĥ saĥabi oldu, başladı yaşamaya.

Ben daha çok küçüktüm dedem Paşalı Mammadov bize hep masallar anlatırdı. Bunlardan biri de adı geçen masaldır.

Karga ve Tilki. Seneler geçti ama ben bu masalı dün ki gibi hatırlıyorum. Dedem bize hep söylerdi her masalın içinde gizli bir anlam ve ders çıkarılması gereken örnekler vardır. Bu yüzdende masalı dikkatli diinleyin torunlarım.¹⁷³

4. 1. 2. Tilki ve Karga Masalı

Biri varımış, biri yoĥımıř, bir meşede Tilkiyinen Garĥa birluĥda yaşıyermiş. Tilki her acıĥduĥunda Garĥayı nesil tutēm de yiyēm diya dūřınıyermiř. Tilki ne yapsa başarisiz oliyēr ve tutamiyēr Garĥayı. Her gün daĥa oĥ acıĥan Tilki oturup tilkiluĥ dūřınıyēr gendi tilkidüre. Birde haĥlına bir fikir gēliyēr ve gēdiyer bir aĥacın altında yatıyēr buni gören Garĥa ēle biliyēr ki Tilki ölmiř. Seviniyēr bařliyēr başının üstünde uçmaya. Tilkinin öldüĥuna emin olmaĥ üçün uçup gelip bir kere başına vuriyēr tekrar uıyer. Baĥıyēr ki Tilki gımıldamadı ve diyēr ki:

- Aĥa yazuĥ Tilki beni yiyamadı acından öldi.

¹⁷²*Zati*: Zaten

¹⁷³Fatima Devrişeva Yetim Oĥlan Masalı, Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türkü, Masalı Dedesi Devriş Lütfi Binalioĥlun'dan Dinlemiş, *Bizin Ahıska Dergisi*, 3. Sayı, 07 Eylül 2011, s: 7-12

İkinci kere gelip Tilkinin üstüne oturiyër ve didmeye başliyer. Tilki bir gözünü açıp usulca bahiyer görüyër ki, Garğanın başı garışmış hemen atılıp Garğayı tutiyër. Tilkinin ölmëduğunu gören Garğa şaşuriyër ne yapacağını bilmiyër ve diyër:

- Tilki gardaş biliyërim ki beni öldürecen.

- He, sorada yiyacam.

- Tamam, nesil istesen ëleët. Ama beni au yüksek dağın üstünden atma. Ben yüksekten gorhiyërim.

- Aha buldum seni ordan atıp öldürecam sorada yiyacam.

Tilki ağzında Garğa dağa tırmaniyër ve Garğayı dağdan atiyër. Garğa uşup karşı terefteki ağacın dalına gonyër. Üç kere gar–gar–gar deyip güliyer ve diyër ki:

- Êh Tilki gardaş sen oboyca yaşlanmışsin ki tilkiluği unutmuşsin. Bu gëdişatla sen yahında acından ölürsün ben seni yiyarım.¹⁷⁴

4. 1. 3. Deve Masalı

Bir gün bir ilkbahar günü develerden, atlardan, katır ve eşeklerden ibaret büyük bir kervan, çingiraklarını çalarak, zillerini öttürerek gelip çamurlu ve dik bir yokuşa dayanır. Dinliyorsun değil mi Karakin Efendi...

Kervan uzun bir moladan sonra yokuşu çıkmaya başlar. Çamur dizde, yükler ise ağırdır. Habire ha, düşe kalka, ter ve çamur içinde, biri deve biri de eşek iki hayvan hariç, diğerleri yüklerini tepenin başına çıkarabilirler. Yalnız bu iki hayvan, yürümem de yürümem de çamurlara gömüldükçe gömülürler. Koca kervan bunları bekleyecek değil ya. Tepeye çıkanlardan birkaç hayvan getirip bunların yüklerini alırlar. Deve ile eşiği çamurların kucağına bırakıp giderler. Deve ile eşek, geceyi çamurun içinde geçirir, dinlenirler. Ertesi sabah gözlerine yolun kenarındaki taze bahar otları ilişir. Boyunlarını uzatır, gövdelerini çeker, yavaş yavaş otlamaya başlarlar. Bir iki saat sonra ayağa kalkabilirler. Nihayet titreye titreye yanı başlarındaki çiçekli vadiye inmeye muvaffak

¹⁷⁴ Paşali Mammadov, Çiftçi, 1918'da Ahıska'nın Uraş köyünde doğdu, 2009'da Azerbaycan'ın Haçmaz İlçesi Müşküir Köyünde vefat etti, 14–15 yaşındayken dedemden dinledim.

olurlar. Beş gün on gün yerler, içerler keyifleri yerine gelir. Hoplamaya zıplamaya başlarlar. Eski hallerinden daha sıhhatli daha kuvvetli bir hale gelirler. Başka bir gün gene attan, deveden, katırdan ve eşekten ibaret bir büyük kervan yokuşu çıkmaya başlar. Çıngırak sesleri, at kişnemeleri ve eşek anırmaları bizim deve ile eşeğin kulaklarına kadar gelir. Eşek duramaz, deveye sokulur.

- Deve Kardeş der: Benim keyfim yerine geldi, anıracağım.

Deve o güzel gözleri ve yalvaran bakışlarıyla eşeğin yüzüne bakar,

-Aman kardeş der: Sakın öyle bir şey yapma. İçinden gelse bile kendini tut. Sesini çıkarma.

- Zorun ne?

- İşte Allah'ın bu kimsesiz cennetinde başıboş istediğimiz gibi yiyip içiyor, hoplayıp zıplıyoruz. Anırıp da ne kazanacaksın?

Dinliyor musun Karakin Efendi?

Deve daha yalvarmasını bitirmemişti ki eşek üst perdeden arınmaya başladı. Meğer kervanın da yorulan ve yükünü yokuşun başına çıkaramayan bir mekkaresi varmış. Kervancılar bu dertlerine derman arıyorlarmış. Vadiden gelen eşek sesini işittikleri zaman hemen koşup eşekle deveyi yakalamışlar, yarı yolda kalan yüklerini bunlara yüklemişler.

Fakat devenin arkadaşı olan eşek, hem ham, hem *tavli*¹⁷⁵ olduğu için yokuşu çıkarken yorulmuş. Mekkâreciler bunun yükünü alıp deveye yüklemişler. Fakat eşek ya yorgunluğundan ya da-sözüm ona eşekliğinden gene yürümemiş. Mekkâreciler bu gösterişli eşeği orada bırakmaya kıyamamışlar. Eşeği de devenin üstüne yüklemişler. Dinliyorsun değil mi, Karakin Efendi...

Zavallı deve bu ağır yükün altında yürüyüşüne olanca takat ve kuvvetini sarf ederek bir müddet devam etmiş. Kervan bir uçurumun kenarından geçerken artık tahammülü kalmamış. Uzun boynunu uzatıp sırtında keyif çatan eşeğin yüzüne bakmış,

¹⁷⁵ Tavli,- Şişman

- Eşek Kardeş, demiş: Ben oynayacağım.
- Eşek, - Aman Deve Kardeş demiş. Ben senin sırtında zaten eğreti duruyorum. Sen oynarsan ben şu uçurumlara yuvarlanır parça-parça olurum. Aman ha! demiş.
- Deve: O kadar yalvarmalarına rağmen sen beni dinlemedin, anırdın. Neticede ben bu hale geldim. Sen de sırtımda keyif çatıyorsun. Artık amanı zamanı yok. Sen nasıl beni dinlemedin anırdınsa ben de seni dinlemeyecek anıracığım, der.

Deve zıplamaya başlar ve eşek uçurumlardan aşağıya uçup parça-parça olur.¹⁷⁶

4. 1. 4. Ğari Şeri

Biri varımiş, biri yohimiş. Bir kövde yaşıyan bir Ğari-ğoca var imiş. Bir gün bu Ğari göcasına diyêr ki:

- Bundan sonra dua êdende dê ki, “Ya Allahım sen beni Ğari şerinden Ğori”.

Bu adam her nêre Ğetse, bêle dua êdiyêr. Bir gün molların yanırınan Ğeçende Ğene bu duayi êdiyêr. Mollada buni eşidib yanına çağırıyêr adami, diyêr ki.

- Ola, bêle duami olur?

Diyêr ve gulaĞının dibine bir şille vurıyêr. Adam eve gelende Ğarisına başından Ğeçenleri aĞadiyêr. Gel zaman, Ğet zaman molla bunların Ğapısından Ğeçende Ğarisına *sataşiyêr*¹⁷⁷. Ğariside göcasına diyêr ki:

- Bir adam sıĞacaĥ boyda bir zanduh yaptur.

Adam zanduhı yapturıyêr. Ertesi günü molla gene bunların Ğapısından Ğeçende Ğariye gene sataşiyêr. Adamın Ğarisi mollayı içeri çağırıyêr. Mollayı çağıranda göcısına diyêr ki:

- Sen gizlen. Ben *sesliyanda*¹⁷⁸ çiharsın.

¹⁷⁶ Ören Nazım, Erzurumlu Mevlüd AĞanın Deve Masalı, *Ahuska Dergisi*, 9 Eylül 2011, Sayı 15, s: 44-45

¹⁷⁷*Sataşiyêr*: Asılmış

¹⁷⁸*Sesliyanda*: Çağıranda

Molla içeri giriyër. Ğari mollaya diyër ki:

- Sen soyun.

Molla soyunan zaman ğarının ğocasi gizlendiği yêrden çîhmağa başliyër. Molla şaşuriyër, ne yapacağını bilmiyër. Ğari mollaya diyër ki:

- Abu zanduğa gir.

Molla zanduğa girende ğari zanduğun ğapağını ğapatıp, kilitliyër. Ğocasına diyër ki:

- Götür bu zanduği bazara sat. Millet on manata satiyërse, sen yüz manata sat ki kimse almasın.

Adam zanduği aliyër bazara ğediyër. başliyër bağirmaya, “yüz manata zanduğ satiyërim” diya. Kimse zanduği almayınca, aliyër zanduği eve getüriyër. Ğarısı diyër ki:

- Şimdi götür bu zanduği kilidiyenen barabar mollanın ğarisına vër.

Namaz vahtı geliyër, molla yoğ. Her kës başliyër mollayi aramaya. Camahat gelib mollayi evinden soranda, ğari şaşuriyër. Eve girip hama zanduği açıyër. Birde bağsa ki molla zanduğdan *don-kölmegiynen*¹⁷⁹ çîhdi. Ğarısı diyër ki:

*Adam*¹⁸⁰ bu ne hal? Molla diyër ki:

- Sus, ne sen gördün, nede başğasına söyle.¹⁸¹

4. 1. 5. Zalim Padişah

Bir varimiş, biri yoğimiş bir tene Zalim Padişah var imiş. Bir gün bu Padişah Veziriyenen sëyre çîhiyër. Padişah Vezirine diyër ki:

¹⁷⁹*Ton-kölmegiynen*: Gecelik

¹⁸⁰*Adam*: Kadının kocasına söylediği hitap şekli.

¹⁸¹ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

- Beni ėle bir yĕre götür ki orada benden büyük ne kimse, nede biğe olmasın. Vezir, Padiğahı bir *fuĥara*¹⁸² aileye gtriyĕr. Padiğah eve girenden sora o evde bir ocuĥ dünyaya geliyĕr. Padiğah vezire sinirlenip diyĕr ki:

- Ben sene dĕmedim mi, beni ėle yĕre götür ki orda benden büyük ne bir kimse, nede biğe olmasın.

Vezirde diyĕr ki:

- Padiğahım sağ olsun. Bu ocuĥ biz gelenden sora dünyaya geldi. Bu iğte bir ĥĕyir var. Bu ocuĥ büyüyüp senin Ėızını alacaĥ.

Padiğah vezire sinirleniyĕr, diyĕr ki:

- Bu kimdür ki benim Ėızımı alsın.

Padiğah fuĥara ailenin elinĖen çocuğı alıp götürüp tikanluğa atiyĕr. Diyĕr ki:

- Ŗimdi, gelsin alsın Ėızımı baĥĕm.

PadiĖah çocuĖı atandan sora ocuĥ aĖlamaya baĖliyĕr. TikanluĖun yanında otliyan sriden, bir geći gelip çocuĖa meme vĕriyĕr. Bu gećide fuĥara bir nenenin gećisiymiĖ. Her aĥŖam geći eve gelende memesi boĖ geliyĕr. Nene buni görüp, obaniĖen ekiŖmeye baĖliyĕr. Sen benim gećimi niya saĖıyĕn diya. obanda diyĕr ki:

- Nene senin gećin niya saĖĕm biliyĕrim ki bir gećin var, onun sdiylen yaŖıyĕn.

Bir gün oban baĥıyĕr ki geći sridĕn ayrıldı ĖĖdiyĕr. DŖiyĕr gećinin peŖine. Birde oban baĥıyĕr ki geći tikenlerin arĥasında bir çocuĖı emdriyĕr. oban çocuĖı alıp getürüp, evinde bydiyĕr. Gel zaman, get zaman, ocuĥ geliyĕr on yĕddi yaŖına. Bir gün PadiĖah Vezirinĕn seyre ıĥıyĕr. Vezir çocuĖı görüp gülmeye baĖliyĕr. PadiĖah diyĕr ki:

- Ola ne gliyĕn?

Vezir de diyĕr ki:

¹⁸²*Fuxara*: Fakir

- Padişahım sağ olsun. Baĥ tikenluġa atduġun çocuhġ geliyêr. Tikanluġa atduġun çocuhġ, senin ġızın alacaĥ.

Padişah oġlani yanına çağırıyêr, bir kâġıda bişê yazıp vëriyêr. Diyêr ki:

- Gêt buni Ğara Vezire vër senin hësabın çihartsın.

Oġlan yazıp oĥumaġi nerden bilsin, kâġıdı atiyêr çëfine, geliyêr buliyêr baĥçayi. O boyca yoruliyêr ki yatiyêr baĥçanın kenerinde. Bu zaman da Padişahın ġızı ġırĥ gözeline sëyrana çihib baĥçayi tolaniyêrmiş. Birde Padişahın ġızı görüyêr ki, bir ġaralti var yatiyêr. Diyêr ki:

- Eger o canlı ise benim, cansız ise sizindir.

Ğızlar gelib baĥiyêrler ki bir güzel oġlan yatiyêr, canlıdır. Birde görüyêrler ki cëfide bir kâġıt var. Alıb oĥiyêrler ki Padişah emrëtmiş ki buni öldürün. Padişahın ġızı bu kâġıdı çırıyêr¹⁸³, yërine bişeler yazıp mühürlüyeb cefine göyüyêr. Sen deme kâġıda yazıyêr ki:

Ğara Vezir ġızımı bu oġlana verürsün ve ġırĥ gün, ġır gece düġün yaparsın. Ğız, oġlan oyanmadan ġırĥ gözeline gëdiyêr. Bir zaman sora oġlan oyanıyêr geliyêr Ğara Vezirin yanına, kaġıdı vëriyêr. Vezir kaġıdı oĥuyub Padişahın ġızıyın bu oġlana ġırĥ gün, ġırĥ gece düġün yapıyêr. Birde Padişah eve dönende baĥiyêr ki bu oġlan geliyêr. Padişahın yanındaki Vezir durumu ağıyêr. Padişaha diyêr ki:

- Padişahım sağ olsun. Ėnişten geliyêr.

Padişah buna sinirleniyêr diyêr ki:

- Dar Ağacını hazırlayın, Ğara Veziri asacam.

Ğara Vezirde elindeki kaġıdı gösteriyêr. Padişah kâġıda baĥıb şaşuriyêr. Ğızı ordan gelib diyêr ki:

- Ben yazdım, ben mühüri bastım, oni niya öldürüyên.

¹⁸³Çırıyêr: Yırtıyor

Padişah çaresiz gâlnca, gızının evluluğuna bişe dëmiyër. Padişahın gızide o, oğlaninen bir ömür mütlü ömür süriyër.¹⁸⁴

4. 1. 6. Bir Masal

Günlerin bir günü iki arhadaş gürbete para gazanmaya gediyeşler. Bu arhadaşların biri gazandığı paraları sağa-sola harçliyër, ikincisi ise paralarını topliyër. Gel zaman gët zaman bunların gëri dönecaşları gün yahlaşiyër. Paralarını biriktüren arhadaş ağıniyër ki arhadaşı buni öldüreceaş. Arhadaşına diyër ki:

- Paralarimi al, beni öldürme.

Arhadaşı buni dinlemiyër, öldürmaş istiyër. Bu da diyër ki:

- Ğarım yüklüdür, hëç olmasa eve gëdende Ğarima dë ki çocuğumun adini “Haş Var Divan Yoş” goysun.

Arhadaşı buni öldüriyër. Paraları alıp köve döniyër. Ğarının çocuğı oliyër, bunin adini “Haş Var Divan Yoş” goyiyërler. Günlerin bir günü Padişah esgerlerinen bu kövden geçiyër. Birde başiyër ki çocuşlar oyniyërler. Çocuşlardan biri arhadaşını çağıranda bağıriyër ki “Haş Var Divan Yoş” abura gel. Padişah buni duyiyër. Tez ati çocuğun yanına süriyër ve çocuşdan adini soriyër, çocuş adini söyliyër. Padişah diyër ki:

- Senin anan baban var mi? Çocuşda diyër ki:

- Babam yoşdur, anam var?

Padişah diyër ki:

- Beni anan yanına götür.

Çocuş Padişahi eve götüriyër. Padişah anasına soriyër ki:

- Bu çocuğun adini niye bële goyduz?

¹⁸⁴ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

- Anaside diy r ki:

- Padi ahım sağ olsun. Bunun babasi ar ada iyinen barabar g rbete g tdi, para ɡazanmaya. Babasi  lende ar ada ına d mi  ki oğlumun adini b le ɡoysun. Padi ah diy r ki:

- O, ar ada i sağ mid r,  li mid r?

Anasi de diy r ki:

- Padi ahım sağ olsun, sağdur.

Padi ah emir  diy r ki o adami bulup get rs nler. Esgerler o adami bulup Padi ahın huzuruna get riy rl r. Padi ah adama soriy r ki:

- O, ar ada ın oğluna niya b le ad ɡoydi?

Adam cavap v remiy r. Sonunda adam ar ada ını  ld rduğini ɡabul  diy r.

Padi ah dar ağaci hazırlanmasını emr  diy r. Dar ağaci hazırlanıy r ve adami Padi ahın emriyinen asiy rl r. Padi ah diy r ki:

- “Bu D nyada Ha da Var, Divanda Var”.

Padi ah oboyca ha illi oliy r ki  ocuğun adından ağniy r ki burada bir  ey yanı dur.¹⁸⁵

4. 1. 7. Hesoyinen Muto

Biri varımı , biri yohımı .  oh  skilerde bir k vde ya ıyan Hesoyinen, Muto ɡarda lari varımı . Bu ɡarda lar k vden  oh h rh zlu  yapıy rmi . G nlerin bir g ni Hesoyinen, muto k vden bir davar  alıp dağa ɡa ıy rl r. Bunlar davari kesip, soyup hazırlıy rl r. Muto birde ba ıy r ki ola etmek yoh. Muto Hesoya diy r ki:

- Ola Heso etmek yoh, g tde k vden etmek  alda get r.

¹⁸⁵ Memmed Abdulov, Ya ı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska  li, UraVel K y , Ya adığı Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Ha maz  li, Yeni Hayat K y , 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Heso başını aliyêr gëdiyêr köve, etmek çalmaya. Kövde geziyêr ki baĥsın hangi evden *teze*¹⁸⁶ etmek goĥisi geliyêr. Birde baĥiyêr ki bir evden teze etmek goĥisi var. Heso tez evin bacasına cıĥiyêr ve bacadan içeri giriyêr. Birde baĥiyêr ki teze bişmiş yuĥa birde yanında yağ var. Tez-tez başliyêr *sumkasına*¹⁸⁷ doldurmaya. Dolduranda birde baĥiyêr ki ne, evin sahabi geldi. Heso ne yapacağını bilmiyêr, tez büyük küpün arĥasına gizleniyêr. Heso birde baĥiyêr ki içeri bir tene ġariyenen adam girdi. Ğari başladı adama yumurta büşürmeye. Yumurta hazır oliyêr, teze yemeye oturanda ġapi çaliyêr. Heso baĥıp gördi ki ne, içerdeki adam gizlenmeye yer ariyêr. Hüso hama aġniyêr ki bu ġarinin *oynaġidür*¹⁸⁸. Tez adama diyêr ki:

- Ola, sende küpün arĥasına gir.

Ğarinin gocasi içeri girduĥdan birez zaman geçiyêr ki birden Hesonun ösküregi geliyêr. Heso öskürende küp devrülüyêr. Hesoyinen adam ortada ġaliyêr. Bunlari gören ġarının gocasi diyêr ki:

- Ahan aġnadım siz burda neyëdiyërsiz, sizin ikizi de öldürecam.

Buni gören Heso diyêr ki:

- Dur, başımdan geçenleri aġnadem, sora ne yaparsan yap. Baĥ, abu yaġi, yuĥayi aldım gëdiyërdim, birde baĥdım ki abu oġlaninen, abu ġari geldi. *Ğayġana*¹⁸⁹ yapdı yëdürdi. Ben ne bilim kimdür. Sen gelende ebële ëtdi. Ben heç bilmem siz kimsiz.

Ğocasi diyêr ki:

- Ėleyise sen gel, ben bunun haĥını alacam.

Heso evden cıĥıp ġaçıp getmede başġa bir bacanın delügünden içeri düşiyêr. Birde gözini açıyêr ki iri bir aĥor. Başliyêr ġapiyi aramaya. Bulamiyêr diyêr ki:

- Ola, abu iri sepetin arĥasına girëm kimse gelende gëderim.

Birde ġapi açıliyêr, içeriya aġanın ġızıynen nökeri giriyêr. Sen deme bunlar bir-birine aşuġimiş. Heso diyêr ki:

¹⁸⁶*Teze*: Yeni

¹⁸⁷*Sumkasına* (Ruşça): Çantasına

¹⁸⁸*Oynaġidür*: Kadının kocası dışında görüştüğü şahıssa denir.

¹⁸⁹*Ğayġana*: Yumurtanın kırılarak yağda kavrusası.

- Ola, ahada yanduh.

Ahorda gızinan oğlan s6yliyanda gız diy6r ki:

- Senin ne merifetin var. G6ster ki ben sene k66e bilem. Al abu degenegi vur abu sepete eger ikiya b6le bilsen sene k66erim.

N6ker 6le degeneginen sepete vuracağ istiy6rdi ki Heso sepetin arđasından 6ığdi. Heso g6a6mağ istiyanda n6ker buni tutiy6r diy6r ki:

- Seni 6ld6recaim.

Heso diy6r ki:

- Durun. Başımdan g66enleri ağnadem, sora 6ld6r6n.

N6ker buna derdini ağnadiy6r, sora da burahiy6r. Canını sağ gurtaran Heso d6z g6a6a-g6a6a Mutonun yanına geliy6r. Etmegi v6rip başına gelenleri Mutoya ağnadiy6r. Hesoyi dinliyan Muto g6lmağdan bayıliy6r.¹⁹⁰

4. 1. 8. Bir Masal

Biri varimiş, biri yohimiş. Evel zaman i6inde bir Padişah varimiş. Bu Padişahın bir oğli varimiş. Bir g6n Padişahın oğli *r6vesinde*¹⁹¹ bir gız g6riy6r. Padişahın oğli babasının huzuruna gedib ondan gızı aramaya izin istiy6r. Padişah oğluna izin v6rmiy6r. Gel zaman, g6t zaman Padişah 6liy6r. Padişahın oğli anasının yanına g6dib, gızı aramaya izin istiy6r. Anasi de diy6r ki:

- Benide g6t6r6rsen izin ver6r6m.

Oğlan anasını de alib yola d6şiy6r. Yolinen gedende yolun kenerinde bir ev g6riy6rler. Gedib o, eve misefir oliy6rler. Bu evde bir igidin evi imiş. Bunlar bir vağt bu igidin evinde g6liy6rler. Gel zaman, get zaman, bu oğlanın anasi h6stalaniy6r. Oğli geliy6r bahiy6r ki anasi h6sta yatiy6r. Diy6r ki:

¹⁹⁰ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Urael K6y6, Yaşadığu Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Ha6maz İli, Yeni Hayat K6y6, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁹¹*R6vesinde*: R6yasında

- Ana sene ne oldi?

Anasi oğluna bişe dēmiyēr. Sora aĥşam igid eve geliyēr oğlanın anasına diyēr ki:

- Sene ne oldi?

Oğlanın anasi iğide diyēr ki:

- Sen benim oğlimi “gēder, gelmeze” yolla ben sene *kōçēm*¹⁹².

İgid oğlani “gēder gelmeze” yolliyēr. Oğlan az gēdiyēr, düz gēdiyēr, dere-tepe, düz gēdiyēr bir de gelib Divlerin mağarasına çıĥiyēr. Baĥiyēr ki, Divler bir ğizi tutmiş yemaĥ istiyēr. Gizlica içeri giriyēr. Divlerin hepisini öldürüb ğizi ğurtariyēr. Ğız buna diyēr ki:

- Sen bura niya geldin? Başġa Divler gelip seni öldürecaĥ.

Oğlan ğizi aliyēr götüriyēr. Götürende ğıza diyēr ki :

- Sen kimsin?

Ğızda buna diyēr ki:

- Ben Hind Padişahının ğiziyim.

Oğlan ğizi sarayına yola vuriyēr, geliyēr eve. Anasi oğluni görende şaşuriyēr. Diyēr ki:

- Bu nesil döndi? Ben buni “gēder gēlmeze” yollamişdim.

Anasi evdeki iğide diyēr ki:

- Sen buni öldürsen, ben sene köçerim.

- İğidde diyēr ki:

- Heç iğid-iğidin canına ğıyar mi. Ben yapamam.

Anasi diyēr ki:

- Tamam, o, zaman sen tut ben gözlerini çıĥarem.

¹⁹²*Kōçēm*: Evleneyim (kız)

Yiğid oğlani tutiyêr, anaside oğlunun gözlerini çîharyêr. Sora buni götürüp bir gûyîya atiyêrler. Bu vaht Hind Padişahının kervani ordan geçende yemek yemeye duriyêrler. Bunlar yemek yiyandan sora adamlardan biri gırıntıleri götürüp gûyîya atanda, birde bañiyêr ki gûyide biri etmekleri yiyêr. Adam gëdib görduhlarını kervanın böyüğüne ağnadiyêr. Gelip bañiyêrler ki gûyinin içinde bir tene kor oğlan var. Buni gûyiden çîhardiyêrler. Oğlan bunlara diyêr ki:

- Beni ële yêre götürün ki hëç olmasa bene bir gırîh etmek vërsinler. Kervanın sahibi buni alıp Hind Padişahının sarayına götürüyêr. Orda buni Hind Padişahının mutfağına, aşbazın yanına goyiyêrler. Aşbaz buna yemek-mëmek vëriyêr. Gel zaman, get zaman bu oğlan ağniyêr ki bura Hind Padişahının sarayidür. Aşbaza diyêr ki:

- Hind Padişahi o, gëdermi acizdür ki gızını haramilerin elinden gurtaramiyêrdi?

Aşbaz sinirleniyêr çömçeyi bunun başına vurup diyêr ki:

- Ya sen mi Padişahın gızını gurtardın?

Oğlan da diyêr ki:

- He ben gurtardım.

Bu söz gedip Padişahın gızına çatiyêr, bir de gız gelip bañiyêr ki o, oğlan. Padişahın gızı diyêr ki:

- Bu oğlaninen ben evlenecam. Beni bu gurtardi.

Oğlani saraya götürüb çimdürüb temüzliyêrler. Bir gün oğlaninen gız bañçaya seyrana çîhiyêr. Bu oğlan guş dilide biliyêrmiş. Ağaca gonan guşlardan biri oğlana diyêr ki:

- Ben uçup gëdende gëduğum yaprañ düşecañ, oni tutda gözleren sürt, gözlerin açılır.

Oğlan guşun dëduhlarını gıza söyliyêr. Gızda ële ëdiyêr. Yaprağı tutub oğlanın gözlerine sürtiyêr. Sora oğlanın gözleri açilyêr. Sora gız oğlana köçiyêr. Bunların gırîh

gün, gırh gece toylari oliyêr. Sonunda oğlan anniyêr ki rüvesinde görduğı gız, bu gızımış.¹⁹³

Birçok masallarda olduğu gibi Ahıska Türklerinin masallarında da iyi ve kötü karakterler vardır. Bu iki başkarakter genelde masalda iyilik ve kötülük mücadelesi yapar. Genel olarak Türk masallarına baktığımızda kötü karakterler divlerden oluşmaktadır. Buna örnek gösterecek olursak Kars masalları göz önüne getirilebilir. Kars masallarından olan “Üç Gardeş¹⁹⁴” masalında Divler’den ve onlarla savaşan üç kardeşden bahsedilmektedir. Bu masalların sonunda her zaman iyilik kazanır.

4. 1. 9. Küle Siçen Ehmed

Biri varımış, biri yohımış. Kövlerin birinde bir tene fuhara bir aile varımış. Bu aile çoh fuharaimiş. Mêşeden odun götürüp satıp yaşıyermiş. Bu aile de bir oğul bir de anasi yaşıyermiş. Bu ananın oğlunun adı Ehmedimiş. Bu Ehmed o boyca tenbelimiş ki, heç bir iş görmiyermiş ve dişeri bile çılmiyermiş. Erinduğundan tuvalete bile gêtmiyermiş. Evdeki küle siçiyermiş. Buna göre de herkêş ona “Küle Siçen Ehmed” diyermiş. Anasi oğli tenbel olduğuna göre evin işlerini gendi görüyermiş. Oduni anasi mêşeden gendi getirüb, gendi satiyermiş. Bir gün Ehmedin anasi oğlini nesil mêşeye yolliyacağını çoh düşünmüş. Almış dişeri *kanfêr*¹⁹⁵ sepmiş. Bu Ehmedde kanfêti çoh seviyermiş. Ehmed anasına dêmîş ki:

- Ana bene kanfêr vêr çay içem.

Anaside dêmîş ki:

- Puu, oğul sen görmedin mi, dişeride kanfêr yağiyêr, çılhta topla. Ehmed sevine-sevine dişeri çılmiş, kanfêtleri toplamaya başliyêr. Bu zaman anasi ğapiyi kitliyêr. Ehmed içeri girmâh istiyanda bahiyêr ki ğapi kilitli. Ehmed anasına diyêr ki:

¹⁹³ Memmed Memmedov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁹⁴ Ahmet Ali Aslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, II. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, Ankara, s:375

¹⁹⁵*Kanfêr (Ruşça): Şeker*

- Ana h c olmasa bene bir igne, bir yumurta bir de birez un v r.

Anasi oğlunun isteduĥlarını hazırlıy r v riy r. Ehmed de m şeye teref yola d şiy r. Az g diy r, uz g diy r, dere -tepe d z g diy r, bir Dive rast geliy r. Div buna diy r ki:

- Sen ne geziy rsin bu m şede?

O, da diy r ki:

- Ben m şeden odun g t rmeye geldim. Anam beni eve burah miy r.

Divde diy r ki:

- Ben sene izin v rmem g t burdan. Biz b ş ġardaşuĥ seni  ld r r ĥ.

Ehmed de diy r ki:

- Ben  oĥ g cleyim, seni  ld r r m.

Divde diy r ki:

- Gel yarışaĥ kim ġazansa, o isteduĥuni  der.

Ehmed razileşiy r ve diy r ki:

- N yideceyuĥ?

Divde diy r ki:

 ıĥ b lime eger seni g t remesem sen ġazan rs n.

Ehmed Divin b line  ĥiy r ve  val ignesini Divin b line baturiy r.

Div baġıriy r diy r ki:

- Tama-tamam sen aġırsın ġazandın  n.

Ehmed  niy r diy r ki:

- Şimdi n yideceyuĥ.

Div diy r ki:

- Taşı sıhıb suyuni çıharacayuh.

Ehmed diyer ki:

- Hadi sıh.

Div iki taşı sıhiyer toz ediyer ama su çıhmiyer. Ehmed yerden bir taş aliyer, birde cefinde ki yumurtayı çıhardiyer, sıhiyer yumurtanın suyi ahiyer.

Div bahiyer şaşuriyer. Diyer ki:

- Tamam, Buni de sen ğazandın.

Ehmed diyer ki:

- Şimdi tamam, ğarişma isteduğimi yapem.

Div diyer ki:

- Yoh, son yariş ğaldi.

Ehmed diyer ki:

- Tamam, söyle.

Div diyer ki:

- Abu çamurli yoli ğoriyen mi? Orda ğaçacayuh, kim toz çıharsa o ğazanacaĥ, yarişi.

Divinen, Ehmed ğaçmağa başliyer. Div bahiyer ki ayaĥlarının altından toz çıhmiyer. Birde bahiyer ki Ehmedin peşinden ele toz çıhiyer ki ğöz-ğözi ğormiyer. Sen deme Ehmed cefini delmiş cefinden un töküliyer, yüzgere ğarişip toz oliyer. Div ğoriyer ki üç yarişide Ehmed ğazandi. Aliyer buni ğardaşlarının yanına ğötüriyer. Ēardaşlari diyer ki:

- Bu kimdür? Buni buraya niya ğetürdün? Buni öldüreceyuh.

Div diyer ki:

- Yoĥ-yoĥ, durun, bu çoĥ güçlidür, buninen dost olaĥ. Ehmedinen Divler bir-birine dost olub, *barabar*¹⁹⁶ arĥadaşluĥ ėdiyĕrler.¹⁹⁷

4. 1. 10. Üç Şahit

Biri varimiş, biri yohimiş. Padişahın sarayında yaşıyan bir dul ġari varimiş. Bir gün Padişaha diyĕrler ki:

- Padişahım sağ olsun, sarayda yaşıyan *au*¹⁹⁸ ġari adamlarinen yatıp ġahiyĕr.

Padişah buni duyunca sinirleniyĕr. Emrediyĕr ki dar ağaci hazırlasınlar, o ġariyi asacam. Buni Pdişahın oġli duyiĕr. Babasının huzuruna gelip diyĕr ki:

- Padişahım sağ olsun. İzin ver onun cezasını ben kesĕm.

Padişah oġluna izin vēriyĕr. Oġli Babasına diyĕr ki:

- Benim emrimi dinlesinler diya taĥta oturmaya izin vēr.

Padişah oġluna izin vēriyĕr. Padişahın oġli emrediyĕr ki o üç şahidi ayri-ayri odalara ġapatsınlar. Eskerler Padişahın oġlunun emrini yerine getüriyĕrler. Sora Padişahın oġli emrediyĕr ki birinci şahidi getürsünler. Eskerler birinci şahidi getüriyĕrler Padişahın oġlunu huzuruna. Padişahın oġli diyĕr ki:

- Hele söyle nesil oldi? Nesil gördün?

Buda diyĕr ki:

- Ebĕle-ebĕle oldi.

Padişahın oġli soriyĕr ki:

- Ne reng idi?

Diyĕr ki:

¹⁹⁶*Barabar*: Beraber

¹⁹⁷ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduġu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadıġı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

¹⁹⁸*Au*: Şu

- Ğirmızı.

Bu ğediy r Padişahın oğli emrediy r ki ikinciŐahidi get rs nler. İkinciŐahidi get riy rler. Padişahın oğli diy r ki:

- Hele sen s yle nesil oldi? Nesil g rd n?

Buda diy r ki:

- Eb le-eb le oldi.  c ni birden g rd m, diy r.

Padişahın oğli diy r ki:

Ola biri y tmiy r mi ki  c ni birden goynuna aliy r.

Padişahın oğli soriy r ki:

- Ne reng idi?

Diy r ki:

- Alaca

Buda ğediy r. Padişahın oğli diy r ki:

-  c nciŐahidi get r n.

 c nciŐahidi get riy rler. Padişahın oğli diy r ki:

S yle hele, sen ne g rd n?

Buda diy r ki:

- Padişahım sağ olsun. B le oldi,  le oldi.

Padişahın oğli diy r ki:

- Ne reng idi?

- Padişahım sağ olsun. Bayaz

Buda ğediy r. Padişahın oğli baĥiy r ki ola bunların  cide farĥli-farĥli bişeler ağnatdi. Heç birinki bir-birine uymiy r. Anliy r ki dul ğari suŐsuzdu. Buna Őer atiy rler.

Emrëdiyər ki üç dar ağaci yapsınlar. Üç dar ağaci hazırlanıyər ve bu üç yalançı şahitleri asiyərler.

O, gündən sora her sorğide üç şahit şart oliyər. Ona göre diyərler ki üç şahidin varmi?¹⁹⁹

4. 1. 11. Bir Masal

Biri varımış, biri yohımış. Bir kövdë yaşıyan bir ğari-ğoca varımış. Günlërin bir günü bu ğari ğocasına diyər ki:

- Ėvdë çamaşur ëdecam.

Ğocaside diyər ki:

- Evde yapma, ğëdaĥ çayda yap.

Buñnar çaya çamaşur yapmaya ğëdiyərler. Ğari çamaşur yapanda kövün ağasi geliyər bunun ğarisini ata bindürüb götürüyər. Adam ğaliyər ortaluĥda, bilmiyər neyetsin. Sabağinen adam ğahiyər ğëdiyər ağanın ğapısına. Başliyər ğapsının ögünde oyani-buyani ğëdip, başliyər gendi-ğëndinë dëmeye ki:

- “Özüm-özüme ëtdim, küli gözüme ëtdim”, “özüm-özüme ëtdim, küli gözüme ëtdim”.

Bu zaman ağanın birinci ğarısı dişeri çıĥıyər diyər ki:

- Ya adam, sen kimsin? Niya bële diyën.

- Adamda diyər ki.

- Niya dëmiyëm. Ağanın getürdüğü ğari vara, o benim ğarımdur. Ğarım dëdi ki: çamaşuri evde ëdëm. Bende dëdim ki: Yoh ğëdaĥ çayda yap. Ağada ğëldi ğarımı aldi götürdi. Ona görë diyërim ki: “Në ëtdim, özüm-özüme ëtdim, küli gözüme ëtdim”.

Ağanın birinci ğarısı diyər ki.

- Ėle midür?

¹⁹⁹ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğı Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadığı Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Adamda diy r ki:

-  led r.

Ağanın birinci ęarısı diy r ki.

- Gel abu ağanın  stini sene g yd r m.

Adam diy r ki:

- Ağa  ld r r beni.

Ağanın birinci ęarısı diy r ki.

- Niya  ld recah. Ben varım, g rhma.

Ağanın birinci ęarısı adama ağanın  st ni g yd riy r. Şimdi adam baŐlıy r d meye ki:

- “ le  tmiyaydın, b le olmazdı”, “ le  tmiyaydın, b le olmazdı”.

Ağa geliy r diy r ki:

- Sen o g n b le diy rdin, Şimdi niya b le diy n?

Hemde ağa g riy r ki  st ni g ymiŐ. Ağa soriy r ki:

-  st mi n reden aldın?

Oda diy r ki:

- Bir gelin v rdi.

Ağnıy r ki birinci ęarısı v rmiŐ. Geliy r ęarısına diy r ki:

- Sen benim  stimi niya o adama v rdin?

Birinci ęarısında diy r ki:

- Sen o adamın ęarısını niya get rd n. Bende o adama k cecam.

Ağa adami  ağıriy r diy r ki:

- Gel ğarın götür. Senin ki sene, benim ki de bene.²⁰⁰

4. 1. 12. Hz. Ali

Zamaların birinde Henefi adında bir ğari varimiş. Bu ğaride cennet nişani varimiş. Bir gün bu ğari Hz. Ali'ye diyër ki:

- Sen beni al oğlun olursa adımdan ad vërürüm.

Hz. Ali ğariyinen evleniyër. Bu ğariden Hz. Ali'nin oğli oliyër. Ğari ğerçekden adını Mehmedhenefi goyiyër. Hz. Ali her gün Hasan, Hüsëyini aliyër *davaya*²⁰¹ ğëdiyër. Oğli ki böyiyër Hz. Ali'ya diyër ki:

- Baba ben de gelecem yarın davaya.

Hz. Ali diyër ki:

- Yoĥ oğul. Sen hele *ceyilsin*²⁰², olmaz. Sen al abu yayımı Medine dağlarına ğuşa çıĥ. Eger abuni yensen gelürsün.

Mehmedhenefi aliyër yayı ava çıĥıyër. Birde yolinen ğedende göriyër ki bir ğeyik çıĥdı önüne. Diyër:

- Abuni sağ tutëm de götürëm Medineye.

Bu ğeykin pëşine ğedende Tabut Padişahının sınırını ğëçiyër birez yol gedenden sora Mehmedhenefi yoruliyër ve atın ipini eline ğëçüriyër de yuĥliyër. Oğlan ële gözelimiş ki, söz olmaz. Birde o, terefdan bir adam geliyër, ğaravul²⁰³. Buranın ğaravuli var aĥı. Geliyër Mehmedhenefi'ya diyër ki:

- Oğlum ğıyamam sen ğaĥ ğet. Ne güzelsin sen gendi memleketinden çıĥmışın. Buralar Tabut Padişahın yëridür.

²⁰⁰ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

²⁰¹*Davaya*: Savaşa

²⁰²*Ceyilsin*: Gençsin

²⁰³*Ğaravul*: Bekçi

Bu ğahiy r adama ğarŝi  h iy r, vuriy r adami  ld riy r. Buninen kavĝa d ŝende, bu ğahiy r eve ĝediy r. Eve gelende Hz. Ali diy r ki:

- Oĝlum, ba  ĝetmiyasın benim benim d ŝmanım  o dur.

Babasi buna tapŝuruy r bu gene ğahiy r ĝediy r. Bu ĝedende Tabut Padiŝahına heber ĝediy r ki bu gelen Hz. Ali'nin oĝli Mehmedhenefi'd r. Padişah diy r ki:

- Tutun oni saĝ get r n yanıma.

Kemende atiy rler, tutiy rler oĝlani. Saĝ g t riy rler Padişahın otaĝına. Padişahın g zel bir ĝizi varimiş. Sufra d ziy rmiŝ, Padişah Mehmedhenefi'ya diy r ki :

-*Ara *²⁰⁴ i .

Buda diy r ki:

- Ne ara  i erim, nede dinize d nerim.

Oĝlan diyanda dar aĝacide asılı duriy r. Tabut Padişah Diy r ki:

- Seni daraĝacına asacam, burda b y kler var, ha illiler var.

Hz. Ali'nin oĝli diy r ki:

- Saĝi  ld rma  ĝolaydur, ama  liyi diriltma   etindir.

Ordakilerde diy r ki:

-Hz. Ali'nin oĝlid r, buni  ld rma  olur mi? D nmiy r d nmesin.

Padişah diy r ki:

- Olsun ben buni saĝ bura mam.

 zini get riy rler, Padişahın ĝizini. Diy r ki:

- Ben buni almam, on tene ĝızın olsada almam.

²⁰⁴*Ara *: Votka

Padişahın ğızının bu oğlana gözi düşiyêr. Cennet nişani varımış. Oğlani götüriyêrler de, üstünü açıp zindana burahiyêrler. Ğız gëdiyêr zindanın yoħarisından baĝriyêr diyêr ki:

- Dinime dön, köçem sene. Yoħsa babam seni öldürecaħ.

Mehmedhenefi'de diyêr ki:

- Ölüüm dinize dönmem.

Ğız diyêr ki:

- Ben senin dinen dönsem alur misin beni?.

Mehmedhenefi'de diyêr ki

- Sen dönsen alurum.

Aşaħtan bu selevet çevüriyêr, yoħarda da ğız. Sora ğız ğalduriyêr zindanın ğapısının öĝünden o büyük taşı atiyêr, zindancının başını kesiyêr. Gedyêr üç tene at aliyêr, biri oğlana, biri gendine ve birde ħalayih götüriyêr nökere. Biniyêrler de geliyêrler. Gelmede Padişaha Tabuta ħeber gëdiyêr ki ğızda yoħ, oğlanda yoħ, atlarda yoħ. Ooo başını döĝüniyêr, diyêrki:

- Kim gëder ğızımı elinden alur ben getirürse ğızımı ona vërecam.

Pehlivanlar gëdiyêr, oĝlan vuriyêr ğılincinen heppisini devüriyêr. Sora ne oliyêrse de aħır ële ëdiyêr ki yaralanıyêr. Ğız melhem sariyêr. Aħı derman-mermaninen gëdiyêr. Aħşaminen ğıza diyêr ki:

- Babamın esgeri çoħdur, gëdëm getirëm.

Ğızda diyêr ki:

- Ayıp degül mi? Ben burda yalnız ğalëm sen gëdesin.

Memmethenefi gene esgere ğarşı gëdiyêr ële oliyêr ki ebële. Mehmedhenefi'nin dedesi rüvede görüyêr ki Mehemmet Peyĝenber torini Mehemmedhenefi filen daĝda dardadur. Hasan, Hüseyine ve Hz. Ali'ya ħabar vëriyêrler. O, ki üçide birden gëdiyêr ebële oĝlanın hali daha ğalmamış. Gëdiyêrler Mehemmethenefi'yi gucaħliyêrler. Hz. Ali

*nahra*²⁰⁵ vuriy ermiŐ nahra acısından. Nahrasından y rekleri patliy ermiŐ insanların. O, ki nahra  ekiy er camahat g ri  a iy er. Gediy er de adami-adama vuriy er. Hz. Ali z lfikar  ılıciynen camahati  ıra- ıra g diy er  ıh iy er Tabut Padişahın yanına. Diy er ki:

- K fir dine d n, d nersen  ld rmiyacam.

Tabut Padişah diy er ki:

Beni a lu inen, be lu inen idare edene an  ld r. Senin 13 yaşında o lun gele  ızımı g t re, bu boyca esgerimi  ıra ben d nmem dinen he.

Hz. Ali diy er ki:

D nmez misin, al o zaman.

Vuriy er  ılıncını başını orta yariy er. G ri gelende dine d nenlerde oliy er. Get riy er o li Memmethenefi'ye o,  ızı aliyer.²⁰⁶

4. 1. 13.  l i Taşı

Varimiş yohimiş bir ana-babanın, g zel bir  ızı varimiş. Bu  ıza her yerden  l i geliyermiŐ. Babasi gelen  l ilerden ikisini razi  diy er yoliy er. Sora  ız  rden  ah iy er  apiya  ıh iy er bah iy er ki canavar  apilerine gelmiş. G diyer babasına diy er ki:

- Baba canavar  apiya gelmiş.

Babasi diy er ki:

- G t, o canavara y mah v r, o razi olar g der.

 ız ikinci  n ni gene  ıh iy er ki canavar gene gelmiş. Babasi  ızına diy er ki:

- Sen o canavara d zg n bişe v rmedin ki, o gene gelmiş. Kusiy er g diy er o canavar.

²⁰⁵*Nahra  ekmek*: A layar dizlerinin d vmek.

²⁰⁶ Memmed Abdulov, Yaşı 84, Emekli, Do du u Yer, Ahıska  li, UraVel K y , YaŐadı ı Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Ha maz  li, Yeni Hayat K y , 20 A ustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Üçüncü gün gapiyi açıyêr ki canavar êlçi taşında oturiyêr. Gız gëdiyêr tez babasına hâbar êdiyêr ki:

- Ay baba, canavar “Êlçi Taşında” oturdi.

Babasi gëdiyêr canavara soriyêr ki:

- Êlçi taşında oturdun, sen canavarsın, benim gızım insan.

Oda diyêr ki:

- Allahutala senin gızın bene yazmış.

Gız diyêr ki:

- Yo hâ baba beni ona vêrme.

Babaside diyêr ki:

- Nêyêda hâ gızım Allahutala seni ona yazmış.

Oda atiyêr gızı omuzuna götüriyêr. Adam düşüniyêr ki iki êlçiya kimi vêrêm, neyi vêrêm. Sora adam a hâra giriyêr ba hâiyêr ki, itde gız doğmış, eşekte gız doğmış. Adam bir êlçiya itin gızını vëriyêr, bir êlçiyada eşegin gızını vëriyêr. Bir hafta sora adam gârisına diyêr ki:

- Sumkaya yêma hâ-mêma hâ goy gêda hâ ba hâ hâ, hangisi itdür, hangisi eşekdür gızlarımızın.

Adam bir hafta sora sumkasını aliyêr gëdiyêr. Birde ba hâiyêr ki yolda co hâ goyunlar var. Goyunların içinde bir gûzi, oni emiyêr toymiyêr, buni emiyêr toymiyêr. Adam şaşuriyêr diyêr ki:

- Bu nedür bele, niya doymiyêr bu gûzi?

Sora bir yêre geliyêr ki yo hâriden buğday tøküliyêr, a şağiden su götüriyêr. Adam şaşuriyêr diyêr ki:

- Bu nedür bele, yo hâriden buğday tøküliyêr a şağiden su götüriyêr. Bu daha ne oldi, ne hâyri var bunun.

Sora birez ireli geliyêr bahiyêr ki bir yêrde it yatiyêr, onun yanında küçük itler (yavrular) yürüşiyêr itde süküt duriyêr. Adam şaşiyêr ki bu neyidi bêle. Sora birez uyani geliyêr ğızı öğüne çıhıyêr. Babasına sarlıyêr içeri götürüyêr diyêr ki:

- Baba hele anlat yolda ne gördün, neyettin? Sen deme o ğızı götürên canavar mollayımış. Banasi diyêr ki:

- Yolda gelende gördüm ki yohardan buğday töküliyêr, aşaktan su götürüyêr.

Ĝızı diyêr ki:

- Bu nedir?

Babaside diyêr ki:

- Dünyada êle olacaĥ ki, adam ğazanacaĥ, ğari sauracaĥ. Sora birez oyani gëtdim ki bir ğuzi bütün ğoyunlari emiyêr toymiyêr. Bu yetimluĥdur. Buda o demaĥdur ki dünyada yetimluĥ çoĥ olacaĥ. Sora bir yêre geldim ki itin küçük balalari yürüşiyer-yürüşiyer az ğaldı ki beni dişliyalar. Buda o demaĥdur ki bu dünyada büyükler süküt duracaĥ, küçükler ğonuşacaĥ.

Adam ğızıynen söyliyêr, sarlıyêr, sağollaşiyêr yola düşiyêr. Bir yêre geliyêr itin ğızı rast geliyêr. Ĝız buni aliyêr içeri götürüyêr. Bu düngürleriynen tanışiyêr, soriyêr ki:

- Ĝızım nesildür, êy midür?

Dünürleri diyêr ki:

- Senin ğızın êydür. Bir işi görüyêr êydür, iki işi görüyêr êydür ama üçüncü işi görende it kimi yurup "uuuuu" diyêr.

Adam ğaniyêr ki bu it ğızımdur. Sora it ğızıynen sağollaşiyêr êdiyêr yola düşiyêr. Birez ileri geliyêr eşek ğızıynen rastlaşiyêr. Ĝızı banasını içeri ğirdüriyêr. Ada dünürlerine soriyer ki:

- Ĝızım nesildür êymidür?

Düngüri diyêr ki:

- Ėydür, ama bir işi görüyör, iki işi görüyör, üçüncü işi görende, eşşek kimi tekçük atiyör.

Adam ağniyör ki bu benim eşşek ġızımdur ve nerde yaşıyör. Sora adam geliyör bütün görduhlarını ġarısına anlatiyör.²⁰⁷

4. 1. 14. Bir Masal

Biri varımış, biri yoħımış. Bir Padişahın üç oġli varımış. Bir ġün Padişah Veziriyen gezmeye çıhıyör. Bunlar ġediyörler bir neneye ġonaġ oliyörler. O, neneya ġonaġ olanda, neneninde üçtene ġizi oliyör. Nenenin büyük ġizi Padişaha diyör ki:

- Pahişahım saġ olsun, eger beni oġluna alsa ėle ġali toħurum ki, neki eskerleri var sıġarda, genede yör ġalur.

Nenenin ortancıl ġızide diyör ki:

- Padişahım saġ olsun. Beni eger oġluna alsa, ġırh yumurtadan ėle yemek yaparım ki neki eskeri var yiyar, genede o yemekten ġalur.

Sora üçüncüsü diyör ki:

- Ėėėė, siz düz diyamadız diyör. Eger beni oġluna alsa vara diyör. Ėle Altun Kekilli oġullar doġup vörürüm ki diyör Padişaha. Padişahın yerini onlar basar.

Buda diyör ki yaz Vezire, yaz baħaħ ne olacaħ.

Aradan vaħt ġeçiyör, oyani-buyani. Bu götüriyör üç ġızide oġullarına aliyör. Alıyör o ki, toy-tamaşa ġırh ġün. ġırh birinci ġün padişah diyör ki:

- Hani büyük gelin dēduġuni yörine yētürsün.

Geliyörler diyörler ki:

²⁰⁷ Vespiya Binalıkızı, Yaşı 75, Emekli, Doġduġu Yer, Ahıska İli, Uraşel Köyü, Yaşadıġı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Aġustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

- Padişah bële-bële diyêr. Sen hâli tohîyacaħmişsin Padişahın eskerinin hepisi sıgacaħmiş.

Gelinde diyêr ki:

- Delidür, nedür? Ben nêrden êle hâli tohuyem ki onun bütün eskeri sığsın.

Sora ikincisine geliyêrler diyêrler ki:

- Hani êle yemek yapacaħtın ki Padişahın bütün eskerleri doysun.

İkinci gızda diyêr ki:

- Delisiz nesiz? Ben nerden yapem. Ğırh yumurtayı bir ben yiyarımda, onun eskerine nêrden yapem.

Bunlar ikisi hêç. Bu kaliyer hamile küçügi. Galanda şimdi o iki baciya ğorhi düşiyêr. Bunlar geziyêrler oyani-buyani ahi bir ebe tutiyêrler. Bu Padişahda sefere ğediyêr, Vezirinen biryêrde. Ğediyêr diyêr baħaħ küçük gelin ne çıharacaħ sözünden, diyêrde. Diyanda, bunlarda geziyêrler ahi birtene ebe nene buliyêrler. Vahti zamani gelende ebe nene paçalarında ikitene it balasi ğetüriyêr, körpe it balalari. Ğetüriyêrler ki ikitene oĝlan çocuħlari oliyêr ki ğözel ikitene oĝlan çocuħlari. Çocuħlar olanda çocuħlari ğizlediyêrler, itin balalarını ğarının öĝüne vëriyêrler diyêrler ki:

- Ahan, sen itin balalarını doĝdun.

Bu çocuħlaride ğötüriyêrler o, hemin nenedi baĝının ğapısının yanına biraħiyêrler. İki çocuĝı sarıp biraħiyêrler ki, bu çocuħlar bir-birinin omuzuni emiyêr meĝer. Nêreye ki biraħiyêrler ki onda. Nene sabaĝinen baħçada ğezende baħiyêr ki çocuħ sesi ğeliyêr. Ğediyêr ki oy, ikitene çocuħ. Aliyêr bu çocuħlari eve ğetüriyêr. Ne bilür ki nedür de. Padişaha heber ğërdiyêr ki senin gelinin it balalari doĝdi, ikitene. Vah Padişah dellenyêr, nêyëdecaĝını bilmiyêr. Ahi bunun seferi ğurtariyêr ğeliyêr. Ğeliyêr diyêr ki:

- Ben oĝullarımı tezeden everecam, diyêr.

Bu çocuħlarda böyüyêrler *ĝocabir*²⁰⁸ oliyêrler de. Bu nene diyêr ki:

²⁰⁸*ĝoca bir*: Delikanlı (Çocukların büyüyerek yetişkin yaşa ğeldiĝinde bu ifade kullanılır)

- Bu çocuĥlar hemen o çocuĥlardur. İkiside güzel, altun kekillu çocuĥlardur. Parliy r saçlari Nene diy r ki: Padişaha.

Sen eglen.

G diy r ustaya aĥaçtan c c k yapturiy r. Nene ustaya diy r ki:

- Buni  le et ki b kende hareket etsin, y m yesin yani.

Yapturiy r buni hazırladiyer çocuĥlar aliy r, bu oĥlanlarına d ĥun  den g ni. Bu gelinide alıp g t r p atiy rler dereya. Bu iki oĥlan doĥuran gelini. Sora neyise bu nene aliy r çocuĥlari, o ki d ĥun eycama başliy r oki. Çocuĥlara  grede- grede  yca diy r ki:

- Siz deni y re sepersiz sora ç c ĥi  ycama burar biraĥursuz. O, ki Padişah diyar ki: H ç aĥaç den yiyar mi? Sizde d yin ki h ç insan oĥli, h ç it balasi doĥurur mi? Tamam b le diyarsız diy r.

Toyun ĥızĥin vaĥtında bular geliy r Padişaha diy rler ki:

- Bir nene gelmiş diy r ki:

- İllah bu çocuĥlarinen Padişahın yanına g decam.

Padişah diy r ki:

- Gelsin de çocuĥtur. Çocuĥta ne g nah var.

- Oki, iki çocuĥi geturiy rler, g turiy rler padişahın yanına. Padişah da sarliy r ki tanımasınlar. Padişah neneya diy r ki:

- Sen kimsin? Bu çocuĥlari niya get rd n yanıma?

Nenede diy r ki:

- H çbişe, ben bu çocuĥlara g re geldim. İllah d diler ki:

- Bizi Padişahın yanına g t r.

Oki b kiy rler, ç ce denlere degiy r oyani-buyani atliy r. Padişah diy r ki:

- Ay çocuğum oni nəre ėle büküyərsin. Hęc ağaç denyiyar mi?

Oda giyər ki:

- Padişahım sağ olsun. Hęc insan balasi, it doğar mi?

Diyanda Padişah hama totağını dişliyər. Diyər ki:

- Benim torunlarım dur bunlar.

Neneya diyər ki:

- Sen bunlari nəreden buldun? Nėrden getürdün? Bunların anasi, babasi varmi?

Diyər ki:

- Anaside sağdur, babaside sağdur, diyər.

Diyər:

- Ama ben buna hepepine yėtemiyerim, diyer.

Sora nene diyər ki:

- Baĥ senin o iki gelinin bunların analarına şeyila ğurup benim baĥçama atmişti, ben bunlari bulup böyütdüm. Baĥ bunlar senin torunlarındur, diyər.

O, Ebe neneyi buliyərler geturiyərler atın ğuyruğuna baĝliyərler, tike-tike ėdiyərler. Sora ğediyərler dereden o gelini geturiyərler. Toy daĝliyər daha. Ğeturiyərler gelini yaĥiyərler, teze urba ğerdüriyərler, çocuĥlarınide vėriyərler gucağına.

Masal Anlatıcı: Sen bacının baciya ėduĝi düşmanluğa baĥ hėle. Ğötürmişler baĝlamişler deryaya atmişler, yanında ğurut ğoymişler ki ağzına alsın yavaş-yavaş emsin ölmesin acından. Derede yolun ğırağındaymiş ki gelen-ĝeden tüpürsün yüzüne. Bu hėkeyeyi rehmethuĥ Çiçek nene söyliyərdi.²⁰⁹

²⁰⁹ Vespiya Binalıkızı, Yaşı 75, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Urauel Köyü, Yaşadığu Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

4. 1. 15. Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm

Bu masal bütün Türk Dünyası Topluluklarında söylendiği gibi Ahıska Türklerindedey söylenmektedir. Bu masalın aynısını Kars masallarında da karşılaşmaktayız. Masalların aynı olması ise bu insanların bir arada yaşamış olması ve aynı kültüre sahip olmaları büyük bir kanıttır. Bu masalın Kars masallar sırasındaki ismi ise şöyledir: “Şangulum, Şungulum, Garaca Dıngılım (Kars)²¹⁰”

Zaman zaman içinde halbur saman içinde, biri varımış, biri yohımış. Bir geçi ve birde üç balası varımış. Geçinin üç balası varımış. Bunların adı Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülümimmiş. Bu geçi ger gün sabah erkenden gâhıb otlamaya gëdiyër. Gëdende de balalarına diyëer ki:

-Kimseye gapiyi açmayın. Ben gelende gapide sesimi tanıyın diya diyacam ki “Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm aç gapiyi ben geldim. Size bir mememde süd, bir mememde pal, ağızımdada ot getürdüm” o, zaman açarsız.

Diyip otlamaya gëdiyër. Buni canavar duyiyer, tez geliyer gëçinin gapısına, başliyer bağırmaya:

- Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm aç gapiyi ben geldim. Size bir mememde süd, bir mememde pal, ağızımdada ot getürdüm.

Buni düyan Şüngülüm, Mengülüm gapiya teref gacıyër. Bunlar gapiyi açmağ istiyanda, Şengülüm diyër ki.

- Durun, bu bizim anamız degül.

Sora gurda diyër ki:

- Sen kimsin? Bizim anamızın sesi incedür. Senin sesin ise galın.

Canavar gëdiyer üç tene yumurta içiyër geliyër, başliyër gene bağırmaya:

- Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm aç gapiyi ben geldim. Size bir mememde süd, bir mememde pal, ağızımdada ot getürdüm.

²¹⁰ Ahmet Ali Aslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, II. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, Ankara, s:367

Bu seferde gene aynısı oliy r.  eng l m buna inanmiy r. Diy r ki:

- Bizim anamızın ayaqları bayazdur, senin ise  ara.

 e inin balalarının i inde en ha illisi  eng l mimi . Bu canavar  ediy r degirmanda onun i ine giriy r,  le oliy r ki ban-bayaz. Geliy r gene ba liy r ba ırmaya:

-  eng l m,  ung l m, Meng l m a   apiyi ben geldim. Size bir mememde s d, bir mememde pal, a zımdada ot get rd m.

Bu sefer  eng l m  arda larını durduramiy r.  a iy rl r  apiyi a iy rl r.  eng l m tez  izleniy r. Canavar  ung liminen, Meng l mi yutiy r  ediy r. Bir zaman sora  e i eve d niy r.

-  eng l m,  ung l m, Meng l m a   apiyi ben geldim. Size bir mememde s d, bir mememde pal, a zımdada ot get rd m.

 eng l m  apiyi a anda anası buna soriy r ki:

-  arda ların hani?

Buda diy r ki:

- Canavar g t rdi.

 e i herslaniy r  ediy r dem r inin yanına, ba ına gelenleri dem r ye a nadiyer. Dem r de aliy r bunun buynuzlarını bilevliy r. Sora  e i  ediy r canavari buliy r. Bilevlenmi  buynuziyen canavarın  arnına ele vuriy r ki  arnı cırlıy rde balaları  urtuliy r. Aliy r balalarını eve get riy r.²¹¹

²¹¹ M geddes Mammadova, Ya ı 47, Ev Hanımı, Do du u Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Gazah İl esi, Soyug Bulak K y , Ya adığı Yer, Azərbaycan Cumhuriyeti, Ha maz İli, M  k r K y , 20 A ustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

4. 2. Tapmacalar (Bilmeceler)

Kapiya çıhtım elül – melülüm,
Yakına getdim – kilitli demür,
Vur başına otur gemür.²¹²
*Cevüz.*²¹³

Beş öküzüm var,
Dördi yatıyer,
Biri işliyer.²¹⁴
*Çağ.*²¹⁵

Bar ağac başında birtene demür.²¹⁶
Ustu.

Sabağinen kalkdım, çatal kuyuya düşdüm.²¹⁷
*Şalvarı*²¹⁸ *geymağ.*

Bir balaca tahta, içi doli mihsa.²¹⁹
Kibrit

Cik – cik hamam, gübbesi tamam bir gelin götürdüm, babasi
imam.²²⁰
Tesbeh.

Oyanısı dağ, buyanısı dağ, içi doli yağ.²²¹
Cevüz.

Gelin – hanım oyanmış,
Pencereye yaslanmış,
Cam kırılmış
Al - gana boyanmış.²²²
Nar.

Hap dedim, hup dedim, get gapide yat dedim.²²³
Süpürge.

Bir öküzüm var, yatduğı yere ot bitmez.²²⁴
Ataş.

²¹²Hacılı,d, ö, a, g, e,s: 134

²¹³*Cevüz*: Ceviz

²¹⁴Hacılı,a, g, e, s: 134

²¹⁵*Çağ*: El dokuması için kullanılan şiş.

²¹⁶Hacılı, a, g, e, s: 134

²¹⁷Hacılı, a, g, e, s: 134

²¹⁸*Şalvar*: Pantolon.

²¹⁹Hacılı, a, g, e, s: 134

²²⁰Hacılı, a, g, e, s: 134

²²¹Hacılı, a, g, e, s: 134

²²²Hacılı, a, g, e, s: 134

²²³Hacılı, a, g, e, s: 134

²²⁴Hacılı, a, g, e, s: 134

Sar hali, altun hali,
Kaldur m d sem, ağır hali.²²⁵
Yer.

Bizim gelin atlağur, etekleri katlağur.²²⁶
Laĥana.

Uzun – uzn gemişler,
Aĥsam bize gelmişler,
Oynamişler – g lmişler,
Gene  ıĥıp g tmişler.²²⁷
şimşek.....

Zurnasi yoĥ, zurna  alar,
Dauli yoĥ, daul  alar,
Ĝanadi yoĥ, u iy r,
Ayağı yoĥ, ga iy r.²²⁸
Y zger.....

Zar hali, altun hali,
Ĝaldur m d sem ağır hali.²²⁹
Y r.....

4. 3. Ninniler (Nenniler)

Nenni dedim yuĥlasın,
G l g t rem goĥlasın
Dostlara arĥa olsun,
D şmenleri oĥlasın.

Nanay – nanay, dastana,
G l ekerim bostana.

Nenni beşigim nenni
Evim eşigim nenni,
Nenne ddeyim yatasın,
Ĝızıl g le batasın,
Ĝızıl g l n içinde,
şirin yuĥı tapasın.

Nenni dedim, yat dedim,
Yastuğa baş at dedim,
Nenni ĝuzuma, nenni,
Nenni yavrum, a nenni.

²²⁵ Hacılı, a, g, e, s: 134

²²⁶ Hacılı, a, g, e, s: 134

²²⁷ Hacılı, a, g, e, s: 134

²²⁸ Hacılı, a, g, e, s: 135

²²⁹ Hacılı, a, g, e, s: 135

Nenni dedim o başdan,
 Üstün örten gumaşdan,
 Nenni balam, a nenni
 Nenni yavrum, a nenni.

Nenni dēdim bu başdan
 Yüzen örtēm gumaşdan
 Nennide yavrum nenni
 Nennide balam nenni.²³⁰

4. 4. Ohşatmalar

Oğul yürektir,
 Eve gerektir,
 Büyüdün sahlayın,
 Gıza gerektir.

Kızdur – nazdur,
 Bin kuruş azdur,
 Bin daha getirin,
 Bindürün götürün.

Atem tutem ben seni
 Şekereğatem ben seni
 Aşşam baban gelende
 Öğüne atem ben seni.²³¹

4. 5. Maniler

Ahıska Türklerinde Maniler çok önemlidir. Sürgün öncesi Vatanlarında söylemiş oldukları Maniler anne, baba, kardeş, aşk ve sevgi üzerine olsa da, sürgün sonrası söylenen Manilerin çoğunluğu Vatan, millet ve hasret üzerine söylenmiştir. Ahıska Türklerinin örf ve adetlerinde beşikte olan çocuğa ninni söylendiği gibi manilerde söylenmektedir. Manisürgün sonrası Ahıska Türklerinin derdini, isteğini ve arzusunu dile getiren edebi bir varlıktır. Halk ayrı düştüğü Vatanından uzakta yaşadığı için hep ona hasret duymuştur. Aşağıda sizlerle paylaşacağımız maniler Ahıska Türklerinin anne – babaya, sevdalısına ve Vatanına olan aşkını anlatan mani örnekleridir.

²³⁰Asif Hacı - Aydın Polatoğlu, *Ahıska Türk Folkloru*, Ankara , 2001, s: 49

²³¹Hacı - Polatoğlu, a, g, e, s: 50

Y şilli  it sended r
 Bir uci de bended r
 Cennetten huri  ıhsa,
 Gene meylim sended r

Bu dağlar nesil dağlar
 Baş – başa vurur ağlar
 Yari sende buldimse
 Y zbin yaş yaşa dağlar.

Al yi ar, yeşil yi ar,
 Boyun boyuma uyar
 Uzahtasın ya ın gel
 El ha lıd r, t z tayar.

Almay attım ezildi,
 Esker yola d z ldi
 Bir ęardařım var şimdi
 Esker başi yazıldı.

Ağ koy meler gel r,
 Dağlari deler gel r
 Benim sevedli yarım
 G yar beler gel r.

Ağlarım ağlar kimi,
 Derdim var, da lar kimi
 Ben g z n  ezel oldum
 Saralmış bağlar kimi

Ğarřideĝuzi g rd m,
 Tuyi ĝirmızı g rd m
*Yihilacam*²³² sarayda
 Sevduĝum ĝizi g rd m.

Puvar, serhoş a arsın,
 Mor menemşe go arsın
 Beht li puvar sene,
 Yar y zĝne ba arsın.

Su gel r ha  uzuni,
 Ğezel  rter y z ni
 Egil Kafkaz dağlari
 Ğrem y rin y z ni.²³³

G n  i ar meşelerde
 G l suyi şuşelerde
 Herk ş Vetende yaşar
 Biz ęaldu  k şelerde

²³²*Yihilacam*: D řeceĝim

²³³ İsmayıl Kazimov, *Ahuska T rkleri: Dil, Tarih ve Folklor*, Elim ve Tahsil Yayınları, Bak , 2012, s: 304-305

Dağlarsız ne dağlarsız,
Ġardan kemer bağlarsız.

Gül sizde çiçek sizde
Derdiz nedür ağlarsız.

Dađistan dağ yëridür,
Gürcistan bağ yëridür.
*Veran*²³⁴ ġalmıř Añiřha
Gözelin řađyëridür.

Aşıh dër Veten ġari
Gömleği keten ġari
Adamin evini yıhar
Añřamdan yatan ġari.²³⁵

Boynunu ben bağlarım,
Yaman gözü dağlarım.
Tëz çek, maral öküzüm,
Ġëri ġalsan ağlarım.²³⁶

Ben aşık, nëre çıhtı,
Ahım gör nëre çıhtı.
Oğul (Vatan) dëmahtan,
Dilimdë yara çıhtı.

Ben aşık, Karaladi,
Ay doğdı paralandi,
Vatansız yanan gelbim,
Biçaşsız yaralandı.

Bağa girdim bağbansız,
Deve dördëm kervansız,
Ellere loğman idik
Ölüyoruğ ilaçsız.²³⁷

4. 6. Ata Sözlari ve Deyimler

Ahıska Türklerinde ki Ata Sözlari ve Deyimler bugün bütün Türk topluluklarında kullanılmaktadır. Bu Ata Sözlariinin ortak olması Türklerin aynı soydan ve aynı etnik guruplardan olmasından kaynaklanmaktadır. Ata Sözlari ve Deyimlerin toplum üzerinde çok büyük etkisi bulunur. Türk toplulukları farklı dönemde farklı coğrafyalarda buldukları için bazı Ata Sözlari ve Deyimler farklı olarak söylenmiştir.

²³⁴ *Veran*: Viran

²³⁵ Kazimov, a, g, e, s: 358-359

²³⁶ Kazimov, a, g, e, s: 302

²³⁷ Kazimov, a, g, e, s: 387

Buda onların yaşadıkları coğrafyaların ve baş vermiş olayların farkındalığından kaynaklanmıştır. Aşağıdaki Ata Sözleri ve Deyimler buna örnektir.

1. Anasi nesilse tanasiële olur.
2. Yahşi niyyat, yarım devlet.
3. Avi mēşeden küsmiş, mēşenin hēberi yoĥ.
4. Aşaĝi tūfürsen saĥal, yuhari tūfürsen buyuĥ.
5. Vaĥtsiz öten ĥorozun başını keserler.
6. Köye çoban, tarlaya sapan gerek.
7. İki gönĝül bir olsa, samanluĥ sēyran olur.
8. İstiyanın bir yūzi ĝara, vermiyanın iki yūzi.
9. Yazda çalan, ĝışta oynar,
10. Söz var aş bitirür, söz var baş yitürür.²³⁸
11. Ahşamin hēyrinden, sabaĝin şeri eydür.
12. Ğurdun adi çihmiş, Tilki dünyan yihmiş.
13. Ğizim sene diyërim, gelinim sen eşit.
14. Ğilinç yarasi ēylanur, dil yarasi ēylanmaz.
15. Yorĝanan göre ayah uzat.
16. Ĥarmana giren posruĥ, dirgene tayanur.
17. Yumurtadan çihmiş, ĝabuĝuni begenmiyër.
18. Atilan oĥ, ĝeri dönmez.
19. Altın pas tutmaz.
20. Deliden paşa, taĥtadan maşa olmaz.
21. Yırtıcı ĝuşun ömri az olur.
22. Yol ĝetmaĝinën, borç vërmaĝinën bitmez.
23. Bisefir – misefiri sevmez, Ev sahabi hēçbirini sevmez.
24. Öküzün çektuĝuni, boyunduraĝından soruş.
25. Yüzger esmese, yapraĥ kimildamaz.
26. Çalma ėlin ĝapısını, çalarlar ĝapın.
27. Atin izi, itin izineĝarişmaz.
28. Arayan bulur.
29. Bisimillah dëmiyan domuz, bostandan çihmaz.
30. Bazisi arar bulamaz, bazisi bulur yiyamaz.
31. Ğoçun buynuzi, ĝoça aĝırluĥëtmez.
32. Hem suçli, hem ĝüçli.
33. Türk söĝduĥca ĝizar, durduĥca bëzer.
34. Aĝlamiyana meme vërmezler.
35. Acı söyletme, toĥi terpetme.²³⁹

4. 7. Destanlar

Destanlar, tarihte yaşadıklarını bildiĝimiz kişilere ait efsanelerin sözlü ya da yazılı ifade biçimleridir.²⁴⁰ Destanlar toplumsal ve kültürel açıdan oldukça büyük önem taşır. Destanlar her şeyden önce bir milletin ortak malıdır yani servetidir.

²³⁸ Kazimov, a, g, e, s: 303

²³⁹ Kazimov, a, g, e, s: 306-309

Her destan ait olduğu toplumun izlerini taşır. Destanlar oluştukları toplum hakkında tarihi bilgiler verir. Birçok toplum geçmişine ait olan pek çok unsuru destanları aracılığıyla öğrenir.

Türk Destanlarında, destan olaylarının meydana geldiği dönemde Türk Boylarının yönetimi; Türk bireyleri ve ailelerinin yaşantıları; bu yaşantıda egemen olan gelenek, görenek, töre ve yazalar belirtilmektedir. Bu arada ad koyma, evlenme, ölü gömme; dinsel inançlar, töreler, her düzeyde insanlar arasılışkiler tüm çıplaklığı ile ortaya koyulmaktadır.²⁴¹

Aşağıda sizlerle paylaşmış olduğumuz destanlar Türk Dünyasının ortak destanlarıdır. Bu destanlar Türklerin yaratılış tarihinden bugüne, Türklerin yaşam şeklini ve hayatını anlatmaktadır. “Yaradılış Destanı” Türklerin en eski destanlarından. Bu destan Türklerin nasıl yaratıldığından bahsetmektedir. İslamiyet öncesi yazılmış destanlarla İslamiyet sonrası yazılan ve sözlü olarak söylenen, Türk destanları İslamiyetin ve uygarlığın geliş nedeniyle ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılışın sıralaması aşağıda gösterilmiştir.

İslamıktan önceki Türk Destanlarının birkaç ana yapısı İslamıktan sonraki Türk destanlarına temel olmuştur. Türk destanlarını, İslamık gibi büyük bir uygarlık dönemini başlangıç olarak iki bölüme ayırmak gerekir. Bunlar: İslamıktan önceki Türk destanları ve İslamıktan sonraki Türk destanlarıdır.

1. Yaradılış Destanı.
2. Türeyiş Destanı.
3. Göç Destanı.
4. Bozkurt Destanı.
5. Oğuz Kağan Destanı.
6. Şu Destan'ı.
7. Ergenekon Destanı.²⁴²

İslamıyettten sonraki Türk destanları. İslâmiyetin yayılışı sırasındaki ve daha sonraki Türk destanları ise:

1. Saltuk Buğra.
2. Manas.
3. Battal Gazi.
4. Danişmendname.
5. Dede Korkut.
6. Genç Osman.
7. Köroğlu.
8. Kuva-yi Milliye.

²⁴⁰ A. Hayrettin Kalkandelen, *Büyük Türk Destanları*, Ankara, 2002, s: 15

²⁴¹ Kalkandelen, a, g, e, s: 18

²⁴²Tuncay Hasan - Hiperlink (Firm),*Türk Destanları*, 1. baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1999, s: 79-80

9. Çanakkale destanlarıdır.

Destanların bazıları gerçek olayları yansıtır, bazıları ise sadece kurgudur. Manas destanı Türklerin en uzun destanıdır.²⁴³

Günümüze kadar yazılmış ve ağızdan-ağıza sözlü olarak yayılmış birçok Türk destanları bulunmaktadır. Bu destanlar insan hayatında büyük rol oynamaktadır. İster verdiği önemli bilgilerle isterse de insan hayatında bıraktığı izlerle insan hayatını etkilemektedir. Bütün toplumlarda ve milletlerde olduğu gibi, Türklerin’de kendilerine özgü destanları vardır. Bu destanlar bütünü önemli olsa da bunların içerisinde seçilerk öncülük veriler destanlar vardır. Bunlar: “Dede Korkut Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Yaratılış Destanı, Kök Türk Destanları²⁴⁴”.

Ahıska geçmişinde ve günümüzde destanlara çok önem vermiştir. Eskiden ve günümüzde yazılmış olan destanlar Ahıska Türklerine yaşam kılavuzu olmuştur. Yazılmış destanların birçoğu halkın hayatını ve yaşam tarzını anlatmaktadır. Bu destanlar içinde kahramanları yaşatarak insanlara ilham kaynağı olmuştur. İnsanlar bu kahramanları okuyarak hayatta kalmayı ve mücadele etmeyi öğrenmiştir. Sürgün sonrası yazılan “Gurbetten İnilteler Destanı” halkın sürgün hayatını anlatmaktadır.

4. 7. 1. Gurbetten İnilteler Destanı

Ortaöğrenimi esnasında şiir yazmaya başlayan Mircevat Ahıskalı, bilhassa 1981 yılından sonra Gizliddin mahlasıyla, uzun yıllar kimliğini saklayarak farklı eserler vermeye başlamıştır.

1989 Fergana Faciasından sonra Azerbaycan'a göç eden Mircevat Ahıskalı burada Ahıskalı mahlasıyla 1991 - 1997 yılları arasında Oğuzeli ve Yeni Azerbaycan Gazetelerinde şiirler yayınladı.

1997 yılında anavatanı Türkiye'ye göç eden Mircevat Ahıskalı farklı gazete ve dergilerde şiirler yayınlamaya başladı. Farklı konularda eser veren Ahıskalı şiir, tiyatro, roman, destan ve hikâyeler yazmaya devam ediyor. Elinizdeki bu kitap Mircevat

²⁴³https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_destanlar%C4%B1

17.05.2016

13:28

²⁴⁴ Kalkandelen, d, a, g, e, s: 25-26-27

Ahıskalı'nın yayınlanmış olan dokuzuncu eseridir. Azerbaycan Gazetelerinde şiirler yayınladı.

1997 yılında anavatanı Türkiye'ye göç eden Mircevat Ahıskalı farklı gazete ve dergilerde şiirler yayınlamaya başladı. Farklı konularda eser veren Ahıskalı şiir, tiyatro, roman, destan ve hikâyeler yazmaya devam ediyor. Gurbetten İnilteler Destanı Mircevat Ahıskalı'nın yayınlanmış olan dokuzuncu eseridir. Aşağıda görmekte olduğunuz destan Mircevat Ahıskalı'nın Gurbetten İnilteler Destanının IX Bölümüdür. Bu kitapta toplam XV bölüm vardır ve bu kitap Ahıska Türklerinin yaşamış olduğu acıları, Vatan sevgisini, Vatan hasretini en önemlisi ise senelerdir Vatanı gurbet iniltelerini dile getiriyor.

Gurbetten İnilteler Destanının

Mircevat Ahıskalı'nın Gurbetten İnilteler Destanının IX Bölümünde Ahıska Türklerinin sürgünü ve sürgün hayatı anlatılmaktadır. Her mısrasında Vatan hasreti ve Vatan sevgisi olan bu destan yaşanan acıyı ve çileyi göz önüne serer. Destan trenin son menzilde durmasıyla başlar. Şair destanda Özbekistana sürülmüş Ahıska Türklerinden bahseder. Destanına “Vagon gelip son menzilde dayandı” mısrasıyla başlar ve destanın sonuna kadar burada yaşanan zulüm ve işkenceleri dile getirir.

Vagon gelip son menzilde dayandı,
Uyuyanlar şamataya uyandı.

Bir ay gezip tende canı yordular,
Gelene dek ne zulümler gördüler.²⁴⁵

Dünyada yaşanan bütün sürgünlerin acı kayıpları olduğu gibi, Ahıska Türklerinde de büyük kayıplar verilmiştir. Sürgün zamanı bir aylık yol gelen halkın arasında ölenler ve ölümcül hastalıklar yakalananlar trenlerden atılarak yola devam ettirilmiş. Bu acı azmış gibi Özbekistana getirilen halk dağınık bir şekilde bölge ve köylere dağıtılmış. Destanda söylendiği gibi “Kim anadan, kim yoldaştan ayrılmış”.

Nice nice masum ömür söküldü,
Cesetleri yol boyunca döküldü.

²⁴⁵ Mircevat Ahıskalı, *Gurbetten İnilteler Destanı*, Emin Yayınları 83, Bursa, 2010, s: 63

Kim bacıdan, kim kardeşten ayrıldı,
Kim anadan, kim yoldaştan ayrıldı.²⁴⁶

Şair yazmış olduğu destanda Özbekistanı bir “Üvey Ana” olarak görer ve dile getirir. Burada şair toprakla insan arasında bir bağ kurmaya çalışır ve her şeyin Vatan kadar güzel ve rahat olmayacaklarını, her zaman üveylikle dışlanacaklarını dile getirir.

Soğuk ve virane olsa da bağırm,
Bütün gariplere vardır, var çağırım.

Ben de bir anayım, merhaba derim,
Garip, garibana bulunur yerim.

Tâbi ki sevemem ananız kadar,
Benim de kendi evlatlarım var.²⁴⁷

Sürgünün adaletsiz olduğu gibi halkın dağıtımında adaletsiz yapılmış. Sıcak evlerinden ve yurtlarından sorla getirilen hal köylere dağıtılarak bir-birinden ayrı düşürülmüş. Kış ayında getirilen halka verilen evler ise yaşanamayacak halde olan sökük-yıkık evlerimiş.

Bölerlerdi, ilçe ilçe, köylere,
Kamış çatı, çamur, uçmuş evlere.

Alçak, küçük, sökük, yıkık yapısı,
Ya penceresi yok, ya da kapısı.

Tavandan gök gözüdür, zeminde yer,
Millet buna razı, buna şükür der.

Uzan sabaha dek semayı, seyret,
Döşeme yok ama saman çok, hayret.²⁴⁸

Daha halk acısını yaşamadan neye uğradığını anlama fırsatı bulmadan, Kolhozlarda çalıştırılmış ve emeğinin karşılığının 100/1 zorla almış. Halkın neyin ki sesini çıkarmaya hiçbir köyden diğer köye gitmeğe hakkı yoktu. Halka konulan “Askeri Rejim” insanları kapalı çizgiler içinde yaşamaya zorluyordu. Belediyenin ve Valinin izni olmadan insanlar gece günüz çalıştıkları tarlalardan bir kilo bile olsa evine yiyecek

²⁴⁶ a, g, e, s: 63

²⁴⁷ a, g, e, s: 64

²⁴⁸ a, g, e, s: 65

kötüremiyordu. Askerlikte olduğu gibi insanlar her sabah sayılıyor ve Kolhozun tarlalarında ve bostanlarında çalıştırılıyordu. İşe gitmeyen ve bu zülümden kaçanlar ise ağır cezalara çarpılıyordu.

Verdiği emirler demiri keser,
Emrine uymayan, bahtına küser,

Emreder: "Erkenden herkes ayılsın,
Her aile kaç nüfustur sayılsın.

Sayın, bakın işe yarar kaç kişi,
İşçi hiç olur mu erkek ya dişi?"

Boşuna dememiş ulu atalar:
"Yâd ellere sırt verenler atalar."

Bin elekten elemiştir ceddimiz,
Aksi bir söz söylemek ne haddimiz?²⁴⁹

4. 7. 3. Ahıska Destanı

Aşağıda hakkında bilgi verdiğimiz Hanaklı şair Alptekin Topal yazmış olduğu "Ahıska Destanı" da Ahıska Türklerinin Vatanlarından nasıl sürüldüğünü anlatıyor

Alptekin Topal 1972 yılında Ardahan İlinin Hanak ilçesinde hayata göz açmış. İlk, orta ve teknik lise tahsilini Gebze'de yükseköğrenimini ise sırasıyla; Çukurova Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksekokulu ve Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesinde tamamlamış. İstanbul'da bir ilköğretim okulunda okul Müdürlüğü yapmaktadır. Alptekin Topal şiir hakkında düşündüklerini şöyle dile getiriyor:

"Şiir hakikaten farklı bir dünya, bu manidar dünya ile tanışmam öğrencilik yıllarıma rastlar. O zamanlar değerli üstatların şiirlerini okurdum. Okuduğum her şiirden farklı bir tat ve haz alarak beslenirdim. Kendi kendime ben neden yazamıyorum diye hayıflanırken, Şiir'in ortaya çıkabilmesi için bazı etkenlerin bir araya gelebilmesi gerçeğinden habersizdim. Daha sonra öğreniyorum; acı çekmenin gerektiğini, gurbette olma gerçeğini, duygu yoğunlaşması gerekliliğini Şiir'in ortaya çıkışını bebeğe benzetmek mümkün. Eğer anne o doğum sancılarını çekmeseydi, dünyanın en harika

²⁴⁹ a, g, e, s: 67

varlığı insan meydana gelmezdi. Şiirde öyle. Şiir'in, duyguların yoğunlaştığı anda ortaya çıkan sihirli kelimeler topluluğu olduğuna inanıyorum.²⁵⁰

Sıralandı yük vagonlu trenler
Kulaklarda yankılandı sirenler
Viran oldu o girdaba girenler
Bozkırlarda solar şimdi Ahıska'm

Koca çınar oynatıldı yerinden
Ocaklara ateş düştü derinden
Nice eşler ayrı kaldı erinden
Saçlarını yolar şimdi Ahıska'm

Çoluk çocuk dolduruldu kafese
Mazlumlarım muhtaç oldu nefese
Allah için kulak verin bu sese
Çılgılığımı duyar şimdi Ahıska'm

Gelinlerin duvağının tülüydü
Osmanlının en son açan gülüydü
Anayurttan Sibiryaya sürüldü
Zemheride donar şimdi Ahıska'm

Kızıl ordu Ahıska'mı çevirdi
Civan mertler yüzükoyun serildi
Bütün damlar ateşlere verildi
Çıra gibi yanar şimdi Ahıska'm

Sürgün için demiryolu yapıldı
Ahıskalım dört bir yana atıldı
Öz vatanım Gürcülere katıldı
Yürek yaram kanar şimdi Ahıska'm

Nerden geldi, neyin nesi bu illet
Yıllar yılı hor görüldü bu millet
Yetmedi mi bunca yıldır bu zillet
Mazisini arar şimdi Ahıska'm

Seksen bin can koparıldı ilinden
Ağıtları düşürmedi dilinden
Baskılarla ayrılmadı dininden
Türklüğüyle doğar şimdi Ahıska'm

Türklüğü yok etmek bunların derdi
Vidansız Stalin emrini verdi
Sürmekle başınız göğe mi erdi
Tükürüğüyle boğar şimdi Ahıska'm²⁵¹

²⁵⁰<http://www.antoloji.com/alptekin-topal/siirleri/>

20.03.2013

05.33

²⁵¹<http://www.antoloji.com/alptekin-topal/siirleri/>

20.03.2013

05.33

Alptekin Topal, Şair, Doğum yılı 1972, Doğduğu yer Hanak ilçesi, Mesleği İstanbul'da ilköğretim okulunda okul Müdürü.

Bu Ahıska Destanını kaynak olarak kullanmamızın birkaç sebebi vardır. Bu sebeplerden biri günümüzde Ahıskaya aid destanların unutulmuş olmasıdır ki bunun en büyük şaitliğini saha araştırmasında yaşadık. Genelde destanlar uzun olduğu için onu hafızada tutmakta hayli zor olmuştur. Araştırma yaptığımız kişilere destanlarla ilgili sorular sordüğümüz da, nerdeyse 100/70'şi destanların başını sadece hatırlıyor, geri kalan 100/30'zu ise unutum diyordu. Bizde çalışmamızda ki Destanlar kısmını yazılı internet ve kitap kaynaklarından temin etmeye çalıştık. Diğer bir sebebi ise, bu destanda sürgünün gerçekleşmesi sırasında halka verilen ezyet ve kaderlerine yazılmış kara günleri mısra-mısra belirtilmiş olmasıdır. Şaiir yazmış olduğu destanda halkın bütün acılarını ve sürgün sonrası çekecekleri acıları mısralara dökmüştür.

Gürcistanda bizimkiler yaşadığı zaman Gürci Türk gavğasi oliyêr gış aylarında. Bir aile Gürcilerden kaçarken evin gelini Küknar ağacının altından geçende çocuğ ağacın dalına tañliyêrde yêre düşiyêr. Gelin görhiden ağnamiyêr.Sora bañiyêr ki, gucağında çocuğı yoh. Oturup yêre başliyêr ağlamaya ve abu kelmeleri söyliyêr.

Küknar dalın gırılsın
Diben balta vurulsun
Benimde yavrum burda bulunsun
Nennide balam nenni
Nennide yavrum nenni.

Ġaynanamdan ġaynatamdan hicab ėtim
Ecep ben yavrumi nēyētim
Nennide balam nenni
Nennide yavrum nenni.²⁵²

4. 8.Hikâyeler

Ahıska Türklerinde Sözlü Halk Edebiyatının ayrılmaz bir kolu olan halkhikâyeler insan yaşamındaki gerçeklerin günümüze yansımasıdır. Hikâyeler yaşanmış ve ya hayal ürünü bir öyküden ibaret olsa da, insanlar için büyük değer taşımaktadır. Bütün Türk halklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de hikâyelere büyük ilgi gösterilmiştir. Özellikle çocuklara anlatılan hikâyelerin genel konusu terbiye ve öğüt olmuştur. Bu

²⁵² Mahşal Varhanlı, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adıgön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

hikâyeler çocuk terbiye etmede ve doğru yaşam sürmede büyük etki göstermiştir. Halk arasında hikâyelerin taşıyıcıları görmüş, geçirmiş yaşlı insanlardır. Bütün halklarda olduğu gibi Ahıska Türklerinde de bu inşalar bilgiler olarak bilinmektedir. Kısacası kendimden örnek gösterecek olursam, küçüklüğüm dedemin anlatmış olduğu hikâyelerle geçmiştir. Küçük yaşta her dedemin yanına gittiğimde ondan bir hikaye dinlerdim. Bu hikâyelerin çocuklar için ne kadar faydalı olduğunu ise kendi hayatında yaşamış olduğum bir olaydan anlamıştım. Dedemin anlattığı bir hikayede haram ve helallikten bahsediliyordu. Bir gün dışarıda oynarken, sarhoş adamın cüzdanını düşürdüğünü gördüm. Koşarak gidip cüzdanı aldım. Cüzdanın içindeki paraları görünce dedemin anlatmış olduğu masalı hatırladım. Masalda haram para yiyen bir tüccar haram para yediği için Allah tarafından cezalandırılıyordu. Koşarak gittim ve adama cüzdanını verdim. Ahıska Türklerinin hikâyelerdeki konular aşk, vatan sevgisi, dürüstlük, aile ilişkileri, kahramanlık üzerinedir. Ahıska Türklerinde sık görülen olaylardan biri de yaşanan bir öyküye hikâyelerden örnek getirilmesidir. Ahıska Türklerinde yaygın olan hikâyeler aşağıda gösterilmiştir:

4. 8,1. İki Ğardaş

*Kend*²⁵³ kenarındaki mēşede ayı *mesken salır*.²⁵⁴ Kend ehalisine çohezab-ezyyet vërir. Naĥırçılar/Çobanlar ayıdan görĥduĥlarından naĥırı ve sürünü mvşeye yaĥin apara bilmirler. Ğorĥudan ne kend ehali, ne de ki, kende ĝedib–gelenler mēşe yolundan ĝedib–gele bilmirler. Bir gün kend ehali bële bir *ĝerara* gelirler ki, hamımız bir yerde mēşeye ĝedek ayını öldürek, yaĥud hëç olmasa, ayı bizi görer ĝorĥudan ĝaçib ĝeder. Bizdeĝorĥuzus *firavan yaşayarıĝ*.²⁵⁵ Seheri gün kend ehali kiçikden böyüyeĝeder hamı birlikde toplarır, kimi dirgen, kimi balta, kimi çomaĝ, ellerine ne geldi götürür, mēşeye ayını öldürmeye ĝedirler.

O terefdan ayıya ĥeber vërirler ki, “ Ne yatıbsan seni öldürmeye gelirler! ”. Onu eşiden ayı ĥeberçiden soruşur:

Gelenler iki ĝardaşdır, bir ĝoşun kend ehali sene hücum ëtmeye gelir.

²⁵³*Kend* (Azerbaycan Türkçesi): Köy.

²⁵⁴*Mesken salır* (Azerbaycan Türkçesi): Yerleşiyor, mesken ediniyor.

²⁵⁵*Firavan yaşayarıĝ* (Azerbaycan Türkçesi): Rahat yaşıyoruz.

Bunu eşiden ayı görürüm, *narahat*²⁵⁶ olmur.

Höberçi teccübünir, deyir ki:

- Niyegaçmırsañ, ahı seni öldürmeye gelirler?

Ayı höberçiye güle-güle cavab verir:

- Eger iki gardaş üstüme gelse, men elbettde ki, görürdüm, *narahat* ola bilerdim. Ona göre ki, eger men gardaşın birini ya öldürsem ya da ki yaralسام, o biri gardaş mendən gardaşının *gisasını*²⁵⁷ ala bilerdi. Eger meni öldürmeye el gelirse, men onlara sarı hücum edecem, onlar bir-birinin arhasını tutmayacaqlar. Heresi öz canı için görühdan gaçacağ. Ancağ iki gardaş heç vaht ele etmez.

Bölede deyirler ki: “Gardaşın gardaşa canı yanar”, “Heç vaht bir-birini incitmez”, “*Hemişe*²⁵⁸bir-birine mehriban olar”, “Gardaş gardaşın ganını yerdegoymaz”.²⁵⁹

4. 8. 2. Gözüdoymaz Pay Vörmez

Kendçi bağ-bostanında mehsul yığır. Mehsulu da çoğ olur. Ancağ Allaha şükürlük etmir. Göğüm-gönşularına pağıllığ edir. O terefden bir dilençi mehsul yığana yağınlaşıb salam verir ve bereketli olsun deyir. Mehsul yığan kendçi dilençinin geldiğini görmemezliye vurur. Onun verdiyi salamını da eşitmez yana alır. Dilençi yine de: “Gardaş, mehsulun bereketli olsun! Mene Allah rzası için pay vör”, deyir. Kendçi dilenşinin sözünü yine de eşitmezliye vurur. Dilençi görür ki, kendçi bunun sözlerini eşitmir, pay vörmek fikrinde deyil. Ona görede böle bir *kelme işledir*:

Bostan-bağına geldim ben fağır,
Gözlerin kor olsun, gulağın sağır,
Yağsın bağına dolu, dağ kimi ağır,
Eylesin mehsuluğu tam, tağır.

Deyir ve yoluna gedir. Aradan saat yarım vaht keçmeden açığ, güneşli semaya gara buludlar gelir. Şimşek çağır, göy gürlüdayır, yağş yağır, onun dalınca da dolu yağır. O

²⁵⁶*Narahat* (Azerbaycan Türkçesi): Rahatsız, Endişe, Merak

²⁵⁷*Gisasını* (Azerbaycan Türkçesi): İntikamını.

²⁵⁸*Hemişe* (Azerbaycan Türkçesi): Her zaman.

²⁵⁹Allahverdi Piriyev – Sevil Piriyeva, *Ata Yurdum Ahuska*, Bakü , 2001, s: 233

geder irilikde yağır ki, bu erazide heç bir vaht o irilikde dolu yağmamışdı. Dolunun her biri göz kimi. Mehsul tamam mehv olur. Dolunun sağğıltısından kendçinin gulağı sağır olur, gözü gabağın da mehv olan mehsula bağıdıgca kişinin gözleri kor olur.

Ona göre deTürkler mehsul yığıımı zamanı o yana–bu yana bağır ki, kimse gelsin, ona pay versin. Eger mehsul yığıımı zamanı kimse gelmese, onda mütleğ kendde kasıb yaşayan, kimsesizlere pay vërerler.

Bu adet Türk ehlağının ata–babadan gelen adetidir.²⁶⁰

4. 8. 3. Molla veEşekler

Adamın birinin eşeğı yitiyër, kövini ariyër, bulamıyër. O biri köve gëdiyër. Aramaya erunduğuna sebep, gëdiyër camiya. Mollaya diyër ki, cumadan sora cemehetden bir soruşağ, bëlki eşeğimi gören olmiş. Cuma namazından sora Molla camahata soruşıyër.

Ëy cemehet, bu dünyada kimin neye hevesi var?

Biri gağıyër diyër ki, paraya, o biri diyër ki, yëmëge, başhalari diyër toya, bayrama. Hep sayıyër.

Ağırda üç – dört adam galiyër. Bunnar diyërler ki, bizim heç bir şeyë hevesimiz yohtur.

Molla, eşek ariyani *sesliyër*,²⁶¹ diyër.

Ay eşek sahibi, abunda üç–dört eşek var. Gel bağı gör, hangisidür senin.²⁶²

4. 8. 4. PapahKardeş

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanlarda bir Papah Kardeş varmış. Papah Kardeşin bir gün canı ceviz çekmiş. Düşünmüş ki "Köyde en iyi ceviz kimindir? Koca nenenin.

²⁶⁰Allahverdi Piriyev–Sevil Piriyeva, a, g, e, s: 234

²⁶¹*Sesliyër*: Çağırıyor.

²⁶²Asif Hacılı - Aydın Polatoğlu, d, ö, a, g, e, s: 96

Öyleyse koca nenenin cevizini çalayım." Koca nenenin cevizini çalmak için yola düşmüş, gidiyormuş. Önüne dana çıkmış ve demiş ki:

- Papah Kardeş, Papah Kardeş, nereye gidiyorsun? Papah Kardeş cevap vermiş:

- Koca nenenin evine gidiyorum.

Dana sormuş:

- Hayırdır, niye gidiyorsun ki koca nenenin evine? Papah Kardeş demiş ki:

- Vallahi senden niye gizleyeyim ki. Canım aniden ceviz çekti. Düşündüm ki koca nenenin cevizleri köyde en iyi cevizlerdir, gidip çalayım. İşte onları çalmaya gidiyorum.

Dana demiş ki:

- Papah Kardeş, benim de canım ceviz çekti. Ben de seninle hırsızlık yapmaya gelebilir miyim?

Papah Kardeş demiş ki:

- Ceviz benim değil ki koca nenenindir. Bana yeten
ceviz sana da yeter, gidelim.

Berber koyulmuşlar yola. Az gitmiş çok gitmişler karşılına horoz çıkmış ve demiş ki:

- Papah Kardeş, Papah Kardeş, nereye gidiyorsunuz böyle?

Papah Kardeş demiş ki:

- Vallahi danadan gizlemedim, senden niye gizleyeyim ki? Canım ceviz çekti de koca nenenin evine ceviz çalmaya gidiyoruz.

Horoz demiş ki:

- Papah Kardeş, benim de canım ceviz çekti. Ben de sizlerle beraber gelebilir miyim ceviz çalmaya?

Papah Kardeş demiş ki:

- Ceviz benim değil ki koca nenenindir. Bana, danaya yeten ceviz sana da yeter, gidelim.

Horoz da bunlara katılmış, düşmüşler yola. Az gitmiş çok gitmişler karşılına iğne çıkmış ve demiş ki:

- Papah Kardeş, Papah Kardeş, nereye gidiyorsunuz?

Papah Kardeş demiş ki:

- Vallah danadan gizlemedim, horozdan gizlemedim, senden niye gizleyeyim ki? Aniden canım ceviz çekti ve düşündüm ki köyde en iyi ceviz koca nenenindir, gidip çalayım. Onları çalmaya giderken önce dana karşıma çıktı ve canı ceviz çekmiş bana katıldı. Sonra horoz Kardeş bize katıldı. İşte şimdi hep beraber gidiyoruz ceviz çalmaya.

İğne demiş ki:

- Papah Kardeş, kusura bakma aniden benim canım da ceviz çekti. Ben de sizinle gelebilir miyim?

Papah Kardeş demiş ki:

- Ceviz benim değil ki koca nenenindir. Bana, danaya, horoza yeten ceviz sana da yeter, gidelim.

Şimdi de dördü beraber yola koyulmuşlar. Az gitmiş çok gitmişler sonunda nenenin evine ulaşmışlar. Ceviz ağacı, koca nenenin avlusundaymış. Avluya girmişler. Dana ağaca çıkmış, horoz külün içine gizlenmiş, iğneyi yere gömmüşler. Avluda çırağ yanıyormuş. Çırağı söndürdükten sonra Papah Kardeş eline çuvalı alıp, ceviz ağacına çıkmış ve başlamış ceviz toplamaya. Koca nene uyanmış v avluya çıkmış. Çırağı yakıp, ceviz ağacına bakmış. Ceviz ağacında Papah Kardeşi görmüş. Eline taş almış ki Papah Kardeşe atsın, horoz gizlendiği külün içinden aniden fırlayıp çıkmış. Kül koca nenenin gözlerine dolmuş. Koca nene başlamış bağırmaya, avluda oraya buraya koşmaya ki:

- Vay gözlerim, gözlerim görmüyor.

Oraya buraya koşarken ayağına iğne batmış, şimdi de yere oturup bağırması:

- Vay ayağım, vay canım yandı... Komşular yetişin cevizlerimi çalıyorlar.

Koca nene bağırırken, dana ağaçtan atlamış ve koca nenenin başına düşmüş. Koca nene kendi derdine kalınca, Papah Kardeş de topladığı cevizleri alıp kaçmış.²⁶³

4. 9. Âşıklar

Âşıklık geleneği, kültür varlığımızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Âşıklık çağlar süren deneyimlerden geçerek biçimlenmiş, kendine özgü icra töresi, geleneğe dayalı yapısı, âşık olmak, âşıklığı sürdürmek için uyulması gereken kuralları olan bir gelenektir. Âşık edebiyatı, ozan - baksı geleneğinin Anadolu'da yaşama biçiminin değişimiyle ortadan kalkması üzerine oluşmuştur. Âşıklık geleneğinde sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kaleme (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere "âşık", bu söyleme biçimine "âşıklık-âşıklama", âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de "âşıklık geleneği" adı verilir.

Âşıklık geleneği bütün Türk halklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de mevcuttur. Ta kadimden günümüze kadar uzanan bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir. Halk arasında sözün düzünü ve özünü söyleyen âşıklar halk tarafından sevilerek dinlenmektedir. Günümüzde pek fazla görünmese de eskiden Ahıska'da âşık meclisleri kurularak atışmalar yapılmış. Yaptığımız saha araştırmasından kaynaklanarak söyleye biliriz ki kadimden, günümüze kadar uzanan âşıklık geleneği günümüzde de devam ettirilmektedir. Özellikle âşıkların sık görüldüğü yerler düğünler ve merasimler olmuştur. Bu geleneği Ahıska hikâyelerinde ve destanlarında görmekteyiz. Buna göstereceğimiz örnek hikâye ise "Aşığ Gerib" hikâyesidir.

4. 9. 1. Âşık Hasta Hasan

Hasta Hasan Ahıska bölgesinin Dırgına köyünde anadan olmuştur. Hasta Hasanın duru maddi durumu çok kötüymüş. Beylerin, zenginlerin hayvanlarını otararak geçimini sağlarmış. Bazı kaynaklarda Aşık Hasta Hasanla ilgili şöyle yazılmaktadır. "Hasta

²⁶³ Mircevat Ahıskalı, d, ö, a, g, e, s: 333-335

Hasan XII yüzyılın sonu XIII yüzyılın başlarında yaşamış ve yaratmış ünlü bir saz şairidir. Hasan o dönemlerde Borçalı ve Gazah boyları arasında çok tanınmıştı. Kendisi Karakalpak (javak–Terekemesi) boyundandır. Gösterilen kaynağa göre Hasan Ahılkeleğ'inLebiz köyündendir. Ama sonra Karsa göç etmiştir.

Günlerin birinde hava çok soğuk olur ve yağmur yağmaya başlar. Hasanın elbiseleri ıslanır ve yağmurdan korunmak için biçilmiş kuru otların altına girerek orada uyuya kalır.

Hayvanlardan haberi olmaz. Hayvanlar etrafa dağılarak beylerin tarlalarını çiğner. Bostancılar hayvanların bostana girdiklerini görür ama etrafta çobanı göremez. Diyorlar ki çoban her halde bir yerde ölmüş ki hayvanlar başsız kalmış. Hayvanları beyin evine götürüyorlar. Aradan iki üç gün geçtikten sonra otları götürmeğe gelen insanlar çobanı otların altından buluyor. Nabzını kontrol etikten sonra hala yaşadığını anlıyorlar. Hafızasını kaybetmiş ve ağzından köpük geliyor. Yakın bir yerde de doktor yok ki doktora götürsünler.

Hasanı arabayla köye getiriyorlar. Köyde Lokman kadınlar olduğu için onların yanına getiriyorlar. Lokman kadınlardan biri bakarak söylüyor ki bunu cin çarpmış imama götürün. İkinci bir Lokman kadın diyor ki bu kudurmuş ilaç verin ölsün sonrada derin gömün. Bununla da Lokman kadınların haresi bir söz diyor. Hasta Hasanı getiren kişiler bunlara inanmıyorlar ve komşu köyden kanın bir molla çağırıyorlar. Kadın mola bakarak söylüyor ki buna vergi verilmiş, buna hak vergisi verilmiş, bunun yanında saz çalın.

Âşıklar Hasanın yanında saz çalmaya başlıyor. Sazın sesine Hasan gözünü açarak saza bakıyor ve sazı eline aldıktan sonra sağına soluna bakarak sazı göğsüne basıyor ve başlıyor saz çalarak söz demeye. (O yüzden onu Hasta Hasan adlandırıyorlar) Hasta Hasan ilk kez bu mısraları söylüyor.²⁶⁴

²⁶⁴ Kazimov, d, ö, a, g, e, s: 362

4. 9. 1. 1. Bali Ğizların

Ezel bahar, yaz ayları gelende,
Açılır gönçeden güllü Ğizların,
Burcak burcakolar tökülü Ğabağından,
Ahar nevelerinden bali Ğizların.

Mende bilirem, hürülerin, perilerin eşisen,
Elli Ğızın, yüz gelinin başısan,

Bu Ğemli könlümün yoldaşısın,
Köyümün, elimin ballı Ğizları.

Derya kenarında elinde altundan taşı,
Silindi könlümün Ğalmadı pası,
Ağ sinen üstüne ilğar yaylası,
O sinen bu sineme düz ras geldi.

Gezdin gezdin nazar eyledin,
Ğastanı canından bezar eyledin,
Doğsan doğğuz şaftalınan bazar eyledin,
Yanıldı sayısına yüz rast geldin.²⁶⁵

4. 9. 1. 2. Kimde var

Ey felek senin elinden bu sitare kimde var?
Menim kimi sine - dağlı, bahtı kara kimde var?
İki cihan – serveri bir Mustafanın aşkına
Bulam, dolanam başına, derde çare kimde var?

Her kişinin bir derdi var, benimkinden beş–beter
Bir yannan su ısıdarken, birisi tas – tas töker
Birisi, ağlar sızlar; birisi yanar, tüter
Tabib gelmez, melhem almaz; böyle yara kimde var?

Hasta Hasan der, bu sözüm: konuşma namerdinen
Çok çalış ki dost olasın, bir eli jomardınan
Neçe aşık yandı nara, illah Kerem derdinden
Böyle ataş, böyle yanğun, böyle çıra kimde var?²⁶⁶

4. 9. 2. AşığĞerib

Aşığ Ğerib Şahseneme adında bir Ğıza *vuruliyër*²⁶⁷. Günlerin bir günü Ğerib Ğediyër Şahsenemi istemeye. Ama Ğerib fuğara yaşadığına göre Ğızın babası Ğızı ona

²⁶⁵ Allahverdi Piriyev–Sevil Piriyeva, d, ö, a, g, e, s: 156-157

²⁶⁶ Kazimov, a, g, e, s: 362

v ermiy er. Gızın babası Geribe diy er ki, gızımı istiy ersen g t g rbetde para gazan gel gızımı v er m. Gerib Şahsenemi oboyca  oh seviy rdi ki sevduği  c n aldı pazını g tdi g rbete para kazanmaya. Birde d ş ndiki g tmeden  nce h   olmasa babası izin v rsede Şahsenemi pencereden g r mde hallallaş m. Neyse ki Gerib gızın babasına h ber yoliy er ve babası Geribe Şahsenemi g rmeye izin v riy er. Gerib pencereye gelende Şahsenem Geribe ba ıb diy erki:

Gerib.Pencereden ba ıy erim yolar  amurdur
Gerib.Senin y reğin daşdur yo sa dem rd r
Y di yıl d duğun bir s hirli  m rd r
Var Geribim sağluğinen gelesin

AşığGerib g zi yaşlı Şahseneminen halallaşıp d şiy er yola. G nlerinen yol g diy er. Gelib  ıhiy er Helep şehrinede başlıy er işleyip para gazanmaya. Bir m dded burada işleyip  htiyacını g reca  geder para gazandu tan sora memleketine g ri d n p Şahsenemi alma g rerine vary er. Sora d ş niy er ki, yola d şmeden  nce işleduğum ar adaşlarımın ve Helep şehrinyen halallaş m. Sora geldi ar adaşlarının yanına hallallaşıp d di ki, bene m sede din, b n g d m. Sora y z ni Helep şehrine d n p d di.

Helebin edrefi guyi
Guyiden  ekerler suyi
Şahsenemin g zel boyi
Durmağ olmaz Helep şeheri
 ohda yedim nami – n ymetin
Hallal  yle Helep şeheri.

İzin alduğdan sora Gerib d şiy er yola ki gele Şahseneminen evlene. Yol gel rken yolda bir nenenin evinde bir g ce misefir galiy er. Duyiy er ki, Şahsenemi Şahvelede v riy erler. Toy a şamı g diy er toya. Toyda olan Aşığlar'a diy er ki, ağalar m sade dermisiz bende bir ga  kelme diy emde bir – iki manat gazan m. Aşığlar d diki buyur Aşığ bilduğini  ağurur. AşığGerib oturup aliy er sazını  lin  ba ıp g riy er ki, ferdenin ar asında Şahsenem gır  g zelinen oturiy er. Gerip sazın t line to unur – to unmaz Şahsenem anliy er ki, bu Geribin sazid r. Gerip yanuh li – yanuh li bu kelmeleri s yliy er:

S r n engelleri gal sın aradan
G r ne g zel olur hindi buralar
Gız seni nesib  tsin bene o yaradan
G r ne g zel olur hindi buralar

²⁶⁷Vuruliy er: Aşık oluyor.

Aşık Gerip bu kelimeleri söyladüğdan sora Geribin geri döndüğü ayan oldi. Buni gören Şahveled görhiden kaçmış gizlenmiş. Camahat Geribi görduhdan sora Şahsenemi Geribe vëriyërlë. Görhiden kaçan Şahveledede diyërlë ki ola bezevenğ negizleniyën. Senede Geribin bacinini vërah olsun bitsin.²⁶⁸

Aşağıda paylaştığımız üç tane dörtlü beyit Âşık Gerip destanına söylenmiş beyittir. Bu destan çok eski bir destan olduğu için destanın tam hali bulunmamaktadır. Ama bugünkü bu destanı hatırlayan insanlar azda olsa bilmektedir. Destan eski olunca destanla ilgili söylenenlerde farklı oluyor. Buna sebep yıllar geçtikçe dilden–dile aktarılan bu destan birinden diğerine aktarılırken tam haliyle aktarılmamasıdır

4. 9.2. 1. Helep Şehri

Helep kimi yërim olsa,
İçi doli âlim olsa,
Helep gızı yarım olsa
Durmağ olmaz, Helep şeheri

Helebin dört yani dağdur,
İçi mor sümbüllü bağdur,
Name geldi Senem sağdur,
Durmağ olmaz, Helep şeheri.

Helebin dört yani gıyü,
Gıyüden çekerler suyu,
Şahsenemin fidan boyu,
Durmağ olmaz, Helep şeheri.²⁶⁹

4. 9.3. Sülli Ağa

Eski zamanlarda Posof'un Çilvana köyünde Sülli ağa adında bir adam yaşıyormuş. Bu Çilvana köyü Ahıska'ya yahın köyümüştü. Günlerin bir günü Ardahan'dan camahat gelmiş Sülli ağaya demiş ki, Sülli ağa gel Ardahan'dayaşa ne işin var buralarda. İlk başta Sülli ağa istememiş getmeye. Camahat işin peşini burahmamış ve Sülli ağayı ikna etmiş

²⁶⁸ Mahşal Varhanli, Doğduğu Yıl, 1934, Ahıska, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

²⁶⁹ Hacılı, d, ö, a, g, e, s: 170

Ardahan'a getürmişler. Ardahana gelen Sülli ağayı bir davar aħoruna yerleştürmüşler. Ardahan'ın sauguna dayanamiyan Sülli ağa hastalanmış döşeğe düşmüş. Ağa birez eylenduğdan sora dayanamamış oğluna demiş ki, oğul hele gêt baħ hele bu köyün ağasi, beği nêrede oturiyêr. Oğli düşmiş yola aramaya başlamış. Birde baħmış görmüş ki, Bir topli insan göyun aħorini temüzlemiş, paklamış içinde oturmuş şeyirler, türkiler söyliyêr. Hama dömiş eve görduğlarını babasına anlatmış. Babaside oğlum beni ora götür onlara bir iki çift lafım olacağ demiş. Oğli almış babasını getürmüş oraya. Sülli ağa gapiyi açmış bir ayağı içerde bir ayağı dışeride başlamış abu sözleri söylemeye. Demiş ki"²⁷⁰

Pek gulağ asurlar yoğsula baya
Yoħsulda hesretdür yıldıza aya
Pek kor dumani var gezilmez yaya
Taş gaya gıblanmış düzün Ardahan

Bir gaçi var memleketin yegini
Çağururlar mollasını bėgini
Şemki gurdiler bir çingene düğünü
Çalınmadi daul bazın Ardahan

Çoh severler camuş öküz poħuni
Kiprigine de sürürler poħuni
Ėarişturur seyregiyen sıħını
Yoğurur gelinin gızın Ardahan

Ne geder söylesem öğüd almazsin
Dağı burahıb sevayile gelmezsin
Bağça bostan sefasını bilmezsin
Fikri uzun *haħli*²⁷¹ Ėısa Ardahan

Yaz olanda tarla tumbun ekilür
Ėoyun – Ėuzun Ėır bayıra çekilür
Ufağ ayağ cermalara tökülür
Suya boyağ vêrür Ėazın Ardahan

Bin iki yüz seksen dörtde destani
Dört yanında yoğdur bağı bostani
Fuħara olmıştür o şehristani
Bulunmaz kömürün közün Ardahan

Anide varidi bir Rüşi Revan
Ane yaylağını yaylar o zaman
Çevre yanini sarmış Kürdinen Türkman
Derelerden gelür Lazın Ardahan

²⁷⁰ Muhlis Ahıskalı, Yaşı, 80, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Adıgön İlçesi Temrala Köyü, Yaşadığı Yer Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

²⁷¹*Haħli*: Aklı

Dohuz ay gışdur üç ay bahardur
Ara yerde yitdi yazın Ardahan
Samaya sert çeker tozun Ardahan

Ahşam sabah gedemgaha çihârlar
Yüz çevürüb yüzerine baharlar
Çevürürler gene oni yaharlar
Bulunmaz kömürün közün Ardanan.²⁷²

4. 9.4. Âşık Şenlik

Âşık Şenlik 1850'ci yılda Çıldır'ın Suhara köyünde anadan olmuştur. 14 – 15 yaşında şiir yazmağa başlamıştır. Bir müddet Levis köyündeki tanınmış Hasta Hasanın çırağı Âşık Nurinin yanına giderek ondan söz ve saz sanatını öğrenmiştir. Bu Koşmayı Âşık Şenlik Ahıska'da ki, Sefer kilisesine hasır etmiştir.

4. 9. 4. 1. İnsana Galmadı

Aldanma divana kölnüme,
Beylerim, olmam divane,
Bu fani dünya heç insana galmadı.
Zenci İskender, Rüstem Zali,
Alı teki acı astana galmadı.

Dörd elli tutmayın dünya malını.
Yıgılın fikir eyleyin ahiret halını.
Küçükler Gözlemez büyükler yolunu,
Esir dönüb bir zamana galmadı.

Biçara Şenlik düşüb ber ahu – zara,
Ehtibar eyleme dövlete vara.
Süzülür bedenden, çekilir sura,
Cesed de mülk olub cana galmadı.²⁷³

4. 9. 4. 2. Dedim

Dedim: - Dilber naz eyleme,
Dedi: - Celve satarım ben.
Dedim: - Kaşın tayarlanmış,
Dedi: - Özgey atarım ben.

²⁷² Gülhanım, Hemidoğlu, 78 Yaşında, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Adigön İlçesi Temrala Köyü, Yaşadığı Yer Bursa İli, Gürsu İlçesi. 10 Nisan 2013 Tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

²⁷³ Allahverdi Piriyev-Sevil, Piriyeva, d, ö, a, g, e, s: 167-168

Dedim: - Ay gız, edelisin,
 Dedi: - Öğlan, ne delisin,
 Dedim: - Bülbül sedelisin,
 Dedi: - Bağda öterim ben.

Dedim: - Kaşların karalı,
 Dedi: - Cismimdir paralı
 Dedim: - Yüregim yaralı
 Dedi: - Senden betarım ben.

Aşîh Şenlik seneyardur
 Dedi: - Vefadarım vardur

Dedim: - Yüzün şemsi – nurdur
 Dedi: - Maha katarım ben.²⁷⁴

4. 9. 5. Üzeyir Usta Fakiri

Üzeyir Usta Fakiri XVIII – XIX yüzyılların en tanınmış saz çalıp söz söyleyen âşıklarından biri olmuştur. Üzeyir Usta âşıklığın yanı sıra türkölü halk hikâyelerde yazmıştır. Kendisi Posof Hevet/Hevat köyünde anadan olmuş ve hayatını zor koşullar altında yaşamıştır. Âşık 1828’de Ahıska felaketinden sonra vefat etmiştir. Hayatı boyu Üzeyir usta saz çalmış ağıtlar, şiirler, hikayeler ve destanlar söylemiştir. Onun yazmış olduğu eserleri bunlardır: “Kara Gelin”, “Erzincan Bağları”, ve “Ahıska Ağıtı”dır. Üzeyir Usta “Kara Gelin’i” sevgilisi Hüsniye’ye olan aşkıdan yazmıştır. Onun en önemli eserlerinden biride 1830’da yazmış olduğu “Ahıska Ağıtıdır”. O bu ağıtı Ahıska’nın askerler tarafından düşmanlara teslim edildiği zamanlarda yazmıştır.

4. 9. 5. 1. Ahıska Ağıtı

Hey kardaşlar yanak – yanak ağlıyak.
 Ölkemizin sultanı elden gidiyor.
 Al, yeşil tökü; kara bağlıyak
 Al, Osmanın şanı elden gidiyor.

Ahıska’ydı burda ellerin hası
 Yakıldı ateşe şenliği, nası
 Gurtuluncaya kadar çekecek yası
 Yesir olmuş canı elden gidiyor.

Kâfir Moskova baş - ölke verilir

²⁷⁴Asif Hacı-Aydın Polatoğlu, d, ö, a, g, e, s: 160

Kesilir sınırlar, korgan kurulur
Yedi yerden FAKİR beli kırılır
Ehli-İslam vatani elden gidiyor.²⁷⁵

²⁷⁵ Kazimov, d, ö, a, g, e, s: 367-368

SONUÇ

Yaptığımız çalışmada baştan, sona Ahıska Türklerini anlatmaya çalıştık. Çalışmamızın ana maksatı Ahıska Türklerinin sürgün yıllarındaki folklor ürünlerini ve masallarını bir araya toplamaktı. Bu güne kadar yapılan çalışmalar ayrı-ayrı konular üzerine yapılmıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışmada bazı sıkıntılarla karşılaştık. Bu sıkıntılardan en önemlisi, kaynak yetmezliği idi. Çalışmamız saha araştırması üzerine olduğu için, en büyük sıkıntıyı burada yaşadık. Sürgünden 70 sene geçtiği için sürgün tanıklarının ve yaşlıların çoğu ya farklı bölgelere dağılmış yâda bu dünyadan göçmüştür. Araştırmalarımızdaki ikinci en büyük sıkıntı ise bu şahıslara ulaşmak oldu. Ulaştığımız bazı insanlar ise sürgün sonrası ikinci nesil oldukları için, sürgün yıllarında yaşadıkları sıkıntılardan dolayı fazla bir şey öğrenememişler. Günümüzde Ahıska Türklerinin karşılaştığı sıkıntılardan en önemlisi Sözlü Halk Edebiyatı ürünlerinin bütünüyle yazıya geçmemesidir. Tabi ki buraya yazıya geçmeyen bazı örf-adetleri de dâhildir. Burada yapılması gereken en büyük iş, sürgün sonrası birinci ve ikinci nesillere ulaşarak tamimiyle kayıt altına alınmayan milli değerleri yazıya geçirmektir.

Biz bu çalışmada ulaştığımız şahıslardan Milli Mutfak, Sözlü Halk Edebiyatı ürünleri, örf-adetleri gibi değerlerle ilgili halk kültürü numunelerini değerlemeye çalıştık. Çalışmamız boyu karşılaştığımız sıkıntılardan biri de günümüzde bile harfiyen yapılan örf-adetlerin, eksiksiz yapılmasına rağmen bazılarını anlamlarının bilinmemesi idi. Sorulduğu zaman verilen cevaplar aşağı-yukarı şöyle idi: “Biz atalarımızdan, ninelerimizden ve büyüklerimizden hep böyle gördük. Yaşadığımız o acılar ise bunların neden ve niçin yapıldığını sormaya fırsat tanımadı”.

Günümüzde Ahıska Türklerinin en çok karşılaştığı sıkıntılardan biri de yeni neslin masal, hikâye ve destan gibi sözlü halk edebiyatının ürünlerini bilmemesidir. Yaşlı neslin çoğunun sürgünlerde ve savaşlarda ebediyete intikal etmesi genç nesilde büyük etki yaratmıştır. Bu yüzden de masal, hikâye ve destanlar üzerinde araştırmalarımızı eski arşivler üzerinde yürütmek mecburiyetinde kaldık. Gittiğimiz her yerde karşılaştığımız 80 ve 90 yaş arası şahıslarda unutkanlık problemiyle karşılaştık. Yaşlılık ve unutkanlıktan dolayı anlattıkları (masal, hikâye ve destanlar) yarıda kaldı. Ahıska’da Afide nineyle buluşmamızda bize masal anlatıyordu. Masalı yarıda kesti ve başını aşağıya eğerek üzgün bir sesle: “*Ėh oğlum 10 sene buñdan ireli nĕrededydin? Gelseydin*

sene bir kitapluh h keye ağnadurdum. Bağısla, yaşlanduğ”, dedi. Bu durumun  z c  tarafı ise anlattıklarının bazılarının kayıt altına alınmadan unutulmuş olmasıydı. Metinler tam ve b t n olmadığı i in  alışmamızda kullanamadık.

Tabi ki kayıpların yaşanmasının en b y k sebebi Ahıska T rklerinin 70 sene i inde  c kere s rg n edilmeleri olmuştur. Bu y ndeki en b y k kayıplar ise bu 70 sene i inde olmuştur. S zl  Halk Edebiyatında bazı Őeylerin unutulmuş olması ne kadar sık karşılansa da,  rf-adetler g nl k hayatlarında tekrar-tekrar yaşandığı i in fazla kayıp verilmemiştir.

S ylemeliyiz ki saha araştırması yaptığımız zaman gittiğimiz farklı b lgelerde ki Ahıska aileleri, y ksek misafir severlik g stererek,  rf-adetleri ile bizleri karşılayıp yolcu etmiştir. Yaptığımız bu  alışma halkın ge mişini ve bu g n n  anlatmaktadır. Daha a ık s yleyecek olursak. Bu  alışma Ahıska T rklerinde yeni doğan bir  ocuğun doğduğu g nden,  leceği g ne kadar, yaşadığı hayatı, milli değerleri ve  rf-adetlerini anlatmaktadır.

Bir akademik  alışma olarak bu  alışmanın Ahıska T rklerine ve T rk D nyasına faydası geniş  apta araştırma yapılmış bir kaynak  alışma olacağı kanaatinde olmamızdır. Bu  alışmanın bize okuyuculara faydalı olacağı değerlerden biri de  alışmada sık-sık Ahıska ağzının kullanılmasıdır. Bu g ne kadar bu halk  zerine yapılan  alışmaların ekseriyeti farklı dillerde yazılmıştır.  alışmada Ahıska ağzının kullanılmasında ki ana maksat orijinal ağzın korunması olmuştur.

D rt b l mden oluşan bu  alışmanın birinci b l m , tarih b l m d r. Tarih b l m  kısa tutularak, tarihteki  nemli bilgileri vermektedir.  alışmamızın en  nemli noktaları ise diğer  c b l md r ki, burada: Ahıska T rklerinin K lt r Yapısı ve Materyal K lt r , Milli Mutfak K lt r , Folklor ve Halk Edebiyatı  r nleri anlatılmaktadır. Konumuzun başlığı b y k kapsam teşkil ettiği i in biz bu  alışmada Ahıska T rklerinin ge mişini ve bu g nk  yaşamını araştırarak yeni bir ufuk a maya  alıştık. Araştırmalarımızdan g rd Ğ m z kadarıyla bu  alışma Ahıska T rklerinin tarihinde yazılmış b t n yle halkın milli değerlerini anlatan ilk  alışmadır. Yaptığımız d rt b l ml  bu  alışmanın, okuyucular i in faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Metinde Geçen Ahıska Ağzı Kelimelerin Lügatçesi

A:

Acı Etmek: Cenaze evine gelen misafirlere hazırlanan yiyecek ve içecek malzemeleri. Acı Ekmek denilmesinin sebebi ise götürülen evin acısı olmasıyla alakalıdır.

Adam: Kadının kocasına söylediği hitap şekli.

Ahor, - Ahır

Alivër: Ticaret

Arah: Votka

Aşındi: Şimdi.

Atli: Gelini getirmek için giden atlı insanlar ve araba konvoyu. Eskiden Türklerde gelin atlarla geldiği için Atlı ismi oradan kalmıştır.

Au: Şu

Avuttulmañ: İnsanın başkaları tarafından kandırılması.

B:

Barabar: Beraber

Belbağ: Gelinin beline bağlanan kemer. Bu kemer ailenin durumuna göre altın, gümüş ve ya mecer ola bilir.

Bezek: Süs:

Boyunbağ: Gelinin boynuna asılan altın kolye.

C:

Cevüz: Ceviz

Ceyilsin: Gençsin

Çağ: El dokuması için kullanılan şiş.

Ç:

Çıryër: Yırtıyor

Çocuğa yüz görümlüğü: Çocuk yüzünü ilk defa gösterdiği için hediye verilir ve buna yüz görümlüğü derler (para, altın ve ya başka hediyeler).

*Çuval:*Torba

D:

Davaya: Savaşa

Dayaz: Azərbaycan Türkçesi, alçak, sığ, derin olmayan.

Desterhan: Ekmek kırıntıları yere dökülmesin diye sofranın altına yere serilen kumaş bez.

E:

Ebèle: Böyle.

Ehram: Kadınların örtündüğü beyaz şal.

Eli İkisi: Ölen kişinin elli ikinci günü.

Erüşük: Nazar

Etmek: Ekmek.

F:

Felendür-filendür: Odur-budur.

Firavan yaşayarığ (Azərbaycan Türkçesi): Rahat yaşıyoruz.

Fuxara: Fakir

G:

Gaba: Büyük

Garavul: Bekçi

Gayğana: Yumurthanın kırılarak yağda kavrusu.

Gayınağay: Damadın erkek kardeşi

Gehvelli Sufrası: Uyumadan önce acılan sofraya geleneği.

Gëne: Yine.

Gırhî: Ölen kişinin kırkıncı günü.

Ğisasını (Azərbaycan Türkçesi): İntikamını.

Ğoca bir: Delikanlı (Çocukların büyüyerek yetişkin yaşa geldiğinde bu ifade kullanılır)

Görümündür: Damadın kız kardeşi.

Ğurt: Kurt

H:

Hañli: Akı

Ĥas bañçanın: Has bahçenin

Hemişe (Azərbaycan Türkçesi): Her zaman.

Ĥëtirden: Hatırdan.

K:

Kanfet (Rusça): Şeker

Kathalçək: Düğünde gelinin başına giydirilen altınla süslenmiş papak ve yüzünü örten beyaz tül.

Kend (Azerbaycan Türkçesi): Köy.

Kenerinde: Kenarında.

Kişinin: Şahsın.

Köçəm: Evleneyim (kız)

M:

Mesken salır (Azerbaycan Türkçesi):

Yerleşiyor, mesken ediniyor.

Muĥ: Çivi

Mürebbe: Reçel

N:

Nahra çekmek: Ağlayarak dizlerinin dövmek.

Narahat (Azerbaycan Türkçesi):

Rahatsız, Endişe, Merak

Nemer: Nişanda geline verilen hediyelere denir.

O:

Ola yavaş: Dur bakalım

Oynağidür: Kadının kocası dışında görüştüğü şahıssa denir.

Ö:

Ötüşür (Azerbaycan Türkçesi): Ses–sese verip türkü söyler

P:

Püşk Atmak: Kura Çekmek.

Peşkir: Havlu

Pişik: Kedi

R:

Rüvesinde: Rüyasında

S:

Sahapsız: Sahipsiz (yetim)

Sariyağ: Eritilmiş ve süzölmüş tereyağı.

Sataşiyër: Asılmış

Sesliyanda: Çağıranda

Sesliyër: Çağırıyor.

Sumkasına (Rusça): Çantasına

Ş:

Şalvar: Pantolon.*Şəhnik*: Kendi ırkında olan topluma denir.

T:

Tafşal: Evlilik sonrası gelinlerin giydiği baş örtüsü.

Tavli,- Şişman

Temen Alma: Ahıska Türklerine has bir gelenektir. Bu “Temen” bir çeşit selamlaşmak amacıyla yapılır. Yeni gelin yarım oturmuş halde ilk önce sağ elini sonra sol elini başına kaldırarak kaynata, kaynanası ve ailede ondan büyük kişilerle selamlaşır.*Teze*: Yeni*Ton-kölmegiynen*: Gecelik

U:

Urba: Elbise*Urba-murba*: Giyim-miyim

Ü:

Üçi: Ölen kişinin üçüncü.

V:

Veran: Viran*Vuruliyër*: Âşık oluyor.

Y:

Yâdına: Aklına.*Yëddisi*: Ölen kişinin yedinci günü.*Yıhılacam*: Düşeceğim*Yili*: Ölen kişinin bir yılı günü.*Yüz Görümlüğü*:Elçilik yapıp şerbet içildikten sonra gelinini ilk kez gören kaynata geline yüzünü gösterdiği için hediye verir ve buna yüz görümlüğü derler (para, altın ve ya başka hediyeler).

Z:

Zati: Zaten

KAYNAKLAR

AHISKALI, Mircevat, *Gurbetten İniltiler Destan*, Emin Yayınlan 83, Bursa, 2010

ASLAN, Ahmet Ali, “Ahıska Türkleri’nin Vadedilmeyen Amerika Topraklarına Zoraki Sürgünü: Yaşanan Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Zorluklar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 215, İstanbul, 2015

ASLAN, Ahmet Ali, “Ahıska Türklerinin Amerika’ya Göçü: Amerika’nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi”, *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki Ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*, Ankara, 2015, s: 60 (Ayrıca bakınız; Ahmet Ali Aslan, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2015)

ASLAN, Ahmet Ali, “Ahıskalı Türklerin Amerika’ya Göçü: Amerika’nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi” *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki Vesosyal Sorunları*, I Baskı, Ankara, 2015

ASLAN, Ahmet Ali, *Ataların İzi İle*, Ankara, 2004

ASLAN, Ahmet Ali, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, 1. Cilt, Ankara, 2000

ASLAN, Ahmet Ali, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk Ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, II. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, Ankara

AYKUN, İbrahim, “ Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile ilişkileri”, *Türkler Çilt 12*, Ankara, 2002

BAYRAKTAR, Rasim, *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*, Ankara, 2013

BUNTÜRK, Seyfeddin, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007

DEVİRİŞEVA, Fatima, Yetim Oğlan Masalı, Kırgızistan’da Yaşayan Ahıska Türkü, Masalı Dedesi Devriş Lütüfî Binalioğlun’dan Dinlemiş, *Bizin Ahıska Dergisi*, 3. Sayı, 07 Eylül 2011

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 2012

HACILI, Asif - Aydın Polatoğlu, *Ahıska Türk Folkloru*, Ankara, 2001

HACILI, Asif, *Ğeribem Bu Vetende, (Ahıska Türklerinin Ėtnik medeniyeti)*, Gençlik Yayın Evi, Bakü, 1992

HASAN, Tuncay-Hiperlink (Firm), *Türk Destanları*, 1. baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1999, s: 79-80

KALKANDELEN, A. Hayrettin, *Büyük Türk Destanları*, Ankara, 2002, s: 15

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, Ankara, 2007

KAZİMOV, İsmayıl, *Ahıska Türkleri: Dil, Tarih ve Folklor*, Elim ve Tahsil Yayınları, Bakü, 2012

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “Yıllar ve Türkçe Ay Adları”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt. 1, Sayı-11, İstanbul, 1950

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Yukarı-Kür Ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar. İlk Kıpçaklar (M. Ö. VIII.-M:S:VI yy.) ve Son-Kıpçaklar (1118,1195) ile Ortadoks-Kıpçak Atabekler Hükümeti (1267-1578), (Ahıska/Çıldır Eyaleti Tarihi'nden)*, TTK. Basımevi, Ankara, 1992

NAZIM, Ören, Erzurumlu Mevlüd Ağanın Deve Masalı, *Ahıska Dergisi*, 9 Eylül 2011, Sayı 15

PİRİYEVA, Allahverdi – Sevil Piriyeva, *Ata Yurdum Ahıska*, Bakü , 2001

PİRİYEVA, Sevil, “Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği ve Ananeleri”, *Humanitar-Sosyal Araştırmaları İlmi - Teorik Dergi*, Cilt II, No.2, Bakü, 2012

PİRİYEVA, Sevil, *Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska*, Bakü, 2003

S. GOLDSTEİN, Kenneth, (Çeviren) Ahmet E. Uysal, *Sahada Folklor Derleme Metotları*, Ankara, 1977

SAKAOĞLU, Saim, *Masal Araştırmaları*, 5. Basım, Ankara, 2012

TAVKUL, Ufuk, “Kafkasya ve Çevresindeki Türk toplulukları” *Türkler*, Cilt 19, Ankara, 2002

YUNUSOV, Arif, “Ahıska (Mesket) Türkleri. İki Kere Sürgün Edilen Halk”, *Türkler Cilt 18*, Ankara, 2002

http://www.datub.eu/ahiskanin_kisa_tarihi.htm. 05.12.2012.
16.45

<http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/51-17/477-ahıska.html>, 27.10.2012. 12.20

<http://mantimutfagi.blogspot.com/2012/01/hingal-ahıska-mantisi-4-kisilik.html>
09.05.2013 02: 19

<http://www.antoloji.com/alptekin-topal/siirleri/> 20.03.2013 05.33

<http://www.antoloji.com/alptekin-topal/siirleri/> 20.03.2013 05.33

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_destanlar%C4%B1 17.05.2016 13:28

ABDULOV, Memmed, Yaşı 84, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uravel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

BİNALİKIZI, Vespiya, Yaşı 75, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Uravel Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Yeni Hayat Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

HEMİDOĞLU, Gülhanım, 78 Yaşında, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Adigön İlçesi Temrala Köyü, Yaşadığı Yer Bursa İli, Gürsu İlçesi. 10 Nisan 2013 Tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

HURŞUNOV, Seyfet, Emekli, Doğduğu Yılı, 1925, Doğduğu Yer, Gürcistan Cumhuriyetinin Ahıskallinin, Adigön İlçesi, Yaşadığı Yer, Gürcistan Cumhuriyetinin Ahıska İlininVale ilçesi, 12 Mart, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MAMMADOV, Köşeli, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1966, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlinin, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan

Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MAMMADOV, Nigar, Ev Hanımı, Evli, Doğduğu Yıl, 1980, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Yeni Hayat Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MAMMADOV, Paşali, İşi Yok, Doğduğu Yılı, 1968, Doğduğu Yer, Kazakistan Cumhuriyetinin Cambul İlının, Severlov Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, 8 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MAMMADOVA, Mügeddes, Yaşı 47, Ev Hanımı, Doğduğu Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Gazah İlçesi, Soyug Bulak Köyü, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyeti, Haçmaz İli, Müşkür Köyü, 20 Ağustos 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MAMMEDOVA, Hemide, Ev Hanımı, Doğduğu Yıl, 1956 Doğduğu Yer, Özbekistan Cumhuriyeti Namangan Vilayeti, Üçkurdan İlçesi Lelinskiy Sovhozu II, Yaşadığı Yer, Azerbaycan Cumhuriyetinin Haçmaz İlının Müşkür Köyü, 10 Mayıs, 2015 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

Muhlis Ahıskalı, Yaşı, 80, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli, Adigön İlçesi Temrala Köyü, Yaşadığı Yer Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

MÜRSELOVA, Güneş, 75 yaşında, Emekli, Doğduğu Yıl, 01.04.1939, Doğduğu Yeri: Ahıska İli Çoğteveli Köyü, , Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 13 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

VARHANLİ, Mahşal, Ahıskalı, Emekli, Doğduğu Yer, Ahıska İli Adigön İlçesi Varhan Köyü, Doğduğu Yıl, 1934, Yaşadığı Yer, Türkiye, Bursa İli, Gürsu İlçesi, 10 Nisan, 2013 tarihinde yaptığımız saha derlemesi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Rasim Mammadov

Doğum Yeri ve Tarihi: Azerbaycan Cumhuriyeti Haçmaz İlçesi Müşkür Köyü.
02.10.1986

Eğitim Durumu: Azerbaycan Cumhuriyeti Haçmaz İlçesi Talverdi Bayramov Adına Müşkür Köy Lisesi.

Lisans Öğrenimi: H. A. Yesevi Adına Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi (İngilizce-Türkçe Öğretmenlik Bölümü)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce [Okuma:90 Yazma:50 Konuşma:60]

Rusça [Okuma:100 Yazma:90 Konuşma:100]

Bilimsel Faaliyetleri: Makale: 1. Sürgünde Yaşayan Ahıskalı Türklerin Kültürel Direnişi. Uluslar Arası Ahıskalı Türklerin Hukuk Ve Sosyal Sorunları Sempozyumu. (Türkiye, Giresun Üniversitesi, 14-15 Nisan 2014).

2. Ahıska Türklerinin Sürgün Yıllarında Söyledikleri Sözlü Kültür Ürünleri. Kafkasya'ya Genç Bakışlar II. Sempozyumu (İran, Tebriz Üniversitesi, 15-17 Eylül 2014):

3. Ahıska Türklerinin Sürgün Yıllarında Söyledikleri Sözlü Kültür Ürünleri. "Tarihte Ahıska Türkleri Sorunu: Dünü, Bugünü, Yarını" Sempozyumu (Türkiye, Uludağ Üniversitesi, 14-16 Kasım 2014)

İş Deneyimi: Yok

Stajlar: lisan yıllarında üniversitenin her sene gönderdiği İngiliz dilinden senede 3 aylık aktif ve pasif stajlar.

Projeler: Yok

Çalıştığı Kurumlar: Yok

İletişim: +90 536 876 13 91

E-Posta Adresi: rasimbek@hotmail.com / once.vatan@mail.ru

